

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DİSİPLİNLERARASILIK AÇISINDAN BİR BİLİM DALI
OLARAK ÇEVİRİBİLİM**

DOKTORA TEZİ

Filiz ŞAN

Enstitü Anabilim Dalı: Çeviribilim

**Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK
Ortak Danışman: Prof. Dr. Turgay KURULTAY**

HAZİRAN – 2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

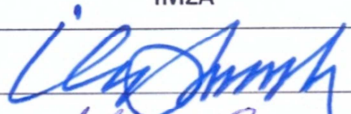
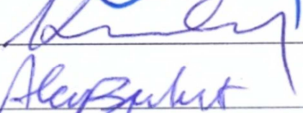

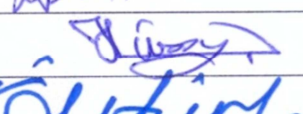
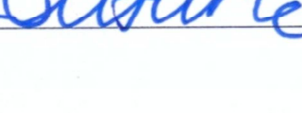


**DİSİPLİNLERARASILIK AÇISINDAN BİR BİLİM DALI
OLARAK ÇEVİRİBİLİM**

DOKTORA TEZİ

Filiz ŞAN

Enstitü Anabilim Dalı: Çeviribilim

“Bu tez 19/06/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK	başarılı	
Prof. Dr. Turgay KURULTAY	Başarılı	
Prof. Dr. Alev BULUT	Başarılı	
Prof. Dr. Şeref ATEŞ	Başarılı	
Prof. Dr. Arif ÜNAL	Başarılı	
Doç. Dr. Hüseyin ERSOY	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Şaban KÖKTÜRK	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Filiz ŞAN

19.06.2014

ÖNSÖZ

Bilimin, dinamik ve devingen yapısıyla sürekli değiştiği ve bu sayede geliştiği gerçeğini kabul ediyorsak, yaptığımız çalışmalarla, işlediğimiz konulara “nokta” koymadığımızın, bu hiç bitmeyen gelişim sürecine kendimizce katkı sağladığımızın farkında olmalıyız. Bu gerçeğin de farkında olarak, çeviribilim alanında olduğu kadar, genel bilim çevrelerince günümüzde sıkça anılan “disiplinlerarasılık” kavramını çeviribilim açısından ele aldık. Bu çalışma bu konuda alanda var olan soru işaretlerini kısmen kaldırmaya çalışarak, yerine yenilerini koymayı hedeflemiştir.

Bu tezi oluşturan ana sorunun sorulmasını sağlayan, tez danışmanlığımı tereddütsüz kabul eden, bu zorlu süreçte bana her türlü desteği ve imkânı sağlayan, hem hocam, hem de büyüğüm olarak her zaman yol gösteren, bilimsel ve bireysel kimlikleriyle bana örnek olan değerli danışman hocalarım Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK ve Prof. Dr. Turgay KURULTAY’a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Eğitim hayatım boyunca deneyim ve bilgisini paylaşarak, bugünüme katkı sağlayan Sakarya Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Bölümlerinin değerli hocalarına ve araştırma görevlilerine, akademik hayatımda ise, işimi severek yapmamı sağlayan sevgili öğrencilerime teşekkürlerimi sunuyorum.

Zor anlarımda hep yanımda olduklarını hissettiren ve gücümün azaldığı zamanlarda elimden tutarak ayakta kalmamı sağlayan değerli dostlarım, Elif AKKAN, Zahit CAN, Neslihan DEMEZ, Rana DURU KAHRAMAN, Asuman KARAKAYA, Dilara KELEş, Alper KELEş, Bahar OğUZ, Sibel OKUYAN, Emine ÖZTÜRK, şirin BAYKAN-SMETS’ e ve isimleri burada olmasa da hayatımda güzellikleriyle yeri olan tüm dostlarıma şükranlarımı iletiyorum.

Bu zorlu süreçte maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, varlıklarını hissettirerek bana güç veren değerli şAN Ailesine, ORAL Ailesine, ERGİN Ailesine, YILMAZ Ailesine ve DİVARCI Ailesine teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayatımın her evresinde yanımda olan, bana her konuda maddi manevi destek sağlayan aileme; bu zorlu süreçte sabrı, şefkati ve sevgisiyle yanımda olan annem Mukadder ŞAN 'a, her daim sevgisini ve desteğini hissettiğim ve attığım her adımda benimle yürüyen ablam Emel GÜNEŞ 'e ve desteğini esirgemeyen, bana öz ağabeyim kadar yakın olan Okan GÜNEŞ 'e sonsuz teşekkürler ediyorum.

Bu çalışmayı bugün yanımda olamasa da sıcaklığını nefesim kadar yakınımnda hissettiğim canım babam Fahrettin ŞAN 'a ithaf ediyorum.

Filiz Şan

19.06.2014

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: BİLİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZ

YAKLAŞIMLARI IŞIĞINDA KURAMSAL VE KAVRAMSAL

ÇERÇEVE..... **10**

1.1. Bilimin Tarihsel Gelişimi.....	10
1.1.1. Geçmişte Bilim Anlayışı ve Bilimsel Gelenek	11
1.1.2. Modern Bilimin Ortaya Çıkışı.....	15
1.1.3. Sosyal Bilimler Açısından Disiplinlerarasılık Kavramı ve Kavramsal Tartışmalar	23
1.1.3.1. Disiplinlerarasılık Kavramının Ortaya Çıkışı	24
1.1.3.2. Disiplinlerarasılıkta Tanım Çeşitliliği	28
1.1.3.3. Disiplinler Arası İlişkiler Kapsamında Disiplinlerarasılık	31
1.2. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve	38

BÖLÜM 2: TARİHSEL GELİŞİM ÇERÇEVESİNDE

ÇEVİRİYE BAKIŞ VE BİR BİLİM DALI OLARAK

ÇEVİRİBİLİM..... **40**

2.1 Tarihte Çeviri ve Çeviriye Bilimsel Bakış	41
2.1.1. Çevirinin Bilim Öncesi Dönemi.....	42
2.1.2. Çeviride Bilimselliğin İlk İzleri	45
2.1.3. Çeviriye Dilbilimsel Yaklaşımlar.....	51
2.2. Çeviribilimde Kuramsal Yaklaşımlar	58
2.2.1. Çeviribilime Yansıyan Paradigma Değişimi.....	60
2.2.1.1. İşlevsel Çeviri Yaklaşımları.....	61
2.2.1.2. Betimleyici Çeviri Araştırmaları	65
2.3. Çeviribilim Açısından Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve	69

BÖLÜM 3: ÇEVİRİBİLİMDE DİSİPLİNERARASILIK YAKLAŞIMLARI...72	
3.1. Almanca Kaynaklarda Çeviribilimde Disiplinlerarasılık Yaklaşımları	73
3.2. Türkçe Kaynaklarda Çeviribilimde Disiplinlerarasılık Yaklaşımları	83
3.3. Çeviribilimde Disiplinlerarasılık Perspektifi	92

BÖLÜM 4: ÇEVİRİBİLİMDE BİLİM ANLAYIŞI VE

DİSİPLİNERARASILIK İLİŞKİSİ	95
4.1. Bütünce ve İnceleme Yöntemi	95
4.1.1. İncelenecek Kaynaklar	96
4.1.2. İnceleme Ölçütleri	98
4.2. Disiplinlerarasılık Çerçevesinde Çeviribilimcilerin Bakış Açılıarı	100
4.2.1. Kitap: Hans J. Vermeer	100
4.2.1.1. Versuch einer Intertheorie der Translation	100
4.2.2. Kitap: Klaus Kaindl.....	108
4.2.2.1. Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog. Am Beispiel der Comicübersetzung.	108
4.2.3. Makale: Mary Snell-Hornby	117
4.2.3.1. "Eine integrierte Übersetzungstheorie für die Praxis des Übersetzens"	117
4.2.3.2. "Übersetzen als interdisziplinäres Handeln. Über neue Formen des kulturellen Transfers"	121
4.2.4. Makale: Wolfram Wilss	125
4.2.4.1. "Übersetzungswissenschaft eine Interdisziplin?.....	125
4.2.4.2. "Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?".....	131
4.2.5. Makale: Erich Prunč.....	136
4.2.5.1. "Profilierung und interdisziplinäre Kooperation in der Translationswissenschaft".	136

BÖLÜM 5: BİLİMSEL VE KAVRAMSAL PERSPEKTİFTE

ÇEVİRİBİLİM	142
5.1. Çeviribilimcilerin Çeviribilim ve Disiplinlerarasılık Anlayışı	143
5.1.1. Hans J. Vermeer: Versuch einer Intertheorie	144
5.1.2. Klaus Kaindl: interdisziplinäres Dialog	146
5.1.3. Makale: Mary Snell-Hornby: interdisziplinäres Handeln	148
5.1.4. Wolfram Wilss: eine Interdisziplin? / ein neues Paradigma?.....	151
5.1.5. Erich Prunč: interdisziplinäre Kooperation.....	153
5.2. Ortak Yönler, Farklı Tavırlar, Kavramlar, Tartışmalar.....	154
SONUÇ	160
KAYNAKÇA	169
ÖZGEÇMİŞ	181

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Heiko Behrendt' in Disiplinler Arası İlişki/İşbirliği Düzeyi	32
Tablo 2: İnceleme Ölçütleri	99

ŞEKİL LİSTESİ

Tablo 1: Çeviribilimin Disiplinler Arası İlişkisi	77
--	----

Tezin Başlığı: Disiplinlerarasılık Açısından Bir Bilim Dalı Olarak Çeviribilim	
Tezin Yazarı: Filiz ŞAN	Danışman: Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK 2. Danışman: Prof. Dr. Turgay KURULTAY
Kabul Tarihi: 19 Haziran 2014	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 180 (tez)
Anabilimdalı: Çeviribilim	Bilimdalı: Çeviribilim
<p>Bilimlerde uzmanlaşmaya ve özerkleşen disiplinlerin sayısının artmasına bağlı olarak 20. yüzyılda ortaya çıkan ve giderek önem kazanan disiplinlerarasılık konusu, çeviribilimden özerk bir disiplin olarak söz edilmeye başlandığı tarihten itibaren de alan için çok sık başvurulan bir kavram olmuştur.</p> <p>Gerçekliğin bütününe ulaşabilmek için disiplinler arasında ilişkilerin gerekliliği fikrinden kaynaklanan disiplinlerarasılık kavramı, farklı anlamsal içeriklerle kullanılmaktadır. Özellikle de çeviribilim gibi genç sayılacak disiplinlerin diğer disiplinlerle ilişkisinde tereddütler yaratabilmekte, ilgili disiplinin özerkliğini ne kadar sağlayabildiği açısından gündeme gelebilmektedir.</p> <p>Bu çalışmanın amacı çeviribilimin özerk bir bilim dalı olarak bilimselliğini sergilemek değil, disiplinlerarasılık kavramı açısından çeviribilimin konumunu ve alan içinde bu konuya nasıl bakıldığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda Almanca yazan çeviribilimciler örneğinde bilimsel yayınlar belirli ölçütler ışığında ve söylem analizi yaklaşımıyla incelenerek disiplinlerarasılık konusunun izleri sürülmüştür.</p> <p>Bugün bir düşünme ve bilim yapma biçimi olarak görülen disiplinlerarasılık fikrinin gelişiminin izlerini, 1970’li yıllarda bağımsız bir bilim dalı olarak kendini gösteren çeviribilimin doğuş ve gelişim evrelerinde de gözlemlemek mümkündür. Çeviribilimsel yayınlarda da disiplinlerarasılık kavramı farklı içerik ve vurgularla kullanılmakta, bununla birlikte alanın önde gelen bilim insanları ağırlıklı olarak çağdaş bir çeviribilimden yana tavır almakta ve disiplinlerarasılığı çeviribilimin özerkliğiyle çelişen bir durum olarak görmemektedir.</p> <p>Bu tezin vardığı genel sonuca göre disiplinlerarasılık kavramının çeviribilimsel yayınlarda giderek daha yoğun şekilde kullanılması, hem çeviri olgusunun yapısıyla, hem de çeviribilimin gelişmeye açık yönleriyle ilgili görünmektedir. Disiplinlerarasılığın özerk bir bilim dalı olarak çeviribilimin güçlü yanlarından biri olduğu, ancak bunun görünürleşmesi için diğer bilim dallarıyla, çeviribilim penceresinden yürütülecek çalışmaların gerçekleştirilmesine ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Disiplinlerarasılık, Çeviribilim, Sosyal Bilimler, Bilim Anlayışı, Disiplin	

Title of the Thesis: Translation Studies in terms of Interdisciplinarity	
Author: Filiz ŞAN	Supervisor: Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK 2nd Supervisor: Prof. Dr. Turgay KURULTAY
Date: 19 Haziran 2014	Nu. of pages: vii (pre text) + 180 (main body)
Department: Translation Studies	Subfield: Translation Studies
<p>The interdisciplinary approach has emerged in 20th century and gained importance as specialization in sciences and the number of independent disciplines increased. Interdisciplinarity has become a commonly referred term in Translation Studies since the field has been recognized as an independent discipline.</p> <p>Interdisciplinarity is being used in various semantic meanings in order to reach the unity of the reality. The interdisciplinary relations of the young disciplines with the other disciplines, such as Translation Studies, is creating some hesitation. The main question rises fore in the sense of independency.</p> <p>The aim of this study is to explain the situation of Translation Studies in terms of interdisciplinarity and to reveal the discussions of interdisciplinarity within the field rather than trying to prove that Translation Studies is an independent discipline. Within this concept selected works of German speaking researchers are examined according to certain criteria and the subject of interdisciplinarity is traced by using discourse analysis method.</p> <p>The development of the idea of interdisciplinarity, which is recognized as a way of thinking and doing science recently, can be traced back to the birth and development phases of Translation Studies in 1970s that emerged as an independent discipline. In publications of the field the term interdisciplinarity is used within different concepts and with different emphasis, however most prominent scholars favor a contemporary translation studies and do not consider interdisciplinarity as a matter that contradicts with the independency of the field.</p> <p>As a general outcome of this work, it seems that the increasing use of the term interdisciplinarity in Translation Studies is related to the nature of translation concept and open to improvements. Interdisciplinarity is among the key strengths of Translation Studies, yet it needs to be more visible. In order to achieve this it is essential to relate the studies with other fields by making use of a translational framework.</p>	
Keywords: Interdisciplinarity, Translation Studies, Social Sciences, Philosophy of Science, Discipline	

GİRİŞ

Bir iletişim aracı olarak çeviri çok eski bir etkinlik olmasına rağmen, bu alanda özerk bir bilim dalına duyulan ihtiyacın ortaya çıkması ve açık şekilde dile getirilmesiyle çevirinin özerk bir bilim dalı olması yolunda ilk adımlar 20. yüzyılın son çeyreğinde atılmıştır. Çeviri etkinliğine geçmişten günümüze her daim ihtiyaç duyulması, bu konuda ilginin de tarihin farklı dönemlerinde sürekliliğini ve değişen koşullara bağlı olarak, çevirinin giderek farklı perspektiflerden çeşitli yaklaşımlarla incelenmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte başta teoloji, filoloji ve dilbilim olmak üzere diğer bilim dalları, çeviriyi inceleme nesnesi haline getirerek çeviri etkinliğini açıklama çabası içerisine girmiştir. Ancak söz konusu bilim dallarının bu çabalarının, çeviri olgusuna kendi perspektifleri açısından yaklaşımları nedeniyle kısmi kalması sonucunda, çeviri gerçekliğinden hareket edecek özerk bir bilim dalına ihtiyaç duyulmuştur.¹

Çeviribilim, 70'li yıllardan itibaren özerk bir bilim dalı olarak ifade edilirken, bir yandan da çeviribilimin bilimselliğinin günümüzde dahi sorgulanması sıkça rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkar. Türkiye'de bu tür tartışmalara, çeviribilimle ilgili olan ya da komşu disiplinler çerçevesinde gerçekleştirilen bilimsel toplantılarda rastlamak mümkündür. Ancak bu eleştirilerin çeviribilimin kendi bilimsellik ekseninde değerlendirilmesini içerip içermediğini de sorgulamak gerekir. Sıklıkla rastladığımız bu yöndeki eleştirilerde öznel ve belli bir perspektiften bakışın baskın olduğu kanısını taşısak da, ortaya atılan bu görüşleri önemsiyor oluşumuz, bizi bu konuda düşünmeye ve konuya daha yakından bakmaya sevk etmiştir.

¹ Holmes 1972 yılında Kopenhag'da düzenlenen 3. Uluslararası Dilbilim Kongresi'nde sunduğu "The Name and Nature of Translation Studies" başlıklı bildiride bu disiplini "Translation Studies" olarak adlandırmış ve alt alanlarına ayırmıştır (disiplinin adlandırılmasıyla ilgili ayrıntılı tartışmaya tezin 2. Bölümünde yer verilecektir). Çoğu çeviribilimciye göre Holmes bu çalışmasıyla bu disiplini özerk bir konuma getirmiştir. Bkz. James S. Holmes, "Çeviribilimin Adı ve Doğası", *Çeviri(Bilim) Nedir?*, çev. Aysenaz Koş, yay. haz. Mehmet Rifat, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Bu tartışmalarda iki boyutun karakteristik nitelikte olduğunu görmekteyiz. Bunlardan birincisi, ayrı bir bilim dalı olarak çeviribilime ihtiyaç olup olmaması, ikincisi de bu tartışmanın disiplinlerarasılık kavramı üzerinden yapılmasıdır.

Jörn Albrecht, "Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Übersetzungsforschung" başlıklı makalesinde, Wolfgang Klein'dan yaptığı şu alıntıyla özerk bir bilim dalı olarak çeviribilime gerek olup olmadığı üzerine düşünmek gerektiğini ve çekincelerini belirtir:

"Çeviri sorunlarında dil ve dil kullanımı araştırmalarını aşabilecek hiçbir şey yoktur; bu nedenle ayrı bir bilim dalına "çeviribilime" gerek görmüyorum. Ancak ayırmayı pratik açıdan anlamlı kılan başka nedenler olabilir, örneğin organizasyon gibi."²

Albrecht bu makalede dilbilimin büyük ölçüde çeviri sorunlarına cevap verebildiğini vurgulamakta ve çeviribilimin yeniden dilbilimin çatısı altına girmesi (Relinguistisierung) gerektiğini önermektedir.³

Çeviribilimin özerk bir "disiplin" olduğu ifade edilmesine ve bu görüşün yaygınlaşmasına rağmen, görüşü temsil edenlerce çeviribilimin farklı disiplinlerle olan ilişkilerinden ve farklı disiplinlere olan bağımlılığından her zaman söz edilmiştir. Çeviribilimin disiplinlerarası bir bilim olarak anılması, çeşitli tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kaynaklar incelendiğinde "çeviribilim disiplinlerarası bir bilim dalıdır" ifadesine sıkça rastlanmakta, ancak çeviribilimin disiplinlerarası olması konusunda birbirinden farklı yorumlar da getirilmektedir. "Çeviribilim disiplinlerarası bir bilim dalıdır" söylemi hem pozitif, hem negatif bir özellik olarak yorumlanır. Ancak bu farklılıklar ortak bir kavramlaştırma zemininde ve karşılaştırmalı biçimde ele alınmaktan uzak, farklı algıların ve yaklaşımların dışavurumu biçiminde kendini gösterir. Tam da bu nedenle bu ifadenin kimler tarafından hangi anlamda kullanıldığı, yani ifadenin çeviribilim için ne anlama geldiği açıklanmaya ve yakından incelenmeye muhtaçtır.

² Jörn Albrecht, "Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Übersetzungsforschung", *Übersetzung – Translation – Traduction* Neue Forschungsfragen in der Diskussion, Festschrift für Werner Koller içinde, yay. haz. Jörn Albrecht, Heidrun Gerzymisch-Arbogast, Dorothee Rothfuss-Bastian, Tübingen, 2004, s.4.

Aksi belirtilmedikçe çeviriler bana aittir.

Bu konuya yoğunlaşmış isimlerden biri olan Wolfram Wilss, 2000 yılında yayınlanan "Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?" başlıklı makalesinde, çeviribilimde disiplinlerarasılık kavramını ele alarak, bu kavramın çeviribilimsel çalışmalarda tanımlanmamış olmasına rağmen kullanıldığı üzerinde durmaktadır.⁴ Wilss çeviribilimin disiplinlerarası bir çalışma yöntemini benimsemesinden çok, başka disiplinlerin araştırma perspektiflerini bir araya toplamakla yetindiği tespitinde bulunur ve bu düşünceden hareketle çeviri sorunlarının öteki bilim dalları, örneğin edebiyat bilimi tarafından da çözümlenebileceğini ifade eder.⁵ Söz konusu açıklamalar, Wilss'e göre de ilk bakışta çeviribilime ihtiyaç olmadığı şeklinde yorumlanabilir, ancak Wilss burada mevcut durumdaki bir yetersizliğe işaret etmekte, bu bağlamda da çeviribilimin diğer disiplinlerle olan ilişkisini açıkça ortaya koyması gerektiği konusunda vurgu yapmaktadır.

Çeviribilimde disiplinlerarasılığı açık bir sorgulama konusu olarak dile getiren bir diğer isim olan Ana Maria Garcia Bernardo'ya göre de önemli bir sorun, çeviribilim alanında ortak bir paydada buluşulamamış olmasıdır. Bernardo bunun belirtisi olarak alanın adlandırılmasını gösterir. Örneğin alan Almancada bilim olduğunu ifade eden Translationswissenschaft ile adlandırılırken, İngilizcede çeviri çalışmaları anlamına gelen Translation Studies kullanılmaktadır. Bernardo'ya göre çeviribilimden disiplinlerarası bir bilim dalı olarak bahsedilmesi, dağılmasını engellemek üzere bir çırpınmayı temsil etmektedir.⁶ Wilss'in vurguladığı gibi Bernardo da, disiplinlerarasılık kavramının bir çalışma yöntemi olarak çeviribilimciler tarafından açıklanmadığına dikkat çekmektedir. Bu görüşe bağlı olarak çeviribilimin disiplinlerarası çalışmasının onun özerkliğini tehlikeye düşürdüğünü iddia eder (Bernardo, 2004: s. 29).

Çalışmanın Amacı ve İşlevi

⁴ Wolfram Wilss, "Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?", içinde: *Paradigmenwechsel in der Translation – Festschrift für Albrecht Neubert zum 70. Geburtstag*, yay. haz. Peter Schmitt, Germesheim, 2000.

⁵ Wolfram Wilss, "Übersetzungswissenschaft: eine Interdisziplin?", *Transfer – Übersetzen, Dolmetschen, Interkulturalität* içinde, yay. haz. Horst W. Drescher, Mainz Germesheim, 1997.

⁶ A. Maria Bernardo, "Quo vadis, Übersetzungswissenschaft? Haupttendenzen der aktuellen Übersetzungsforschung", *Übersetzung – Translation – Traduction, Neue Forschungsfragen in der Diskussion, Festschrift für Werner Koller* içinde, yay. haz. Jörn Albrecht, Heidrun Grezymisch-Arbogast, Dorothee Rothfuss-Bastian, Tübingen, 2004.

Çeviribilimde disiplinlerarasılık konusundaki düşünce çeşitliliği ve belirsizlik, bu çalışmanın yapılmasında çıkış noktası olmuştur. Disiplinlerarasılık, çeviribilim açısından disiplinin varlığına dair eleştirilerde ve/veya disiplinin doğal özelliklerinden biri olarak, gerek alan içinde gerekse diğer disiplinlerin temsilcileri tarafından sıklıkla dile getirilen bir kavram/üst kavram olarak belirmektedir. Bu nedenle, bu tez çalışması bağlamında disiplinlerarasılık kavramı bu yönleriyle ele alınacak ve çeviribilim alanı bu kavramla birlikte değerlendirilmeye çalışılacaktır. **"Disiplinlerarasılık Açısından Bir Bilim Dalı Olarak Çeviribilim"** başlıklı bu çalışmanın amacı, bugün disiplinlerarasılık denildiğinde çeviribilimin durduğu yeri ve olası açılım yönlerini göstermektir. Bu çalışmanın, yukarıda örnekleri sunulan tartışmalarda da eksikliğine işaret edilen kavramsal ayrılaşmaya katkı yapacağı ve diğer disiplinlerle ilişkisinde saydamlaşmaya hizmet ederek çeviribilimin işlevselliğine ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çeviribilimin bilimselliğini sorgulayan yaklaşımların bu çalışma için bir çıkış noktası, daha doğrusu vesile olması, çalışmanın çeviribilimin bilim dalı olduğunu peşinen ispatlamak üzere yapıldığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Buradaki amaç, daha çok tartışmaların derinine inerek alanın günümüzdeki durumunu ortaya koymak, yönelimini gözlemlemek ve bu çerçevede geleceğe ışık tutabilmektir. Bu bağlamda çeviribilimi bir sosyal bilim alanı olarak konumlandırıp bu perspektiften hareket edilecektir.

Peki, neden disiplinlerarasılık? Bilim çevrelerinde günümüzde çok kullanılan bir kavram olması ve bir o kadar da sıklıkla tartışmalara konu olması, çalışmanın bu kavram odağında gerçekleştirilmesinin nedeni olarak düşünülebilir. Disiplinlerarasılık kavramının tek başına bir disiplinin bilimselliğini ölçmeye yeterli olması gibi bir iddiamız yok. Ancak ikinci bölümde de daha ayrıntılı olarak tartışılacak ve ortaya konulacak belirli nedenlerle bu kavram çeviribilime çok sık atfedilmektedir. Bu nedenle çeviribilim alanına bu kavram üzerinden bakılmasının mevcut algılar ve tartışmalar bağlamında ışık tutucu olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın sınırlarının belirlenmesi açısından belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise, bilimin genel tarihsel gelişimi ve günümüz yaklaşımlarından yararlanma biçimidir. Bu çalışmada bilim kuramı tartışması yapılmayacaktır, bu konuda yapılacak ayrıntılı bir inceleme başka bir çalışmanın konusudur. Tez çalışması bağlamında bilim tarihi ve

günümüz bilimsel bakış açısı ana hatlarıyla ele alınacaktır. Böylece çalışmanın sınırları içerisinde çeviribilimi konumlandırabilmek ve disiplinlerarasılık kavramını değerlendirmek üzere, bu bilgiler çalışmamızın tartışma zeminini oluşturmak amacıyla irdelenecektir.

Çalışma kapsamında belirlenen ölçütler doğrultusunda yapılacak incelemelerin sonuçları karşılaştırılıp değerlendirilerek çeviribilimcilerin bakış açıları arasında farklılıkların söz konusu olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. İncelemek üzere seçtiğimiz yayınların bir kısmında çeviribilimciler, bilim dalının disiplinlerarasılığı konusundaki görüşlerini açık ifadelerle belirtmemektedir. Ancak inceleme sonuçlarının, söz konusu çeviribilimcilerin konu hakkındaki görüşlerini ve bakış açılarını yakalamayı mümkün kılacağı düşünülmektedir.

Tezde ayrıntılandırılacağı üzere, terimsel ve kavramsal çoğulluk ve yer yer belirsizlikler söz konusudur. Bu çalışmada “disiplinlerarasılık” terimini farklı disiplinler arasında gerçekleşebilecek taraflı türden ilişkilerin tümünü kapsayan bir üst kavramın ifadesi olarak ve bu amaçla da bitişik yazımıyla kullanacağız. Yeri geldiğinde de “çok disiplinlilik”, “disiplinler ötesilik”, “disiplinler arasılık”, “disiplinler üstülük” gibi açık ifadelerle yer vereceğiz.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızın birinci ve ikinci bölümlerinde kuramsal ve kavramsal çerçevenin belirlenebilmesi için bilimin, sosyal bilimlerin ve çeviribilimin gelişim sürecini ele alarak disiplinlerarasılık ve çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunu irdelleyeceğiz. Bu bağlamda da çeviribilimcilerin bakış açısını ortaya koymaya çalışacağız. Bilim insanlarının bakış açısını tespit etmenin yollarından biri, bilimsel yayınlarının söylem odaklı metin çözümlemesi yoluyla incelenmesidir. Buna göre iki önemli husus ortaya çıkmaktadır: İncelenecek kaynaklar ve inceleme ölçütlerinin belirlenmesi. Yapılacak olan bu inceleme çalışmasıyla alan içinden çeviribilime nasıl bakıldığı, yani çeviribilimcilerin çeviribilim anlayışı, bilimsel yayınları üzerinden ortaya konacaktır. Hangi çeviribilimcilerin bakış açısının inceleneceği yapılan taramalar neticesinde belirlenmiştir. Bunun için öncelikle çeviribilimde disiplinlerarasılığı ana konu veya yan konu olarak işleyen yayınlar taranmıştır. Bu seçimde özellikle belirleyici olan bu

yapıtların alana katkı boyutunun yanı sıra, taramanın bütününde ön plana çıkan bakış açılarını temsil ediyor olmalarıdır.

Çeviribilim ve çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunda alanın bütün yönlerine ve tüm alan literatürüne dair sonuçlar çıkarmak, bir doktora çalışmasının sınırları içinde gerçekçi bir hedef olmayacaktır. Bu nedenle yapılan incelemenin sınırlandırılması gereği ortaya çıkmıştır. İnceleme çalışmasını Türkçe örnekler yerine Almanca örneklerle yaparak daha derin bir okuma yapmayı hedefledik; bu tercihimizde Almancaya olan hakimiyetimiz etkili olmuştur; bu alanda Almanca kaynakların zenginliği bu sınırlamaya rağmen, alanın bütünü için önemli olacak sonuçlar çıkarmamıza olanak vermektedir. Türkiye'deki çalışmalar da doğal olarak ilgi alanımız içinde olmakla birlikte, çeviribilim çalışmalarının somut ürünü olan kitap ve makale formundaki yayınların görece azlığı ve bu grup içinden ayrıca disiplinlerarasılık konusunu ayrıntılı biçimde tartışanların sınırlı olmasından dolayı, sistematik inceleme yapıldığı yerde bütüncü Almanca kaynaklarla sınırlı tutulmuştur.⁷

Çeviribilimin disiplinlerarasılık bağlamında günümüzdeki durumunu tespit etmek amacıyla olduğumuzdan, incelemek üzere seçtiğimiz yayınların özellikle güncel, yani yakın zamanda yazılmış olmalarına ya da görece daha eski olsa da günümüzde geçerliliğini koruyan ve kabul gören yayınların seçilmesine dikkat ettik. Burada bize yardımcı olan göstergelerden birisi, çeviribilim ve çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunda sıkça referans gösterilen kaynaklar oldu. Yani çeviribilim içerisindeki günümüz düşüncelerinin odağını yansıtan kaynaklar seçildi.⁸

Bu çalışma incelenen kaynaklarda disiplinlerarasılık konusunda kimin ne söylediğinin basitçe derlenmesi biçiminde hazırlanmamıştır. Bilimsel yayınları belli bir sorunsal temelinde incelemek istediğimizde doğal olarak yorumlayıcı bir süreç içine giriyoruz. Nitekim bu çalışmadaki inceleme süreci içinde de doğrulandığı üzere, yayınların yazarları birçok durumda konuyu açık biçimde sorunsallaştırmamakta, terimsel şeffaflık

⁷ Türkiye'de disiplinlerarasılık konusunu ele alan çeviribilim çalışmalarına, çeviribilimin gelişiminden söz edeceğimiz 2. Bölümde yer verilecektir. Çeviribilim konulu monografilerin listesi için bkz: Neslihan Demez, "Türkiye'de Çeviribilimin Gelişimi Açısından Paradigma Kavramı ve Değişiminin Yansımaları", İstanbul Üniversitesi, yayınlanmamış doktora tezi, 2014.

⁸ Bilim insanlarının ve incelenecek kaynakların belirlenmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi 3. Bölümde verilmiştir.

içinde kendini ifade etmemekte ve örtük bağlantılar kurabilmektedir. Özellikle “söylem odaklı metin çözümlemesi” temelinde bu malzemeye yaklaşmamız, doğrudan söylenmeyeni, doğal varsayılanı ve düşünsel tutarlılığın gerektirdiği bağlantıları da ortaya çıkarma çabasını gerekli kılmıştır. Bu anlamda eldeki çalışma literatürde disiplinlerarasılık konusunda ne söylendiği yönünde bir çalışma değil, alanın bu konuda kendisini nasıl dışavurduğuna ve düşünsel serüvenine yönelik bir çalışmadır.

Yapılan incelemelerin olabildiğince nesnel olarak değerlendirilebilmesini mümkün kılmak amacıyla, ölçütler belirlenerek her kaynak için uygulanabilecek bir inceleme modeli oluşturuldu. Buna göre incelemeden elde edilecek sonuçların kuşkusuz yine aynı odaklanma sınırları içinde değerlendirilmesi gerekir.

Tezin İçeriği ve Bölümleri

Tezimiz disiplinlerarasılık bağlamında çeviribilimin güncel durumuna odaklanmıştır. Bu çerçevede çeviribilimin bilimselliğini tartışmak üzere, çeviribilimin gelişimini ve çeviribilimcilerin alana olan bakış açılarını incelemekten önce, genel bilim tarihindeki gelişmeleri ortaya koyarak, disiplinlerin özgünlüğü ve ilişkilerinin disiplinlerarasılık açısından nasıl bir noktada bulunduğunu tartışmak gerekir. Çeviribilimi bir bilim dalı olarak sorgularken nesnel bir üst bakış açısı da gerekir. Bu üst bakışa ulaşmak amacıyla öncelikle bilim kavramına çalışmamızın önemli odaklarından biri olarak yer vereceğiz.

Bu kapsamda çalışmanın **ilk bölümünde** kuramsal ve kavramsal çerçeveyi belirlemek üzere, bilimin tarihsel gelişimiyle birlikte modern bilim anlayışını ortaya koymaya çalışacağız. Çeviribilimi bir sosyal bilim alanı olarak ele alacağımız için, aynı zamanda modern bilim anlayışını irdeleyip sosyal bilimlerin gelişiminin de izlerini süreceğiz. Bu bilgiler günümüzde çeviribilim alanında yapılan ve yukarıda kısaca değinilen disiplinlerarasılık tartışmalarına ışık tutması bakımından önemlidir. Bu bağlamda bilimsel çalışmalarda öne çıkan paradigma değişimi ve disiplinlerarasılık gibi kavramlara da yer vereceğiz.

Disiplinlerarasılık kavramı çalışmamız açısından odakta olduğundan bu kavramın ortaya çıkışını ve bilim çevrelerindeki tanımını da ele alacağız. Bu sayede çeviribilimde

disiplinlerarasılığı irdelerken bakış açımız, çalışmamızı dayandıracığımız bilim anlayışı ve soracağımız sorular üzerinde şekillenerek netleşecektir.

Tezin **ikinci bölümünde** çeviribilimin gelişimi ve bilim dalı olarak konumunu ele alacağız. Birinci bölümde ortaya koyulan yaklaşımların tartışılması ile oluşturacağımız bakış açısıyla bağlantılı olarak, çeviribilimin ortaya çıkışı ve gelişim süreci kısaca ele alındıktan sonra, alanın mevcut durumu ve disiplinlerarasılık konusundaki tartışmalara genel düzlemde bakılacaktır. Burada özellikle çeviribilimin bir bilim dalı olarak tanımlanmasının, sosyal bilimlerin oluşum ve gelişim sürecinin hangi aşamasında gerçekleştiği üzerinde de durulacaktır. Çeviribilim bu bağlamda konumlandırılacak ve bu zeminde disiplinlerarasılık tartışmasının çerçevesi oluşturulacaktır.

Tez çalışması kapsamında birinci ve ikinci bölümde ele alınan yaklaşımlar, çeviribilimin bilimselliğini sorgularken, günümüz bakış açılarını saptama ve karşılaştırma olanağı sağlayarak bilimselliğin neresinde durduğumuz sorusunun güncel yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmesine olanak verecektir.

Üçüncü bölümde, dördüncü bölümde elde edeceğimiz sonuçları doğru bir şekilde değerlendirebilmek adına, tezin yöntemine dair yukarıda sözünü ettiğimiz sistematik incelemeye geçmeden önce, konuya ilişkin genel bir perspektif kazanmak üzere bazı çeviribilimcilerin çeviribilimde disiplinlerarasılık yaklaşımlarını irdelleyeceğiz.

Dördüncü bölümde çeviribilimcilerin çeviribilim anlayışı bilimsel yayınları üzerinden izlenecektir. Kitap ve/veya makalelerden oluşan bu kaynakların incelenmesiyle çeviribilimcilerin disiplinlerarasılık kavramını kullanma şekillerini de ortaya koymaya çalışılacağız.

Burada dikkate alınacak önemli bir konu da kavramların kullanımı olacaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, örneğin çeviribilimin adlandırılmasında diller arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ama burada özellikle üzerinde durulacak olan, kavramların aynı dil içerisindeki kullanımlarıdır. Yapılacak olan çalışmada çeviribilim kavramının çeviribilimciler tarafından nasıl kullanıldığı ve algılandığı belirlenmeye, bilim, çeviribilim ve disiplinlerarasılık deyince kimin ne anladığı, kavrayış benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

İncelemede ortaya çıkan sonuçlar, yani çeviribilimcilerin bakış açıları **beşinci bölümde** değerlendirilecek ve önceki bölümlerde yer verilen tartışmalardan da yararlanılarak bir üst bakışla yorumlanacaktır.

Sonuç bölümünde ise çeviribilim ile (bilim anlayışı olarak ve/veya yöntem olarak) disiplinlerarasılık bağlantısı kurulacak ve inceleme sonuçları bu açıdan değerlendirilerek, çeviribilimin disiplinlerarasılık kavramından hareketle durduğu yer ortaya koyulmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

1. BÖLÜM: BİLİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZ YAKLAŞIMLARI IŞIĞINDA KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çeviribilimde disiplinlerarasılığı hangi perspektif ve kavramlarla irdeleyeceğimiz çalışmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu konuda fikir yürütebilmek konunun ancak üç açılı bir ilişki içerisinde ele alınmasıyla mümkün olabilecektir: Çeviribilimcilerin genel bilim anlayışı, çeviribilimin bilimselliği ve gelişimi hakkındaki görüşleri ile çeviribilimin disiplinlerarasılığı konusundaki bakış açıları. Bu hususları birbirinden ayrı değil, birbirini tamamlayan ve açıklayan etmenler olarak düşünmek gerekir. Bu bağlamda çeviribilimi konumlandırabilmek ve disiplinlerarasılık açısından yorumlayabilmek, öncelikle günümüz bilim anlayışını ve bilimsel bakış açısını kavramayı gerektirmektedir.

1.1. Bilimin Tarihsel Gelişimi

Bilimin ne olduğu, nasıl oluştuğu, bilgiyle olan ilişkisi, amacı, işlevi gibi konular geçmişten günümüze tartışılmaktadır. Bugün halen bu konuda farklı görüşler vardır ve konuyla bağlantılı bağlayıcı düzeyde ortak bir paydada buluşulamamıştır. Tarih boyunca ortaya koyulan yaklaşımlar, bu konudaki görüşlerin karmaşıklığını da gözler önüne sermektedir. Kaynaklar incelendiğinde "bilim" in farklı tanımlarına rastlanmasının bir nedeni olarak, bilim anlayışının zaman içerisindeki değişimi gösterilebilir. Bu değişimi izleyebilmek ve günümüz bilim anlayışını ortaya koyabilmek için, bilim tarihine kısaca bakmak yararlı olacaktır.

Günümüz bakış açılarını tartışacağımız bir çalışmada geçmiş yaklaşımların, yani bilim tarihinin neden önemli olduğunu, Cemal Yıldırım'ın⁹ bilim tarihinin amacı konusundaki görüşüyle açıklayabiliriz. Cemal Yıldırım'a göre bilim tarihinin amacı,

" [...] bir bakıma nesnel (objektif) bilginin ortaya çıkma, yayılma ve kullanılma koşullarını incelemek, bir bakıma da nitelikleri belli bir yöntemin, bir düşünme türünün, hatta geniş anlamda bir bakış açısının oluşumunu saptamaktır. Bilim tarihi, amacına, çeşitli bilim kollarında ulaşılan sonuçları sıralayarak değil, daha çok, bu sonuçları bağlı oldukları koşullar çerçevesinde açıklayarak ulaşılmaya çalışır. Görevi olguların ve buluşların bir kataloğunu çıkarmaktan çok, bilimsel kavram, teori ve anlayışın doğuş ve gelişimini izlemek ve açıklığa kavuşturmadır."¹⁰ (Yıldırım, 2009: 13).

Bilimin insanlığın ortak akıl ürünü olduğunu ve ilkel toplumların yaşamına kadar uzandığını belirten Yıldırım, bilimi anlamak için bilim öncesi veya bilim dışı düşünme biçimleriyle ilişkilerini bilmek gerektiğini vurgulamaktadır (Yıldırım, 2009: 13). Bu temel görüşten hareketle günümüz bilim anlayışını kavrayabilmek için bilimin köken ve gelişimine de kısaca yer vererek, geçmişteki bilim anlayışını ortaya koymaya çalışacağız.

1.1.1. Geçmişte Bilim Anlayışı ve Bilimsel Gelenek

Tarihsel ve toplumsal olaylar bilim anlayışını yönlendirmede etkili olduğu gibi, bilimlerin oluşmasında da tetikleyici olmuştur. İnsanlar var olduğundan beri ihtiyaç duydukları doğrultuda bilgiye ulaşma çabası içerisinde olmuşlardır. Çünkü insan, doğası gereği ilgisi ve ihtiyaçları nedeniyle bilinçli ya da tamamen deneyimsel olarak, farkında olmadan bilgilenir. Eski çağlarda, yani tarih öncesi devirde insanın, yaşadığı doğayı gözlemleyerek tanımaya, anlamaya ve yaşamını kolaylaştırmaya yönelik faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir.

Yıldırım, tarih öncesi çağlarda felsefe, din, efsane gibi ruhsal; el sanatları gibi pratik yaşam ihtiyaçlarına yönelik uğraşlar dışında, gözleme dayalı kavramsal düşünme

⁹ Türkiye Felsefe Kurumu'nun kurucularından olan Cemal Yıldırım bilim tarihi ve bilim felsefesi konularında birçok yayın yapmıştır. Alanın önde gelen isimlerden biri olması bakımından çalışmamızda sıkça referans olarak gösterilmiştir.

¹⁰ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2009.

demek olan bir bilimden söz etmenin zor olduğunu belirtmekte, bu tür uğraşların dayandığı bilgi, teknik ve kavramların sonraki çağlarda daha belirginleşen bilimsel kavram ve işlemlere kaynaklık ettiğinin de inkâr edilemeyeceğinin altını çizmektedir. Ona göre, bilimsel düşünme ve bulma çabasının kökeninde iki temel ihtiyaç yatar. Bunlardan biri yaşamı güvenilir ve rahat kılma, diğeri ise dünyayı anlamadır (Yıldırım, 2009: 14).

İlk uygarlıklar döneminde toprağı işleme, hayvan evcilleştirme, hayvan gücünden yararlanma, sulama kanalları açma, tekerlekli araba, gemi ve fırınlanmış seramik eşya yapmanın, bu uygarlıkların geliştirdiğı teknikler ve araçlar olarak sıralanabileceğini belirten Yıldırım, bunların ortaya çıkmasını tarım ve ticaret hayatının gelişmiş olmasıyla açıklamaktadır. M.Ö. 3000’li yıllarda Sümerler hayvancılık ve tarımla çokça ilgilenmişlerdir. Bu alışverişlerini tabletler üzerine işaretleme ihtiyacı duyduklarını belirten Yıldırım, bu sayede resim-işaret yazı sisteminin ortaya çıktığından söz eder. Bu bağlamda buradaki bilimsel faaliyetin daha çok zamanın ölçülmesi, alan hesaplaması, sulama kanallarının oluşturulması, değış-tokuş gibi günlük yaşamın ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar üzerinde yoğunlaştığını da belirtir (Yıldırım, 2009: 17)

Bu dönemde özellikle matematik, geometri, astronomi ve tıp gibi alanlarda da çalışmalar yapıldığı çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Mezopotamya’da kurulan Babil Uygarlığı gökyüzünü gözlemleyerek elde ettiği verileri dizgeleştirme çalışmaları yürütmüş ve bu sayede takvimi geliştirerek astronominin ilerlemesine önemli katkı sağlamıştır. Günümüzde de geçerli olan yılın 365 gün olduğu, bir günün 24 saat olduğu gibi bilgiler bu dönemde ortaya atılmıştır (Ural, 1994: 24, Yıldırım, 2009: 18).¹¹

Burada yer verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, sözü geçen uygarlıklarda bilim pratik ihtiyaçları karşılama arzusu ile doğmuş ve büyük oranda gözlem ve ölçme verileriyle sınırlı kalmış, açıklayıcı kuramlara henüz bir yönelme olmamıştır (Yıldırım, 1999: 18-19; Yıldırım, 2005: 8-9)¹².

¹¹ Şafak Ural, *Bilim Tarihi I*, Alternatif Üniversite, 1994.

¹² Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, Remzi Yayınevi, İstanbul, 2009, 12. baskı; *Bilimin Öncüleri*, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2005.

Açıklayıcı kuramlara yönelen ilk uygarlığın Antik Yunan İmparatorluğu olduğu söylenebilir. Augusto Forti'nin de belirttiği gibi, modern bilimin kaynağını ve temelini Yunan ve Roma İmparatorlukları oluşturmuşlardır. İlk kez bu ortamda insanlar doğa ve evrenle ilişkili olarak kendi konumlarını ve rollerini sorgulamışlardır (Forti, 2004: 15; Demez, 2014: 15).¹³

Bu bağlamda İ.Ö. VII. yy.da Antik Yunan'da yaşayan bazı düşünürler, doğa ve evren üzerine düşünceler geliştirmiş, bu yolla matematik, astronomi ve müzik teorisi gibi belirli alanların gelişimine de katkı sağlamışlardır. Özellikle dünyanın yapısını tek bir doğal ilkeye atfetmeye çalışan dönem düşünürleri, kendi ileri sürdükleri düşünceyi öne çıkararak, kendi argümanlarını diğerlerinininkiyle karşılaştırmışlardır. Bu düşünürlerin bir başka özelliği de o dönem yaygın olan, doğal olayları efsanelere dayandırarak açıklama yöntemini benimsememiş olmalarıdır. Onlar doğal fenomenleri doğal nedenlerle açıklama yoluna gitmiş, bir başka ifadeyle doğal olayların açıklanmasında önemli saptamalar yaparak belirli başarılar elde etmişlerdir (Lecourt, 2006: 10-11)¹⁴. Buna göre Antik Çağ'daki düşünürlerin amacı doğayı denetlemek değil, anlamak olmuştur. Bu dönemde gerçekleştiği belirlenen gözlemsel verilerle ussal düşünmenin birleşmesinin bilimsel yöntem açısından önemli bir adım olduğu belirtilmektedir. Bu anlatılanlardan hareketle bilimsel bilgiye ilişkin ilk izlerin Antik Çağ'da ortaya çıktığı söylenebilir.

Augusto Forti de bilimsel bilginin ilk izlerinin Antik Çağ'da gözlemlenebileceğini savunanlardandır. Ona göre:

"Eskiçağ, Yunan ve Roma dünyaları modern bilimin kaynağını ve temelini oluşturur. Göz kamaştırıcı gözlemler, hipotezler, teoriler ve keşifler, kaynağı burada sayılamayacak nedenlerle Eski Yunan'da ve Akdeniz dünyasında atılım yaptı ve modern bilimsel düşüncenin kökenini oluşturdu. Batı bilimi bu dönemde doğdu ve insanlar daha eksiksiz bilimsel ve kozmogenik teoriler geliştirmeye başladı. Yine bu ortamda, Doğu ve Akdeniz kültürünün beslediği ortamda insan ilk kez kendisine doğa ve evrenle ilişkili olarak kendi konumu ve rolü hakkında rasyonel sorular sormaya başladı. Bu aynı zamanda bilim ve iktidar ve bilim ve teknoloji arasındaki ilişki dahil olmak üzere çağdaş toplumumuzun karşılaştığı tüm sorunların doğuşu demektir" (Forti, 2004:15).

¹³ Augusto Forti, Frederico Mayor, *Bilim ve İktidar*, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2004; Neslihan Demez, "Türkiye'de Çeviribilimin Gelişimi Açısından Paradigma Kavramı ve Değişiminin Yansımaları" başlıklı yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.

¹⁴ Dominique Lecourt, *Bilim Felsefesi*, Ankara: Dost Yayınları, 2006.

Forti'nin de ifade ettiği gibi modern bilim doğuşunu İlkçağ ve Ortaçağ'da yaşanan gelişmelere borçludur. Burada sözü edilen İlkçağ, kaynaklarda iki döneme ayrılır. Bunlardan ilki Aristoteles ile son bulmakta ve özellikle felsefeyi ön planda tutmaktadır. İkincisi ise Helenistik dönem olarak adlandırılmakta ve İskenderiye'yi düşünsel etkinliklerin merkezi haline getirmektedir. İskenderiye'nin düşünsel etkinliklerin merkezi haline geldiği bu dönemde, İskender'in düzenlediği seferler sonucunda Mezopotamya ve Mısır kültürüyle karşılaşan Yunan düşüncesi, spekülatif bilimden, ampirik bilime geçmiş, bir başka deyişle felsefe, yerini bilim ve teknolojiye bırakmıştır (Demez, 2014: 16). Modern bilim anlayışına daha yakın bir nitelik sergilediği söylenebilecek bu dönem Romalıların hamaset edebiyatına yönelmesi ve İskenderiye'nin bağnaz güçlerin eline geçmesiyle son bulur ve yaşanan bilimsel canlılık yerini Ortaçağ durgunluğuna bırakır (Yıldırım, 1999: 37; Yıldırım, 2005: 11-12).¹⁵

Batı Ortaçağ'da durgun bir dönem yaşarken, Doğu fetihler yoluyla Batı'nın bilim merkezleri ve kütüphanelerindeki kaynakları ele geçirmiş ve bilimin merkezi haline gelmiştir. M.S. 8. ile 12. yy. arasında Doğu, Yunanca ve Latince'den yapılan çeviriler aracılığıyla Batı'nın temel kaynaklarını okuma ve bunlar üzerinde bilimsel faaliyet sürdürme fırsatını elde etmiştir. Çevirilerden beslenerek özgün yapıtlar da ortaya koyan Doğu bu sayede astronomi, tıp ve kimya alanlarının gelişimine de katkı sağlayacak bilimsel çalışmalar gerçekleştirmiştir. İslam dünyasında bilimin kutsal inançları zayıflatması ve bu nedenle dine aykırı olduğu görüşü yaygınlaşmaya başladıktan sonra, bilimin merkezi tekrar Doğu'dan Batı'ya (İspanya'ya) kaymıştır. Medrese ve kütüphanelerde bulunan Arapça yapıtlar Latince'ye ve yerel dillere çevrilmiştir. Bu bağlamda Batı, Doğu dillerinden yapılan çeviriler aracılığıyla öz kaynaklarını tekrar keşfetme fırsatı yakalamıştır.

Yıldırım'a göre 13. yy.da Batı'da öğretim merkezlerinin oluşmasıyla bilimsel anlamda bir canlanma olmuştur. Bu merkezler zaman içerisinde üniversitelere dönüşmüştür. Yazar, bu üniversitelerde bilimsel anlamda temel düzeyde bir eğitim verildiğinden bahsetmekte, eğitimin odak noktasını teolojinin oluşturduğunu ve Ortaçağ felsefesinin

¹⁵ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

teolojiyle Aristoteles mantığının karışımından ibaret olduğunu öne sürmektedir (Yıldırım, 1999: 72).

İlkçağ ve Ortaçağ'daki gelişmeleri, bugün açısından değerlendirdiğimizde bilimsellikten uzak gibi görünse de, kendi dönemi açısından ele aldığımızda önemli ve özellikle de modern bilimin doğuşunu hazırlayan adımlar olarak görebiliriz.

1.1.2. Modern Bilimin Ortaya Çıkışı

Modern bilimin doğuşuyla ilgili olarak özellikle Galilei Galileo'nun 16. yy.daki çalışmaları anılmaktadır. Rönesans'ın en önemli düşünürlerinden biri olan Galileo'nun üç fikrin yaratıcısı olduğunu belirten Forti'ye göre bunlardan ilki, doğanın kesin yasalara uyan olgularla dolu olduğu görüşü ve ikincisinin ise, astronomideki gibi, devasa boyuttaki bir mekanizmanın aşına olduğumuz sıradan nesnelere hareketlerinden çıkarılmış yasalar temel alınarak yorumlanabileceği fikridir. Bu bağlamda zekâmızın doğal olayların iç gerçekliğini kavrayabileceği söylenebilir (Forti, 2004: 29). "Üçüncü ve son olarak, bu hakikatin özünde matematiksel olan yasalar yoluyla ifade edildiği göz önünde bulundurulduğunda, aynen geometri gibi hesaplama da, aklın ideal modelini oluşturmaktadır" (Forti, 2004: 29).

Galileo, skolastik düşünceye karşı çıkmış, bilime daha sağlam bir temel bulma, kesin ve evrensel sonuçlara ulaşma çabasına girmiştir. Doğayı ve doğal olayların ancak matematiksel bir dille ya da matematiğe dayanan yasalarla açıklanabileceğini savunan düşünürün, skolastik düşünceyi bastırabilme sürecini başlatabilecek başarıyı deney ve gözlem yöntemlerine borçlu olduğu yönündeki düşüncelerine çeşitli kaynaklarda rastlamak mümkündür.

Yukarıdaki bilgilerden modern bilimin varlığını Galileo'ya borçlu olduğunu anlıyoruz. Bu bağlamda özetleyecek olursak, modern bilimin doğduğu dönemde, *her şeyi kucaklayan* (Snow, 1993: 5)¹⁶ felsefe merkeze oturmuş ve bulunduğu noktadan bilimsel çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu çalışmaların artarak başarı göstermesi, doğa

¹⁶ C. P. Snow, *İki Kültür*, çev. Tuncay Birkan, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 1993.

bilimlerinin de yolunu açmıştır. 17. yy. itibariyle bu alanda araştırma yapanlar, doğa felsefecileri olarak anılmaktadır. Başka bir deyişle doğa bilimleri, 17. ve 18. yy.da yapılan gökyüzü mekaniğinin incelenmesi gibi çalışmaların etkisiyle kurulmuştur. Bu bilimsel anlayışın hakim olduğu Aydınlanma döneminde

"deneysel, ampirik çalışmalar bilimin vizyonunda merkezi bir yer edindikçe felsefe, doğa bilimcilerine giderek, gerçek hakkında a priori, deneye tabi tutulamayan önermeler geliştirmekle suçlanan teolojinin yerini alan bir dal olarak görülmeye başlamıştır. 19. yüzyıla doğru, bilgideki bu ayrışma kesin olan bilgiyi (bilim), hayal edilen, giderek hayali (bilim olmayan) olandan üstün gören bir hiyerarşiye bıraktı." (Gulbenkian Komisyonu, 2008: 16).¹⁷

Nihayet, 19. yy. başında bilimin üstünlüğü dilde de tescil edilmiştir. Tanımlayıcı bir sıfat taşımadan kullanıldığında bilim, öncelikle (hatta sadece) doğa bilimi anlamında kullanılır olmuştur. Bu olgu, doğa biliminin felsefe denilen başka bir bilgi biçiminden tamamen farklı, hatta ona karşıt olarak sosyal-entelektüel meşruiyete tek başına sahip çıkma çabasının doruk noktasını oluşturur. Modern devletin kararlarını dayandırabileceği daha kesin bilgiye duyduğu gereksinim daha 18. yy.da yeni bazı bilgi kategorilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fakat bu kategorilerin tanımları ve sınırları henüz kesin olmaktan uzaktır. Sosyal filozoflar "sosyal fizik"ten söz etmeye, Avrupalı düşünürler dünyada çok çeşitli sosyal sistemlerin var olduğunu fark etmeye başlamışlardır. Bu çeşitlilik açıklanmaya muhtaçtır. Üniversite (daha önceleri kilise ile fazla içli dışlı olduğu için 16. yy.dan beri ölmeye yüz tutmuş bir kurumdu) işte bu bağlamda, 18. yy.in sonu ile 19. yy.da, bilginin yaratıldığı başlıca kurumsal yer olarak yeniden canlanmıştır (Gulbenkian Komisyonu, 2008: 16).

Gulbenkian Komisyonu, 19. yy.in entelektüel tarihine her şeyden önce, bilginin disiplinlere ayrılması ve meslekleşmesi, yani yeni bilgi üretmek ve bilgi üretenleri yeniden üretmek üzere devamlılık gösteren kurumsal yapıların oluşturulması sürecinin damgasını vurduğunu belirtmektedir. Farklı disiplinlerin kurulma sürecinin ardında yatan varsayımın, sistemli araştırmanın gerçekliğin farklı alanlarında uzmanlaşmayı gerektirdiği yolundaki inanç olduğunu ve gerçekliğin rasyonel olarak farklı bilgi kümelerine ayrıştırıldığını aktaran Komisyon, bu tür rasyonel bölümlemenin, etkin, yani

¹⁷ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, İstanbul: Metis Yayınları, 2008.

entelektüel olarak üretken olma vaadi taşıdığıının altını çizmektedir (krş. Gulbenkian Komisyonu, 2008: 16).

Bu aşamada ilginç olan, 19. yy. boyunca üniversiteleri canlandırmak için en çok çaba harcayanların, doğa bilimciler değil de, üniversiteyi akademik çalışmalarını için devlet desteği sağlamak amacıyla kullanan tarihçiler, klasik dilciler ve ulusal edebiyat uzmanlarının olmasıdır. Doğa bilimcilerini filizlenen üniversite yapılarına çekenler de, doğa bilimlerinin olumlu izleniminden yararlanmak isteyen bu akademisyenlerdir. Ama bunun sonucu, üniversitenin, o tarihten sonra artık birbirlerinden çok farklı şekilde tanımlanan ve kimine göre birbirlerine zıt öğrenme yolları olan sanatlarla (insan bilimleri) bilimler arasında süregelen gerilimin başlıca alanı haline gelmesi olmuştur (Gulbenkian Komisyonu, 2008: 17).

Yukarıda yer alan bilgilerden yola çıktığımızda, 19. yy.da üniversitelerde yaşanan gelişmelerin, bugün halen gözlemleyebildiğimiz sosyal bilim-doğa bilimi çekişmesinin derinleşmesine neden olduğu, sosyal bilimlerin üniversitelere çektiği doğa bilimleriyle ciddi bir mücadeleye girdiği söyleyebiliriz.

"Sosyal bilim" teriminin kullanılmasının önemli tarihsel motifleri vardır. Fransız Devrimi, Batı tarihinde pek çok şeyin başlatıcısı olmuştur. Bunlardan biri de, "sosyal bilim" teriminde yansımasını bulan bir anlayıştır. Fransız Devrimi bütün Avrupa'yı sarsmış olan bir devrimdir. Dolayısıyla yöneticiler, siyasetçiler, aydınlar "toplum" denen "nesne"nin kavranması, anlaşılması, bir düzene kavuşturulması, bu düzen temelinde yönetilmesi ve yönlendirilmesi gibi ihtiyaçlarla karşılaşmışlardır. "Sosyal bilim"i, ortaya çıkışındaki bu tarihsel motifi göz ardı ederek kavramak mümkün değildir (Özlem, 2001: 58).¹⁸

19. yy. boyunca farklı disiplinler değişik epistemolojik tavırlardan oluşan bir yelpaze gibi açıldı. İnsan ve doğa bilimlerinin arasında, sosyal gerçekliklerin incelenmesi olarak tanımlanan dallar, sanat ve edebiyat fakültelerine yakın ve çoğu zaman onların içinde yer alan tarih (idiografik) ve doğa bilimlerine daha yakın duran "sosyal bilim" (nomotetik) bulunuyordu (Gulbenkian Komisyonu, 2008: 18).

Bu gelişmeler bilimin bilgi dünyasında doruğa yerleşmesini ve buna karşılık felsefeye gitgide daha az ilgi duyulmasına neden olmuştur. "Bilimin, zihnin dışına çıkmaya izin

¹⁸ Doğan Özlem, "Evrenselcilik Mitozu ve Sosyal Bilimler", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Yeni Bir Kavşağa Doğru*, İstanbul: Metis Yayınevi, 2001, s. 53-67.

veren bir yöntem kullanarak nesnel gerçeğin keşfini sağladığı, buna karşılık felsefecilerin yalnızca düşündükleri ve düşündükleri üzerine yazdıkları ileri sürüldü" (Gulbenkian Komisyonu, 2008: 19). Bu da bilim ve felsefenin ayrışmasına neden olmuştur. Söz konusu dönemde "bilim" terimi sadece fizik veya doğa bilimlerine göndermede bulunmak için kullanılmaktadır ve bu çerçevede bilim olan ve olmayan arasındaki sınırın ölçütü, *deneylerle elde edilen doğru bilgi* olmuştur diyebiliriz.

Bu bağlamda bilimin doğru bilgiyle bağlantılı olduğu görüşünden hareket edersek, öncelikle bilgidен ne anlaşıldığı sorusu yanıtlanmalıdır. Elisabeth Ströker, klasik gelenekte bilgi kuramının çabasının, "sarsılmaz bir kesinliğe sahip ve kendisi aracılığıyla kuşku götürmez bir doğruluğa varılacağı kabul edilen mutlak sağlamlıkta bir temelin gösterilmesi ve tanıtılmasına yönelik" (Ströker, 2005: 103)¹⁹ kaldığını belirtmektedir. Ströker bu bağlamda bilgi kuramının hedefinin, mutlak geçerliliğe sahip ilkelere ulaşmak olduğuna işaret ederken, bu hedefe ulaştıracağı düşünülen yollar üzerinde çalışıldığını ifade eder. Bu geleneksel bakış açısına göre, kesin bilgiyi ortaya koyabilme amacıyla yürütülen bilimsel çalışmaların ürünü olarak ortaya çıkan yasalar, mutlak doğru ve değişmez olarak görülmektedir.

Yasaların değişmez olduğu ve bilimin kural koyucu olduğu görüşü, eski çağlardaki bilim anlayışına dayanmaktadır. Bu çağlarda yasalara, tanrı buyruğu olarak yaklaşılmış ve bunlar değişmez kural olarak kabul edilmiştir (Magee, 1993: 17).²⁰

Karl Popper'in bilim felsefesini kitabına konu edinen Bryan Magee, yasaların betimleyici özellikte ve kuraldan çok birer önerme niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Bunu yaparken de bilimde yasayı, genel nitelikli açıklayıcı önerme olarak tanımlayarak kural koyucu olduğu görüşünün mümkün olmadığını da ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çerçevede yasa kavramının farklı anlamlara gelebileceğini ifade eden Magee, yasa kavramının bir tanımını şu örnek üzerinden vermektedir:

"Yasa sözcüğü birden çok anlama gelir ve doğal ya da bilimsel bir yasanın *çığnendiğinden* söz eden bir kimse, bu sözcüğün başlıca iki kullanımını karıştırıyor demektir. Bir toplum yasası, neyi yapabileceğimizi ve neyi yapmamamız

¹⁹ Elisabeth Ströker, *Bilim Kuramına Giriş*, çev. Doğan Özlem, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2005

²⁰ Bryan Magee, *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

gerektiğini ögütler. Böyle bir yasa çıgnenebilir – zaten, çıgnenemeseydi, ona gereksinim olmazdı; toplum, bir yurttaşın aynı anda iki ayrı yerde olmasını yasaklamaya kalkmaz" (Magee, 1993: 17-18).

Bu örnekte yasa kavramı kullanıldığında toplumsal mı yoksa bilimsel bir yasadan mı söz edildiği önemlidir. Çünkü burada da ifade edildiği gibi toplumsal yasalar çıgnenmemesi üzere belirlenmiş olmasına rağmen, çıgnenebilir durumdadır. Magee doğa yasasının ise toplum yasaları gibi ögütleyici değil, betimleyici olduğunu ifade etmektedir:

"Bize, ne olduğunu – örneğin, suyun 100 santigrad derece ısıya ulaşınca kaynadığını söyler. Böyle olmakla, bir miktar su bulunması ve bunun ısıtılması gibi belli birtakım başlangıç koşulları verildiğinde ne olduğunu dile getiren bir önermeden öte bir şey değildir" (Magee, 1993: 17-18).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Magee, yasaların kural koyucu niteliğini eski çağlara dayandırır ve bu durumu yasaların tanrı buyruğu olarak görülmesiyle ilişkilendirir. Yasalara değişmezlik özelliği atfeden bu yaklaşımın, aynı zamanda söz konusu dönemin bilimsel bakış açısını da ortaya koyduğu söylenebilir. Yasa kavramının önceleri kesin ve değişmez bilgi olarak algılanması, bilime olan bakış açısıyla ilintilidir. Bu, bilimin kural koyucu olduğu yönündeki yaklaşımın benimsediği bir anlayıştır. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi artık böyle bir düşünce hâkim değildir.

Bilimsel gelişmelerin, bilim kavramının ve buna bağlı olarak bilimsel bakış açısının değişmesine yol açtığını, geçmişten günümüze bilim anlayışının değişiminin izini sürmeye çalıştığımız yukarıdaki tartışmada görebilmekteyiz. Geçmiş zamanların, bilim dalları arasında sabit sınırlar bulunan, genellemeler yapılarak kesin kurallar koyulan geleneksel bilim anlayışı, yerini bilimsel bakış açısının sürekli değişebildiği, dolayısıyla gelişime açık ve dinamik bir süreç olarak algılanmasına bırakmıştır. Bu bağlamda bilim, gelişime ve değişime açık, devingen bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Dinamik bir yapıya sahip olduğu savunulan bilimi ve bilimsel bilgiyi, diğer bilgi türlerinden ayıran özelliklerden bir diğeri de kullanılan yöntemdir. O halde bilimin ne olduğu sorusu bu açıdan da irdelenmelidir. Bilimde yöntem bilincini geliştiren ve bu yönde ilk sistemli çalışmaları yapan kişi Francis Bacon olmuştur. Bacon, modern bilimin kurucularından sayılmaktadır. Ona göre bilim, gözleme ve deneye dayalı olmalıdır. Bu fikirden hareketle de genele yönelik önermelerde bulunulmalıdır. Başka

bir ifadeyle Bacon tümevarım yönteminin geçerliliğini öne sürmüştü ve bu yönteme dayanmayan araştırmaların bilimsel sayılmayacağını altını çizmiştir (Uslu, 2011: 11).²¹

Bu yönteme göre bilim insanı gözlemler yapmak üzere deneyler gerçekleştirmektedir. Bilim insanlarının bir diğer görevi de bu deneylerden elde edilen verilerin sistemli bir biçimde kayda alınmasını, paylaşılmasını yani aynı alanda çalışan bilim insanlarının görüşüne sunulmasını ve bu verilerin biriktirilmesini sağlamaktır. Bilginin birikmesi, bilim insanlarının genellemeler yaparak varsayımlarda bulunmasına zemin hazırlar. Bilim insanları varsayımlarını doğrulamak amacıyla, onu destekleyecek bilgilere dayanmaya çalışır. Varsayımın doğrulanması ise, yeni bir bilimsel yasanın bulunması olarak kabul edilmektedir (Magee, 1993: 17-18).

Bilim insanının önermeleri doğrulamak amacıyla gözlem ve deneyler yapması „doğrulanabilirlik ilkesi" olarak adlandırılmaktadır. Bu ilkeye göre bir önerme ya da düşünce, deneylerle veya gözleme dayalı olarak doğrulanamıyorsa, bilimsel değildir (Uslu, 2011: 11). Buna göre bilimsel olmanın belirleyici ölçütü, tüme varım yöntemiyle ortaya atılmış bir önermenin, yasanın ya da kuramın doğrulanabilir olmasıdır.

20. yy.a kadar kabul edilen bu görüşe karşı çıkan ve eleştirilerde bulunan düşünürler de olmuştur. Burada özellikle David Hume'un anılması gerekir (Magee, 1993: 18; Yaldır/Üner, 2009: 60)²². Hume'a göre tekil gözlemlerin sayıları ne kadar çok olursa olsun, mantıkça, sınırsız bir genellemeye varılması mümkün değildir (Magee, 1993: 18). Magee kitabında Hume'un iddiasını şu örnekle açıklamaktadır:

"Ben bir keresinde A olayıyla birlikte B olayının da meydana geldiğini gözlemlersem, bundan onun her keresinde böyle olacağı, mantıkça, çıkmaz. Bu sonuca 'iki gözlemden de, yirmi gözlemden de, iki bin gözlemden de varılamaz. Hume, bu yeterince sık olursa, demektedir, bundan sonraki ilk A'yla birlikte B'nin de geleceğini ummaya başlayabilirim; fakat bu mantıksal değil, psikolojik bir olgudur. Bilebildiğimiz her geçmiş günden sonra güneş yeniden doğmuş olabilir, fakat bu yarın da doğacağı anlamına gelmez" (Magee,1993: 18).

²¹ Ferit Uslu, "Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi - Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte Bilim", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 19, Çorum, 2011, s. 5-35.

²² Hülya Yaldır, Aslı Üner, "Bilimsel İlerleme ve Metot Kavramı Üzerine Karl Popper ve Thomas Kuhn" (Karl Popper and Thomas Kuhn on the Conception of Scientific Progress and Method), *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, Temmuz, 2009.

Bu örnekten de açıkça görüleceği gibi Hume, tümevarım yöntemine karşı çıkar. Bu bakış açısıyla da günümüz bilim anlayışına önemli katkısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hume'un bu eleştirilerine Popper de katılmıştır ve bu sorunu çözmeye yönelik, bilimsel bakış açısını önemli ölçüde değişime uğratan bir yaklaşım geliştirmiştir. Popper'e göre genellemeleri doğrulamak mümkün değildir, çünkü Hume'un de savunduğu gibi yapılacak binlerce doğrulayan deneyin ardından bir tane yanlışlayan deney sonucu çıkabilir. Buna göre bilimsel önermeler her an yanlışlanabilir.

Magee, yukarıda suyun kaynaması ile ilgili örnekten de yararlanarak, Popper'in yanlışlanabilirlik yaklaşımını açıklar. Suyun 100 santigrat derecesinde kaynadığının okullarda öğretildiğini belirten Magee, bunu doğrulamanın mümkün olmadığını altını çizer. Yapılacak olan deneylerde suyun bulunduğu kabın kapağının kapalı olması durumunda suyun 100 santigrat derecede kaynamadığının ortaya çıkmasıyla, bu önermenin yanlışlanabileceğini açıklar. Böylece de bilimsel ve değişmez olduğunu düşündüğümüz yasanın geçerliliğini yitirdiğini keşfetmiş oluruz. Magee bu durumda önermenin «Su açık kaplarda 100 santigrat derecesinde kaynar» olarak daraltılabileceğini ifade etmektedir (Magee, 1993: 22). Ancak bu yaklaşıma göre, bunun da yine yanlışlanabilir bir bilgi olduğunun farkında olmamız gerekir.

Genel çerçevede karşılaştırmak açısından Magee, Popper'in bilim anlayışının geleneksel bakış açısıyla arasındaki farkı, bilimsel yöntem konusundaki yaklaşımında görmektedir. Geleneksel yöntemle göre bilimsel ilerleme süreci şöyle işler: 1. gözlem ve deney; 2. tümevarımsal genelleme; 3. varsayım; 4. varsayımın doğrulanması girişimi; 5. doğruluk ya da yanlışlığının kanıtlanması; 6. bilgi. Popper'in önerdiği aşamalar ise şu şekildedir: 1. sorun (çoğu, var olan kurama ya da beklentiye aykırılık); 2. önerilen çözüm; bir başka deyişle, yeni bir kuram; 3. yeni kuramdan sınanabilir önermelerin tümdengelimle çıkarsanması; 4. sınamalar, yani başka şeylerin yanı sıra gözlem ve deneyle yadsıma girişimleri; 5. yarışan kuramlar arasında yeğleme yapılması (Magee, 1993: 51).

Popper'in uzun yıllar yaygın olarak desteklenen bu yaklaşımının bizi götürdüğü anlayış, bilimsel bilginin sürekli olarak değişebilir olmasıdır. Bu bağlamda her bilginin yanlışlanabilirlik özelliği olduğunun kabul edilmesi, asla mutlak doğru bilgiye

ulaşılamayacağını da kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Popper'e göre bilim böyle ilerleyip gelişir. Yani bir kuram deneylerle ne kadar desteklenmiş olursa olsun, yerini her zaman başka bir kurama bırakabilir.

20. yy. bilim felsefecilerinden Thomas Kuhn da Popper gibi tümevarım yöntemine karşı çıkmaktadır (Yaldır/Üner, 2009: 58-65). Yaldır/Üner'in karşılaştırmasına göre Kuhn, Popper'in deney ve gözlem yoluyla gerçekleştirilen yanlışlamacı yaklaşımını da eleştirmektedir. Kuhn'a göre gözlem, bir kuramı sınavabilecek güvenilir bir yöntem değildir. Çünkü kuramın sınanması amacıyla yapılan gözlemlerdeki bakış açısı, yine aynı kuramdan hareket eder, başka bir deyişle deneysel gözlemin kuramdan bağımsız olması mümkün değildir. Kuhn kendi yaklaşımında bu düşünceden hareket etmektedir. Mevcut paradigmada benimsenen ve egemen olan, başka bir deyişle paradigma haline gelen bilimsel bir kuramın, deneylerden elde edilen olağandışı sonuçlar nedeniyle terk edilmeyeceğini savunmaktadır (Yaldır/Üner, 2009: 58-65).

Belirtildiği üzere bilimsel yaklaşımlar, zaman içerisinde gelişim ve dolayısıyla değişim göstermektedir. Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (2006)²³ başlıklı eserinde, eski bir bilim yapma geleneğinin bir yenisiyle değiştirilmesini "bilimsel devrimler" olarak adlandırmaktadır. Ona göre, "karşıt bilim görüşleri ortaya çıktığı anda, bilgi üretimi ve bilimsel ilerleme bir tür güç mücadelesidir" (Kuhn, 2006: 16). Kuhn, birbiriyle yarışan farklı bilimsel yaklaşımlara "paradigma" adını verir. Bilim geleneği, zaman içerisinde bilim adamlarının sorularına cevap bulmalarında yetersiz kalmaya başlar ve bu da mevcut ("olağan") bilimsel paradigma için, Kuhn'un tanımıyla, "bunalım" anlamına gelmektedir. Bunalım yaşayan paradigma, bir paradigma değişikliğinin habercisi olarak da görülebilir. Kuhn'a göre yeni bir paradigmaya geçiş, "bilimsel bir devrimdir". Kuhn paradigma değişikliğini şu şekilde açıklar:

"Bunalımdaki paradigmadan ayrılarak, kendi içinde zamanla yeni bir "olağan bilim" geleneğini üretecek olan bir başka paradigmaya geçiş, birikime dayalı bir süreç olmaktan çok uzaktır, yani önceki paradigmanın geliştirilmesi ile yapılacak bir iş değildir. Tersine, bilim dalının farklı temellerden başlayarak yeniden kurulması söz konusudur. Bu yeniden kuruluş, bilim dalının en önemli kuramsal genellemeleri ile birlikte paradigmaya özgü yöntemleri ve uygulamaların da birçoğunu değiştirir" (Kuhn, 2006: 177).

²³ Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006.

Kuhn'un yaklaşımında, bilim adamının öğrendiği paradigmayla birlikte edindiği beceri, kuram, yöntem ve ölçütün birbirinden ayrılmaz bir bütün halinde bulunduğu bir ortamdır. "Bu yüzden, paradigma değiştiği zaman hem problemlerin hem önerilen çözümlerin geçerliliğini belirleyen ölçütlerde de önemli farklar meydana gelir" (Kuhn, 2006: 205).

Bu farklı kaynakların işaret ettiği üzere, bilimin tarih içindeki serüvenini incelediğimizde kavramların kullanımlarının geçmişten günümüze değişim gösterdiğini görebiliyoruz. Bu bağlamda bir yandan yanlışılanabilirlik, paradigma gibi yeni kavramların ortaya çıktığını, öte yandan da kural, yasa gibi daha önceleri kullanılan kavramların zaman içerisinde anlamsal açıdan değişime uğradığına da tanıklık edebiliyoruz. Bütün bunların sonucunda bilim anlayışının değişmesiyle, bilim kavramından anlaşılan da değişmekte, aynı şekilde bilimde kuram, yöntem gibi kavramlardan ne anlaşıldığı da bu değişen bilim anlayışına göre şekillenmektedir.

1.1.3. Sosyal Bilimler Açısından Disiplinlerarasılık Kavramı ve Kavramsal Tartışmalar

Bilimi, tarihsel ve kültürel gelişim sürecinde bütünüün parçası olarak düşündüğümüzde, toplumsal olayların, gelişen kültürlerarası ilişkilerin ve insanların ihtiyaçlarının sürekli olarak değişmesi ve artması gibi sebeplerin, yukarıda da değindiğimiz gibi bilim anlayışını ve bilimsel gelişmeyi etkileyeceği açıktır. Bu durumu bilim tarihini incelediğimizde de somut olarak görürüz.

Buna göre, günümüz bilim geleneğinde ve tezimizin sorunsalıyla paralel olarak çeviribilimsel yaklaşımlarda sıkça rastladığımız "disiplinlerarasılık" kavramını da, bilim tarihi içinde yaşanan bu tür bir değişim süreci içinde ortaya çıkmış bir kavram olarak düşünebiliriz. Tezimizin odağında yer alan bu kavramın kapsamını algılayabilmek için, yukarıda izini sürmeye çalıştığımız bilim anlayışındaki değişimlere bugünkü perspektiften bakabilmek gerekir. Bu açıdan baktığımızda, disiplinlerarasılığın ortaya çıkışının ve kavramsal değişiminin izini sürebilmek için, bu kavramı aynı zamanda

çeviribilimin de içerisinde yer aldığı sosyal bilimlerin gelişim süreciyle birlikte ele almak anlamlı olacaktır.

1.1.3.1. Disiplinlerarasılık Kavramının Ortaya Çıkışı

Disiplinlerarasılık kavramının tanımlanmış ve çerçevesinin belirlenmiş olması, tez çalışmamızın dayanak noktasını oluşturmak açısından önemlidir. Bu nedenle bu konudaki çeşitli yaklaşımların mercek altına alınması yararlı olacaktır. Ancak öncelikle bilimsel gelişmeler çerçevesinde disiplinlerarasılık kavramının nasıl ortaya çıktığını irdelememiz gerekir.

Bilimin tarihsel gelişimine paralel olarak, her dönem yaşanan gelişmeler sonucunda oluşan yeni bakış açısı, bilimsel düşünmenin ürünleri olan yöntem ve kavramlara da yansımaktadır. Başka bir deyişle, sahip olduğumuz bilim anlayışı, bilime bakış açımızı ve bilimsel faaliyet içindeki tutumumuzu da doğal olarak etkileyecektir.

Bilimsel gelişmeler çerçevesinde belirli dönemlerde ortaya çıkan yönelimlerin oluşmasını Emel Karagöz şu şekilde açıklar:

"Belli perspektifler belli paradigmlar yaratmaktadırlar. Paradigmlar ise kavram ve kuram oluşum sürecini belirler. Perspektifler belli bir felsefe okuluna bağlı olarak toplumsal analiz ve anlamaya yönelik dünya görüşleridir. Belli dünya görüşleri belli paradigmları yaratmaktadır. Belli paradigmların içinde yer alan kuramlar belli kavramları oluşturur. Başka bir anlatımla bir sosyal bilim alanının kavramsal çerçevesini, belli paradigmlardan doğan belli kuramlar çizer" (Karagöz, 2010: 11).²⁴

Karagöz bu sözleriyle, bilimde yaşanan gelişmelerin genel çizgisini ortaya koymaktadır. Buna göre, bilim anlayışının zaman içerisinde farklılık göstermesi de bu tür değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkar. Bilim tarihindeki gelişmelere baktığımızda tam da bunun göstergesi olan bir çizgi dikkatimizi çekmektedir. Bilim tarihi içerisinde yaşanan gelişmeler sonucunda, bilimler arası geçişliliğin ortaya çıkmasını ve buna bağlı olarak bu çalışmanın da merkezinde yer alan disiplinlerarasılık kavramını, bunun bir örneği olarak gösterebiliriz. Karagöz'ün, yukarıda belirttiğimiz üzere, sözünü ettiği

²⁴ Emel Karagöz, *Sosyal Bilimlerde Kuram Oluşum Süreci ve İletişim*, Derin Yayınları, İstanbul, 2010.

dünya görüşü > paradigma > kuram > kavram yönündeki gelişim sürecini kendi konumuz açısından değerlendirdiğimizde, 20. yy.ın ilk çeyreğinde Kıta Avrupası'nda sosyal bilimler alanında yaşanan gelişmelerin bilime yansımaları da bilim anlayışı için yeni bir paradigma olarak yorumlayabiliriz. Bu dönemin bilim anlayışında gerçekleşen değişimler, bilim dallarının keskin sınırlarının geçişli hale gelmesine neden olmuş ve oluşan bu bilimler arası geçişlilik, disiplinler içerisinde yapılan çalışmalarda öteki bilim dallarıyla olan ilişki üzerinde durulmasını, hatta gözütülmesini de beraberinde getirmiştir. Bu paradigmanın sağladığı yeni bakış açısı, yeni kuramlar ve yöntemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

"Disiplinlerarasılık" kavramını da bu çerçevede bilimin gelişim sürecinin ürünü olarak yorumlayabiliriz. Disiplinlerarasılık sosyal bilimlerde 1920'lerde ortaya çıkmıştır. Buna göre disiplinlerarasılık hem sosyal bilimlerin kendi yöntemlerini geliştirerek bilimselleşmesi, hem de yeni disiplinlerin oluşturulması konusunda ilgi gören bir kavram olmuştur (Abbott, 2013: 167).²⁵ Bu bağlamda, disiplinlerin hiyerarşik bir biçimde örgütlenmesini aşma isteğinin söz konusu olduğu da ifade edilmektedir (Veit-Brause, 2000: 22). Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, kavramın ortaya çıktığı dönemde disiplinlerarasılığa büyük önem atfedilmiş ve kavramla ilişkili büyük beklentiler içerisine girilmiştir. Ancak 1950'li yıllara gelindiğinde disiplinlerarasılığın sosyal bilimler alanında beklenen çarpıcı sonuçları üretmemiş olması ve bu nedenle beklentilerin büyük ölçüde karşılanmadığı düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır (Abbott, 2013: 168).

Zaman içerisinde yaşanan toplumsal siyasi ve kültürel gelişmeler sonucunda bilime ve dolayısıyla disiplinlerarasılığa bakış açısı da değişmiştir. Bu durumun izlerini İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerde de sürebilmekteyiz. İkinci Dünya Savaşını takip eden yirmi beş yıl içerisinde, daha önceki yüzyıl boyunca yerli yerine oturtulmaya çalışılan sosyal bilimlerin yapısını derinden etkileyen üç gelişme olduğu ifade edilmektedir. Bu gelişmeler, dünyanın siyasal yapısının değişmesi, 1945'i izleyen yirmi beş yılda nüfusun ve üretim kapasitesinin o güne kadar görülmemiş boyutta bir

²⁵ Andrew Abbott, *Disiplinlerin Kaosu*, çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, 2013

artması ve üniversite sisteminin dünyanın her yanında gelişme göstermesi olarak sıralanmaktadır (Gulbenkian Komisyonu, 2008: 37).

Sözü edilen nüfus artışı ve buna bağlı olarak üretim kapasitesinin yükselmesi, insan faaliyetinin ölçek değiştirmesi anlamına da gelir. Bu durum üniversitelerdeki sosyal bilimcilerin sayısının birkaç kat artmasına yol açmıştır. Bu gelişmelerin sosyal bilimleri şu şekilde etkilediği açıklanmaktadır:

"Bunun doğurduğu ilk sonuç, sosyal bilimcilerin komşu dallara sızmalarına yeşil ışık yakılmasıydı ki, bu süreçte sosyal bilimlerden her birinin özgül alanını kendine saklamak için geliştirdiği gerekçeler bir yana itildi. Ekonomik gelişme de gerekli kaynakları sağlayarak uzmanlaşmayı teşvik etti. Yeni gelişmelerin ikinci bir örgütsel sonucu daha vardı. Dünya ekonomisinin büyümesi yalnız devlet aygıtları ve iktisadi girişimlerde değil, bunların yanı sıra araştırma kurumlarında da büyük bir ölçek genişlemesine yol açtı" (Gulbenkian Komisyonu, 2008: 38).

Sözünü ettiğimiz bu gelişmeler sonucunda toplumu ilgilendiren nüfus, saha incelemeleri, tarım ve buna benzer konularda araştırma ihtiyacının arttığına işaret edilmektedir (Abbott, 2013: 169). Bu konudaki açıklamalara göre, zaman içerisinde gelişen iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi alanların konu ve metodoloji yönünden örtüşmeye başladığı gözlemlenmiştir. Bunun sonucunda, bu disiplinlerin ilgi alanı ya da verilerin ele alınış tarzı bakımından disiplinleri birbirinden ayıran kesin sınır çizgileri de ortadan kalkar. Bununla birlikte, kabul edilebilir konuların sınırları giderek genişlediği için disiplinlerin kendi içindeki türdeşlik de giderek azalır. Bu ise, disiplinlerin iç tutarlılığının ve her birinin ayrı bir disiplin olarak meşruiyetinin disiplin içinde tartışılmaya başlamasına yol açmıştır. Disiplinlerin yaşadığı bu tartışmalara bulunan çözümlerden birisi iletişim araştırmaları, yönetim bilimleri ve davranışsal bilimler gibi yeni disiplinlerarası isimlerin yaratılması olmuştur (krş. Gulbenkian Komisyonu, 2008: 49).²⁶

Bu süreçte disiplinlerarasılık kavramı da yeniden gündeme gelmiştir. Bu çerçevede disiplinlerarasılığın "disiplinler arasında kalan alanlar" olarak tanımlandığını görmekteyiz. Söz konusu alanların, hiçbir disipline ait olmamaları, daha önceki bilim

²⁶ Turgay Kurultay buna benzer bir tartışmaya, kültür bilimleri alanındaki disiplinler ayrışma çerçevesinde yer verir. Bu tartışmaya çalışmanın 3. Bölümünde, çeviribilimde disiplinlerarasılık yaklaşımları kapsamında değinilecektir.

anlayışı çerçevesinde incelemeye değer olay ve olgular olarak görülmemiş veya fark edilmemiş olmalarıyla açıklanabilir.

Bu alanlar disiplinlerin arasındaki aralıklarda olan/kalan nesnelere olarak düşünülmelidir. Necdet Teymur, "Disiplinlerin Aralığında(ki) Mekan" başlıklı makalesinde bu konuya eğilir. Ona göre bu nesnelere disiplinlerin aralığında olmaları nedeniyle "hiç" ya da "boş" alanlar olarak görmek yanlış olur. Bunların daha çok, varlığı olan aralıklar olduğunu belirten Teymur, disiplinlerle düşünmeye alışmış olan bir bakış açısının bu alanları yok sayma eğiliminde olabileceğini ifade etmektedir (Teymur, 2001: 273).²⁷

Necdet Teymur, bu bağlamda disiplinlerarasılık konusunda yaklaşımlar geliştirilebilmesi için bazı ön koşulların olduğunu ifade ederek, bunları şu şekilde sıralamıştır:

"a. Hiçbir disiplin mutlak anlamda özgün, özgür ya da arı değildir.

b. Mevcut disiplinlere sığmayan nesnelere de düşünülmesi, anlaşılması ve bilinmesi gerekir ve bu kendi başına değerli bir çabadır.

c. Alternatif bilgi türlerini reddetmeyen bir disiplin anlayışı gerekir (örneğin, sanat, edebiyat ve din gibi dallar da birer bilgi türüdür).

d. Cehalet, bilgi yokluğu değil, bir tür bilgidir.

e. Bilgi ve disiplinlerin varlığı kadar yokluğunun da işlevleri vardır.

f. Disiplinlerarasılık bir "meyve salatası", yani zaten var olan değişik meyvelerden alınmış parçaların bir araya getirildiği ve üzerine birazcık krema konularak oluşturulmuş yapay bir nesne değildir. Disiplinlerarasılık, yeni "meyve"ler düşünmeyi gerektiren bir düşünce tarzıdır.

g. Disiplinler, ayırında olsalar da olmasalar da, belirli ölçülerde içlediklerini, daha çok da dışladıklarını paylaşırlar.

²⁷ Necdet Teymur, *Disiplinlerin Aralığında(ki) Mekan, Sosyal Bilimler Yeniden Düşünmek, Toplum ve Bilim*, Metis Yayınları, 2001, s. 269-280.

h. Disiplinler, kendi tarihleri olan, ancak diğer(ledikleri) disiplin, bilgi, nesne, söylem, sorunsal ve kavramların da bir bölümünü içeren, onlarla iç içe/dış dışa ilişkilerle gelişen melez olgulardır. Dolayısıyla, metinlerin metinlerarasılığı (intertextuality) anlamında alındığında, her disiplin kaçınılmaz olarak disiplinlerarasıdır" (Teymur, 2001: 274).

Teymur'a göre disiplinlerin ve bilgi alanlarının değişik toplumsal pratikler ve ilişkiler içinde, değişik formülasyonlarla geliştirilmiş ve dönüşümlere uğramış bütünler olduğu düşünülürse, disiplinlerin dışında kalanlar ile birbiriyle örtüşen veya çakışan disiplinlerin de aslında bir disiplinlerarası alan oluşturduğunu ve bu alanın ayrı (disiplinler-arası) yazılarak tanımlanmasıyla birleşik (disiplinlerarası) olarak tanımlanması arasında bir fark olduğunu düşünebiliriz (Teymur, 2001: 274).

1.1.3.2. Disiplinlerarasılıkta Tanım Çeşitliliği

Bilim anlayışının zaman içerisinde değişim göster mesinindoğal bir etkisi olarak, bu değişimin bilimsel bakış açısına da yansıdığını yukarıda gördük. Buna göre bilimsel bakış açısı, bilim yapma biçimlerinde ve ürünlerinde de kendini göstermektedir.

Disiplinlerarasılığı da bu çerçevede değerlendirmek olanaklıdır. Yukarıda aktardığımız disiplinlerarasılığın hiçbir disipline ait olmayan alanlar olarak tanımlanmasını, onun ortaya çıkış öyküsünün bir sonucu olarak da görebiliriz. Bu tanım yerini kısa bir süre sonra farklı tanımlara bırakacaktır. Modern bilimin gereği olarak, disiplini aşan çalışmalar konusunda bilim çevrelerinin ilgisinin gün geçtikçe artması, disiplinlerin disiplinlerarasılık kavramına kendi açılarından ve farklı biçimlerde yaklaşmalarına neden olmuştur. Bu süreçte disiplinlerarasılık bir durum tespiti olmaktan öte, disiplinler arasındaki ilişki ve bu çerçevede bilim yapma biçimidir.

Abraham Moles'un "Belirsizin Bilimleri" başlıklı kitabında böyle bir yaklaşıma rastlamaktayız. Moles disiplinlerarasılığı "bir disiplinden diğerine yöntemlerin transferi" olarak tanımlar. Bunu yaparken farklı disiplinlerdeki bilim insanlarının bir çalışma grubunda birlikte çalışmaları ve buradaki pratikte yaşanan sorunların gözden kaçmaması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü ona göre disiplinlerarası çalışmalar başka disiplinleri tanımaya açık olmayı ve dolayısıyla başka bir dili benimsemeyi

gerektirmektedir. Bu bağlamda Moles, bir kavramın çeşitli disiplinlerde farklı anlamlarda kullanılabilir olmasını da buna ve bu yöntemle yaşanabilecek sorunlara örnek gösterir (Moles, 2004: 160-163).²⁸

Bu açıklamalardan hareketle Moles'un disiplinlerarasılığı belirli sorunları çözmek üzere, farklı disiplinlerdeki bilim insanlarının bir araya gelerek ortak projeler yürütmesi olarak ele aldığımızı söyleyebiliriz. Bu anlayışın geçerliliğini her daim sürdürmekle birlikte, gün geçtikçe daha da yaygınlaştığını dile getirmek yanlış olmayacaktır. Hatta disiplinlerarasılık kavramının yürütülen ortak projeler olarak ifade edilmesi en yaygın kullanımlardan biridir (krş. Kurultay, 2010; Yazıcı, 2011).²⁹

Bu noktada ifade edilmesi gereken önemli bir husus, bu kadar ilgi gören bir kavram olmasına rağmen, bilim kuramı içerisinde disiplinlerarasılığın genel geçer bir tanımının olmamasıdır. Tanımlardaki değişimi, ancak belirli bir noktaya kadar bilimin tarihsel gelişimine bağlı olarak açıklayabiliriz. Disiplinlerarasılığın çok farklı şekillerde³⁰ yorumlandığını kaynaklarda görmekteyiz. Bunlardan biri de disiplinler arasında gerçekleşen veri alışverişidir.

Yukarıda aktarıldığı üzere tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler neticesinde birçok disiplin kurulmuştur. Buna bağlı olarak alt alanlar ve disiplinlerin arasında kalan alanlar özerk bir disiplin olma çabasına girmiştir. Kurulan disiplinlerin özerkliklerini ispatlama çabası, bu disiplinlerin aynı zamanda sınırlar çizmesine de neden olmuştur. Bu sınırlar, zaman içerisinde disiplinlerin iç içe geçmesiyle genişlemeye başlamıştır. İç içe geçmeden kasıt, çeşitli disiplinlerin alanına girebilecek, ancak hiçbir disipline ait olmayan sorunların çözümlenmesi sürecinde söz konusu disiplinlerin sorunu kendi açılarından ele almasıdır. Bu tartışmalar içerisinde, filozof olan ve disiplinlerarasılık konusunda çok sayıda çalışma sunan Jürgen Mittelstraß'ın aynı inceleme nesnesinin

²⁸ Abraham Moles, *Belirsizin Bilimleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

²⁹ Turgay Kurultay, "Internationale Standardisierungsarbeiten für mehrsprachige Ressourcen - Vom Bedarf nach einer angewandten Translationswissenschaft", *Translationskultur Revisited. Festschrift für Erich Prunč* içinde, yay. haz. N. Grbic, G. Hebenstreit, G. Vorderobermeier, M. Wolf, Stauffenburg Verlag, Tübingen, 2010, s. 113-126.

Mine Yazıcı, *Çeviribilimde Araştırma*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2011.

³⁰ Disiplinlerarasılık kavramını çalışmamız bağlamında araştırırken, "cross-, co-, pluri-, kon-, intradisiplinartät" gibi birçok kavrama rastladık. Bu durum, "disiplinlerarasılık" konusunda kavramlaştırma çabalarıyla birlikte bir tür tanım sorunu olduğunun adeta kanıtı gibidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Balsiger, 2005: 142-148.

farklı bilim dalları tarafından da incelendiğini açıklamak için verdiği örnek bu açıdan çarpıcıdır:

"Böylelikle tarihte, örneğin ısının kuramsal olarak tarif edilmesi sorununun tarihinde disiplinlerin yetkinliği hiç bir zaman aynı olmamıştı. Isı önce maddenin iç hareketi ve buna göre de fizik biliminin konusuydu. Boerhaave'nin 18. yy. başlarında formülleştirip ardından Lavoisier tarafından işlenen Flogiston kuramıyla, kendisi de bir madde olarak tasarlanan ısı kimya alanının nesnesine dönüştü. Nihayet kinetik ısı kuramıyla da yine alan değiştirerek yeniden fizik biliminin nesnesine dönüştü. Bunun anlamı şudur: Disiplini belirleyen (tek başına) nesnelerin kendileri değil, bizim onlarla kuramsal ilgilenme şeklimizdir" (Mittelstraß, 2001: 92).³¹

Disiplinlerarasılık, ortaya çıktığı yıllarda her ne kadar bu örnekte de gördüğümüz gibi, hiçbir disipline ait olmayan inceleme nesnesi olarak tanımlansa da, bu tanımın zaman içerisinde nitelik ve içerik açısından değişim gösterdiğini gözlemliyoruz.

Disiplinlerin alanlarının genişlemesi "disiplinlerarası" olarak tanımlanan çalışmalara yol açmıştır. Zaman içerisinde bilim dallarının sınırlarını aşarak, öteki bilim dallarıyla aralarında geçişlilik ortamlarının oluşmasıyla ortaya çıkan disiplinlerarasılık kavramı, çeşitli alanlar tarafından açıklanmaktadır. Tanımlarda karşılaşılan farklılıkların sebebi, bu konudaki görüşlerin de birbirinden farklı olmasıdır. Bazı bilim insanlarına göre disiplinlerarasılık asla ulaşılamayacak bir çalışma biçimi olarak yorumlanırken, bazıları ise zaten disiplinlerle ortak çalışmaları bulunduğunu ve sorunsuzca yürütüldüğünü savunmaktadır (Röbbecke/Simon/Lengwiler/Kraetsch; 2004: 13).³² Mevcut genel geçer (genel kabul gören) bir tanım olmadığı ve disiplinler kendi içlerinde disiplinlerarasılığı tanımlamaya çalıştığı için, bu konuda anlam kargaşası yaşandığını da söyleyebiliriz.

Çalışmamız açısından önemli olan bu kavramın günümüzde benimsenen tanımını saptamak üzere yaptığımız okumalar sonucunda, çeşitli yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir, ancak genel anlamda benimsenen bir disiplinlerarasılık tanımına rastlanmamıştır. Bilim çevrelerince oldukça yaygın olarak kullanılmasına rağmen, bu kavram konusunda hemfikir olunamadığını da ifade edebiliriz. Hatta bu durum incelenen birçok kaynakta da dile getirilmiştir. Geçmişten günümüze

³¹ Jürgen Mittelstraß, *Wissen und Grenzen. Philosophische Studien*. Frankfurt, Main, 2001.

³² M. Röbbecke, D. Simon, M. Lengwiler, C. Kraetsch, *Inter-Disziplinieren. Erfolgsbedingungen von Forschungsk Kooperationen*, yay. haz. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Berlin, 2004.

disiplinlerarasılıkla ilişkili kavramlaştırma çabaları, disiplinlerarasılık konusunda tanım sorunu olduğunun adeta kanıtı gibidir. Hatta "Was zwischen wem und warum eigentlich? Grundsätzliche Fragen der Interdisziplinarität" başlıklı makalesinde disiplinlerarasılığın genel çerçevesini ele alan Michael Jungert, aynı görüşü savunarak, disiplinlerarasılığın bilimsel ortamlarda çok fazla tartışılan nadir kavramlardan birisi olduğuna işaret eder (krş. Jungert, 2010: 1). Bir sonraki bölümde bu okumalardan çıkan sonucu kategorik ayrımlarla göstermeyi amaçlıyoruz.

1.1.3.3. Disiplinler Arası İlişkiler Kapsamında Disiplinlerarasılık

Disiplinlerarasılık konusuna açıklık getirmek amacıyla incelediğimiz kaynaklarda disiplinlerarasılık haricinde, disiplin sınırlarını aşan işbirliği (Disziplinübergreifende Zusammenarbeit) açısından tanımlanan iki kavrama daha rastladık: *çokdisiplinlilik* (Multidisziplinarität) ve *disiplinlerötesilik* (Transdisziplinarität).

Günümüzde disiplinlerarasılık genel anlamda, birden fazla disiplinin arasında gerçekleşen işbirliği olarak tanımlanmaktadır. Disiplinlerötesilik ise, disiplinlerin sınırları aşılarak, birden fazla disiplinin gerçekleştirdiği işbirliğidir. Bir başka kavram ise çokdisiplinliliktir. Çokdisiplinlilik birden fazla disiplinin aynı inceleme nesnesini yan yana durarak incelemesidir.

İncelediğimiz kaynaklardan hareketle disiplinlerarasılık ve disiplinlerötesilik arasındaki farklılıkların sıkça tartışılmakta olduğu söylenebilir. Buna göre çokdisiplinlilik daha az problemliliği gibi görünmektedir. Çünkü burada farklı disiplinlerin, araştırma nesnelere hariç, hiçbir ortak yan ve işbirliği bulunmamaktadır. Bu üç çalışma şeklinin farklılıklarındaki detaylar, Heiko Behrendt tarafından aşağıdaki tablodaki gibi sunulmuştur:

Tablo 1

Disiplinler Arası İlişki/İşbirliği Düzeyi

	Çokdisiplinlik	Disiplinlerarasılık	Disiplinlerötesilik
Yöntemler	Her disiplinin kendine özgü yöntemleri, işbirliği yok	Soruna göre belirlenen özel yöntemler	Yeni, özel yöntemlerin geliştirilmesi, disiplinlerin birbiri içine geçmesi (zaman içinde)
Problemin görünüşü Problemin tanımı	Problemin ve problem tanımının farklı görüntüleri	Aynı, benzer problem görünüşü ve problem tanımları	Problem görüntülerinin birbirine geçişi; yeni, ortak problemler ve sorular (yeni araştırma nesnesi)
Elde edilen bilgi kazanımı	Disipline dair fikir ve disipline giriş elde edilmesi; tarafların her biri bundan bir şey elde eder, ancak bu izole bir gözlemdekinden daha fazlası olmaz	Diğer disiplinlere bakış; bilgi sinerjilerinin ortaya çıkması; tarafların her biri bundan daha fazla bir şey elde eder, disipline ait bilginin kazanılmasının yanı sıra disipline daha fazla bilgi kazanımı	Kendine ait bilgilerin kazanılması ve probleme karşı ortak hareket; bilgi kazanımının kendi boyutu vardır ve katılımcı disiplinler kendi başlarına buna ulaşamaz.
Uzmanlık dili	Katılımcı disiplinler de muhafaza edilir ve yan yana kullanılırlar.	İnceleme nesnesine dair tanımlar ve kavramlar üzerinde uzlaşma; anlamların netleştirilmesi	Yeni problemler ve yöntemlerle ilgili kendi kavramlarının ve kendi dilinin oluşturulması,
Sonuç	Disiplinlerin yan yana durması	İşbirliği, disiplinler arasında alışveriş	Zaman içinde kaynaşma, disiplinlerin sınırları kısmen çözülür

(Behrendt, 2004: 118)³³

³³ Heiko Behrendt, "Multi-, Inter- und Transdisziplinarität – Und die Geografie?"; içinde: *Transdisziplinarität: Bestandsaufnahme und Perspektiven*; yay. haz. Brand/Schaller/Völker; Universitätsverlag Göttingen, 2004, s. 115-128.

Bu tabloda da görüleceği gibi, yöntemler disiplinlerin arasındaki işbirliği düzeyine göre sıralanmıştır. Buna göre, çokdisiplinlilikte disiplinler yana yana ancak birbirinden bağımsız şekilde çalışırken, her disiplin kendi kavram ve yöntemiyle aynı nesneyi incelemektedir. Disiplinlerarasılıkta ise disiplinler birlikte çalışmakta ve bu esnada çalışırken, ortak bir sorunsaldan hareket ederek araştırma yöntemine ve kavramlara ortaklaşa karar verirler. Bu bağlamda disiplinler arasında bir alışveriş söz konusudur.

Yukarıdaki tabloya göre, disiplinlerötesilikte de disiplinlerin kendi disiplin sınırlarını aşarak birleştiği görülmektedir. Buna göre inceleme nesnesi ve buna bağlı olarak sorunsal, tek bir disiplin tarafından çözümlenememektedir. Bu bağlamda spesifik olarak yeni sorular ve bu soruların yanıtlarını verebilmek amacıyla yeni yöntemler oluşturulur. Tablodan hareketle yeni bir bakış açısının geliştirilmesi ve yeni kavramların belirlenmesiyle ortak bir dilin oluşturulmasının söz konusu olduğunu da söyleyebiliriz.

Disiplinlerarasılık konusunda her ne kadar farklı görüşler söz konusu olsa da, genel anlamda ağır basan görüşün bu tabloda yer bulmuş olduğunu söylememiz mümkündür. Buna göre, disiplinler arasında gerçekleşen işbirliği düzeyi farklılık göstermekte ve disiplinlerötesilik bu anlamdaki son aşama olarak aktarılmaktadır. Yukarıdaki açıklamalara ek olarak, disiplinlerötesi çalışmaların sonucunda yeni bir disiplinin veya alt disiplinin ortaya çıkabilme ihtimali farklı kaynaklarda da ifade edilmiştir. Franke Benecke bu görüşü şu sözleriyle açıklamaktadır:

"Disiplinlerötesilik karşı açıdan tartışılmamaktadır. Ama esas olarak disiplinleri aşan araştırma şeklinde anlaşılır, hedeflenen bilgi kazanımı da ancak yeni yapılar üzerinden mümkün olur. Disiplinler arasındaki sınırların aşılmasından yine kökleri olan yeni disiplinler doğarak farklı alanlara gideceklerdir" (Benecke, 2004: 88).³⁴

Bu açıklamadan hareketle, disiplinler arasında disiplinlerötesiliğin söz konusu olması halinde, belli bir zaman diliminde değil, zamandan bağımsız olarak varlığını sürdüren bir sorunsalın ve bunun çözümü için gereken yeni bir bakış açısının ortaya çıkacağını ifade edebiliriz.

³⁴ Frank Benecke, "Produktentwicklung. Arbeiten in und mit verschiedenen Disziplinen – wozu?" içinde: Transdisziplinarität: Bestandsaufnahme und Perspektiven; yay. haz. Brand/ Schaller/Völker; Universitätsverlag Göttingen, 2004, s. 79-91.

Bu tabloya göre dikkat çeken bir başka nokta ise, disiplinlerarasılığın araştırma ve inceleme yöntemi olarak kabul edilmesidir. Daha açık ifade etmek gerekirse, farklı tanımlarına baktığımızda, disiplinlerarasılığın bir üst kavram olduğu yönünde yaklaşımlar oldukça fazladır. Bu bağlamda disiplinlerarasılık, disiplinler arasında gerçekleşen her türlü işbirliği olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre de örneğin disiplinlerötesilik, disiplinlerarasılığın altında yer almalıdır.

Harald Völker, "Von der Interdisziplinarität zur Transdisziplinarität" başlıklı makalesinde, bu tanım ve anlam sorunlarına değinerek, disiplinlerarasılık ve disiplinlerötesilik arasındaki ilişkinin de tanımlanması gerektiğini vurgulamakta ve bu bağlamda şu soruyu yöneltmektedir: "Disiplinlerötesilik disiplinlerarasılığın bir parçası mı, yoksa disiplinlerarasılığın sonucu mudur?" Völker bu soruya net bir yanıt vermemekle birlikte, bu anlam kargaşası nedeniyle bu iki kavramın sık sık birbirleri yerine de kullanıldığını belirtmektedir (Völker, 2004: 21).

Bu tartışma içerisinde, disiplinlerarasılığın, disiplinler arasındaki her türlü teması kapsayan bir üst kavram olduğu görüşü benimsenecekse, bu durumda, çokdisiplinli çalışmalarda disiplinler arasında gerçekleşen herhangi bir işbirliğinin söz konusu olmaması nedeniyle, bu kategori tanımı gereği bu kapsamın dışında kalmalıdır. Bunun dışında, çokdisiplinliliğin tanımından doğabilecek ikinci bir soru(n) da, bu kategorinin disiplinlerin normal işleyişlerinden hangi açılarda farklılaşacağıdır. Bir başka ifadeyle, çokdisiplinlilik aynı araştırma nesnesi üzerinde çalışırken, söz konusu disiplinlerin aynı inceleme nesnesini kendi aralarında iletişime geçmeden incelemeleri ise, bu durumda kategorik olarak varlığını nasıl açıklanabilir?

Bu anlattıklarımızı çeviribilim açısından yorumlamak gerekirse, bir erek metni çeviribilimin kendi yöntem ve yaklaşımlarıyla incelerken, bir dilbilimcinin de aynı nesneyi, yani metni dilbilimsel yaklaşım ve yöntemlerle ele alarak yine kendi disiplini açısından yorumlayabileceğini söylemek yanlış olmaz. Bu durum, onların çokdisiplinlilik olarak adlandırılan çalışma yöntemini mi benimsediğini gösterir? İncelenen nesnenin çok boyutlu olmasıyla, bu durumun bir ilgisi yok mudur? O halde, bu örnekten yola çıkarak, disiplinler arası temas türü olarak çokdisiplinlilik kategorisinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini de ifade edebiliriz.

Jürgen Mittelstraß'ın yaklaşımının sıkça referans gösterilmesi, mevcut tartışmalarda oluşan boşlukları doldurması bakımından önemlidir. Öncelikle Mittelstraß'ın çokdisiplinlilik ve disiplinlerötesilik kavramlarını, yukarıda aktardığımız gibi, belirli bir ilişki derecesi içerisinde ele aldığını belirtmeliyiz. Mittelstraß bu yaklaşımında disiplinlerarasılığı ve disiplinlerötesiliği karşılaştırarak bir çerçeve çizer.

Jürgen Mittelstraß bilimde gitgide belirli alanlarda uzmanlaşıldığını ve bunun sonucunda yeni, daha küçük alt alanlar oluştuğunu belirtir. Bilim insanlarının bu küçük alanlarda uzmanlaşmasının olumsuz etkiler yarattığının altını çizen Mittelstraß, çalışma alanlarının daralmasıyla başka disiplinlere ihtiyaç duyulmaya başladığını vurgulamaktadır. Tam bu noktada disiplinlerarasılık daha da vazgeçilmez bir ilişki biçimi olarak devreye girer. Mittelstraß'a göre uzmanlaşmanın sonucunda bilim insanları alan sınırlarına dayanır, başka disiplinlere uzanır ve disiplinlerarasılık böylelikle ortaya çıkar. Mittelstraß disiplinlerarasılığın ön koşullarını şu şekilde açıklamaktadır:

"Bu noktada disiplinlerarasılığın bir anda büyük bir organizasyon formülüne dönüşmeye başlaması da şaşırtıcı değildir. Disiplinlerarasılık çağrısı, (1) disiplinlerin sınırlarının bilginin sınırlarına dönüşme tehlikesini, (2) ortada bilimin bütünlüğü ya da bilimsel akılcılığın bütünlüğü diye bir şeyin kalmamasını gerekli kılar." (Mittelstraß, 1987: 152).

Bu ön koşullardan birincisi disiplin sınırlarının, disiplinin bilgi sınırlarına dönüşmeye başlaması tehlikesidir. İkincisi ise bilimin bütünlüğü ya da bilimsel akılcılığın bütünlüğü diye bir şeyin kalmamasıdır. Bu koşullarda disiplinlerarasılığa ihtiyaç duyulur. Mittelstraß disiplinlerarasılığı onarım ve telafi süreci/aracı olarak tanımlamaktadır. Buna göre bilgi sınırları disiplinin sınırları haline gelmeye başladığında, disiplinlerarasılık, onarım aracı olarak disiplini daralmış pozisyonundan çıkarmak amacıyla kullanılır. Disiplinin bütünlüğünün kalmaması durumunda ise, disiplinlerarasılık telafi aracı olarak disiplin için bağlantıları yeniden oluşturma amaçlı kullanılacaktır.

Jürgen Mittelstraß disiplinlerarasılık kavramının çoğu zaman yanlış yorumlandığını da belirtir. Ona göre disiplinlerarasılık, bazı disiplinlerin üst üste yığılmasıyla gerçekleşen bilimkuramsal bir konsept değildir (Aggregatwissenschaft)³⁵ (Mittelstraß, 1987: 155).

Mittelstraß, disiplinlerarasılığın olağan bir şey ya da bilimsel düzenin kendiliğinden işleyen bir parçası olmadığını belirtmektedir. Mittelstraß'ın disiplinlerarasılık konusundaki açıklamalarına baktığımızda disiplinlerarasılığın ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkan, daha doğrusu belli bir amaçla yararlanılmak üzere uygulanan bir çalışma biçimi olarak nitelendiğini görürüz. Mittelstraß, disiplinlerarasılığı (bir problemi çözerken ortaya çıkan) zorunlu bir karşılıklı etki etme hali olarak tanımlamaktadır. Bu birliktelik belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olan spesifik bir konudaki sorunu çözmek üzere gerçekleşir. Buna göre de, Jürgen Mittelstraß disiplinlerarasılık yerine disiplinlerötesilik kavramını kullanır. Ona göre disiplinlerarasılıktan anlaşılan aslında disiplinlerötesiliktir. Bu karmaşık bir ifade olsa da, Mittelstraß bu konuya tutarlı bir şekilde açıklık getirmektedir.

1980'lerde çeşitli konferanslarda disiplinlerötesilikten söz ettiğini açıklayan Mittelstraß, o zamanlar konuya kimsenin ilgi göstermediğini belirterek disiplinlerötesiliğe eski bir uygulama için ortaya atılan yeni bir kavram olarak bakıldığını dile getirmiştir. Mittelstraß disiplinlerarasılık ve disiplinlerötesilik arasındaki farkı şu şekilde açıklar:

"Bilimsel işbirliği genelde bilim dalı içindeki ortak çalışmayı ve disiplinlerarasılık da normalde bu anlamda zamana yayılan somut bir işbirliğini ifade ederken, disiplinlerötesilik ile kastedilen, işbirliğinin, bilim sistematığı içinde, süregiden, uzmanlık alanlarındaki ve disiplin içindeki oryantasyonu kendisi değiştiren bir düzenlemeye yol açmasıdır. Bu noktada disiplinlerötesilik, bir yandan bilimin araştırma ve çalışma biçimi olarak gerekli yerlerde bilim dışı problemlerle uğraşır [...], diğer yandan da bilimsel bilginin ve bilimsel araştırmanın kendisine tekabül eden bilim içi bir ilke olarak ortaya çıkar. Her iki durumda da disiplinlerötesilik, problemlerin ve problem çözümlerinin tek başına bir uzmanlık ya da disiplin tanımı ile belirlenmesinin mümkün olmadığı ya da bu tür tanımları aşacağı yerlerde etkili olan bir araştırma ve bilim ilkesidir" (Mittelstraß, 2001: 93).

Mittelstraß burada bilimsel işbirliği, disiplinlerarasılık ve disiplinlerötesilik arasındaki farkları açıklamaktadır. Buna göre disiplinlerarasılığı genel anlamda bilimsel işbirliğinden ayıran şey, belirli bir zamanla sınırlı olan somut bir işbirliği olmasıdır.

³⁵ Mittelstraß'ın bu yaklaşımı, çeviribilim için özellikle başlangıç dönemlerinde sıklıkla dile getirilen "toplama bilim dalı" tartışması açısından anlamlıdır.

Disiplinlerötesilik ise zaman sınırlaması olmayan, alansal ve disiplinler yönelimi değişime uğratan türden bir işbirliğidir.

Mittelstraß'a göre bu, yeni bilimsel ve/veya felsefi bir bütünsellik ya da bilim sisteminin aşılması anlamına gelmemektedir. Yeni bir bütünsellik anlayışından disiplinlerötesilik ile sorunların bütünsel olarak çözülebileceği bilimsel bir esas, yani bilimsel bir yönelim düşüncesi anlaşılmaktadır. Mittelstraß, disiplinlerötesiliğin dar açıdan ele alınmış ve çözülememiş sorunları çözebileceğini, ancak bunun sorunların tamamıyla ve bütün olarak çözümlenip ortadan kalkması şeklinde düşünülmemesi gerektiğini belirtir. Ona göre, disiplinlerötesilik ancak bir araç olarak görülebilir. Bir aracın da, araştırma ve bilim esası olarak ne kadar kullanılabilir olduğu önceden söylenemez (Mittelstraß, 2001: 93). Mittelstraß disiplinlerötesiliği "daha çok bilmek, soruna kapsamlı şekilde yaklaşmak" olarak tanımlamaktadır. Buna göre sorunu bütünün bir parçası olarak görüp, tüm faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu fikirden hareketle bilim insanı yapacağı incelemede tüm faktörleri tespit edebilmeli ve söz konusu olan disiplinlerle ilişki kurabilmelidir. Mittelstraß, disiplinlerötesiliği iki şekilde tanımlayarak, bunun bütünsel, yani yekpare bir yapı değil, bütünleştirme çabasına karşılık gelen bir konsept olduğunu belirtir:

"Disiplinlerötesilik izolasyonları daha üst bir yöntem seviyesinde çözer, ancak bütünlüklü bir anlamlandırma ve açıklama modeli inşa etmez. Disiplinlerötesilik ikinci olarak uzmanlık alanlarının ve disiplinlerin tarihsel bağlamında girişimler ortaya koyar; uzmanlık alanları ve disiplinler bu durumda kendi tarihilerini hatırlamaz ve problem çözücü güçlerini aşırı büyük spesifikasyonlara karşılık kaybederler, ancak disiplinlerötesilik yeni bir uzmanlık alanı ya da disiplin bağlantısında bunu yapmaz. Bu nedenle uzmanlık alanlarının ve disiplinlerin yerine de geçemez. Üçüncü olarak da disiplinlerötesilik, uzmanlık alanlarının ve disiplinlerin ötesinde problem odaklı bilimsel bir çalışma ve organizasyon ilkesidir, ama bilimlerötesi bir ilke değildir. Disiplinlerötesiliğin görüşü bilimsel bir görüştür ve kendisi az ya da çok bilimsel ve teknik aklın bir eseri olan, bilimsel ve teknik bir özü olan bir dünyayı dikkate alır. Nihayet disiplinlerötesilik dördüncü olarak, asla ikinci sırada olmayan, her zaman ilk sırada yer alan bir araştırma ilkesidir; kuramlar da disiplinlerötesi araştırma programlarını izledikleri sürece, o da bir kuram ilkesidir. Problemlerin algılanmasını ve çözümlerini yönetir, ancak kuramsal biçimlerde katılaşmaz; ne uzmanlık alanları, ne disiplinler ne de bütünleyici bir çerçevede." (Mittelstraß, 2001: 94-95)

Bugün bu bağlamda disiplinlerarasılıktan sık sık söz edildiğini ifade eden yazar, bu yönde gerçekleşen disiplinler arasındaki bir ilişkinin, disiplinin kendinde herhangi bir değişikliğe neden olmayacağını da altını çizmektedir. Disiplinlerarası araştırma

bağlamında disiplinlerin yalnızca belirli bir süre için bir araya geldiğini ve disiplinlerarası edincin disiplin edincinin yerine geçmeyeceğini açıklayan Mittelstraß, disiplinlerötesilikte durumun farklı olduğunu vurgulamaktadır. Disiplinlerötesiliği, ele alınacak problemlerin disiplin sınırlarını aşarak, disiplinden bağımsız gerçekleşen bir araştırma olarak tanımlamaktadır. Ona göre, önemli ve değerli olan araştırmalarda bu durum, önceden beri yürütülmektedir. Bu açıdan bakıldığında disiplinsel çerçevede ifade bulması, gerçekleştirilen eylemden sonra oluşur. Mittelstraß bu görüşü somutlaştırmak için bazı araştırmacıları örnek göstermektedir. Buna göre Max Weber'in tarihçi mi yoksa sosyolog mu olduğu, Gottlieb Frege'nin matematikçi mi yoksa filozof mu olduğu, ya da Max Delbrück'ün biyolog mu yoksa fizikçi mi olduğu sorularının sorulabileceğini belirten yazar günümüz bilim anlayışının izlerini görebildiğimiz şu açıklamayı yapmaktadır:

"Başka şekilde söylemek gerekirse: Disiplinsellik bilimsel performanslar için bir ön koşuldur, ama en son kurumsal sözcük bu değildir. Bu sözcüğün araştırma bağlamında adı disiplinlerötesiliktir" (Mittelstraß, 2001: 171).

1.2. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Tez çalışması bağlamında çeviribilimi disiplinlerarasılık açısından konumlandırabilmek için günümüz bilimsel bakış açısını kavramamız gerektiği açıktır. Bu nedenle bu bölümde bilimin ve bununla bağlantılı olarak bilim anlayışının ve kavramların tarihsel gelişimini ele alarak bu çerçevede özellikle sosyal bilimlerdeki evrimle birlikte ortaya çıkan disiplinlerarasılık kavramını irdelemiş olduk.

Bu çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesini oluşturmak üzere yapılan araştırmada, yukarıda görüldüğü gibi, disiplinlerarasılığın çok farklı tanımlarına rastlanmıştır. Tarihsel olarak çıkış noktası "hiçbir disipline ait olmayan inceleme nesnesi" olan disiplinlerarasılık kavramının, zaman içerisinde değişim göstererek çeşitlendiği de bu süreçte gözlemlenmiştir. Bu çerçevede disiplinlerarasılığın çeşitli tanımları ortaya çıksa da, tartışmanın iki yönelim üzerinde yoğunlaştığını söylememiz mümkündür. Bunlardan birincisinde disiplinlerarasılığın, bir üst kavram olarak kabul edilip disiplinler arasında gerçekleşen her türlü somut ilişki şeklinde tanımlanırken, diğerinde de çokdisiplinlilik ve disiplinlerötesilikle birlikte, ilişkinin düzeyini gösteren

bir kavram olarak yer aldığı ifade edilebilir. Disiplinlerarasılığın daha sık karşılaşılan bu iki tanımının izlerini günümüz ilişkileri içerisinde de görmekteyiz.

Günümüzde artık her disiplinin öteki alanlarla etkileşime geçme ihtiyacı vardır. O halde özelde, yani disiplinler kendi açılarından bu etkileşimlerin nasıl gerçekleştiğini incelemeli ve ortaya koymalıdır. Bu bağlamda bilerek, farkında olarak etkileşime ve iletişime geçilmesi söz konusu olduğu gibi, disiplinin doğası gereği zorunlu olarak gerçekleştirilen etkileşimler de söz konusu olacaktır. Bu bakış açısıyla değerlendirdiğimizde yukarıda ayrıntılı biçimde irdelediğimiz Jürgen Mittelstraß'ın yaklaşımı çalışmamızın dayanağını oluşturacak şekilde bir üst bakış sunmaktadır.

Mittelstraß, disiplinlerarasılığı -bir problemi çözerken- zorunlu gerçekleştirilen karşılıklı etki etme olarak tanımlar. Bu zorunluluğu gerektiren şey, disiplinin yetersiz olması değil, inceleme nesnesinin çok boyutluluk özelliğidir. Bir disiplinin inceleme nesnesinin, örneğin çevirideki dil, kültür, iletişim, eylem unsurlarına benzer şekilde, farklı unsurları içermesi, söz konusu unsurların doğrudan araştırma nesnesi olduğu diğer disiplinlerde yaşanan gelişmelerin çeviribilim için de önem kazanmasına yol açar. Ancak bu durum, disiplinler arasında kalıcı, fiili bir işbirliğini gerekli kılmaz.

Disiplinlerötesilik ise "daha çok bilme, sorunu geniş perspektiften inceleme" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre soruna bütünsel yaklaşıldığını ve tüm faktörlerin dikkate alındığını söyleyebiliriz. Tabii ki bunu yapabilmek için, bilim insanının bütün faktörleri algılayabilmesi ve disiplinlerle ilişkilerini kurabilmesi gerekir. Günümüz bilim anlayışında sosyal bilimlerin edinmiş olduğu geniş perspektifin, disiplinler arasında bu yöndeki ilişkilerin kurulmasına da zemin hazırladığı gözlemlenmiştir.

Bu tespitleri benimseyerek ve çeviribilimin gelişim sürecini de dikkate alarak, geldiği noktayı ortaya koyacağımız ikinci bölümde, çeviribilimde sosyal bilimlerin bu özelliklerinin izleri sürülecek ve çeviribilimin bu açıdan durduğu nokta belirlenmeye çalışılacaktır. Buna göre sosyal bilimlerde belirginleşen disiplinlerarasılık konusundaki yaklaşımlar, aynı zamanda üçüncü bölümde ele alacağımız çeviribilimdeki disiplinlerarasılık tartışmalarına ışık tutacaktır.

2. BÖLÜM: TARİHSEL GELİŞİM ÇERÇEVESİNDE ÇEVİRİYE BAKIŞ VE BİR BİLİM DALI OLARAK ÇEVİRİBİLİM

Yabancı dil engeline bağlı iletişim kopukluğunun yaşandığı yerde devreye giren ve amacı iletişimin sağlanması olan çeviri etkinliğinin ortaya çıkış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda yazının keşfiyle birlikte başlatılan iletişim amaçlı bu etkinlik kimi zaman bir sanat kimi zaman da zanaat olarak ele alınmıştır. Tarih içinde birçok bilim insanı ve düşünür kimi zaman kendi pratiklerinden yola çıkarak, kimi zaman da başkalarının uygulamalarına bakarak bu etkinliği anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik yazılar kaleme almışlardır. Bu bağlamda yüzyıllar boyu dinbilim, düşünbilim, yazınbilim ve dilbilim gibi çeşitli bilim dalları tarafından incelenen çeviri edimi, bu bilim dallarının araştırma nesnesi haline gelmiş ve etkinlik, çeviri yapan dinbilimcilerin dışında yazınbilimci, dilbilimci ve düşünürler tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. "Yirminci yüzyılda ise dil incelemelerinin bilimsel yaklaşımlarla sürdürülmesine bağlı olarak çeviri alanı da dilbilim çerçevesinde ele alınmaya başlanmış ve yakın bir zamana kadar çeviribilim (ya da çeviri kuramı) dilbilimin bir alt dalı olarak sürdürülmüştür" (Eruz, 2000a, 30).³⁶ Bu aşamada diller arasında bir simetri olduğu görüşüne dayanan ve sözcük, cümle ve metin gibi çeşitli düzlemlerde eşdeğerlik arayan bu çalışmaların çeviri edimini ve onu çevreleyen etmenleri göz ardı ettiği, bir başka deyişle bu etkinliğin çok boyutlu yapısını dikkate almadığı söylenebilir. Çeviriyi bir bütün olarak görmeyen ve kendi olgusallığı içinde ele almayan çalışmalar, çeviriyi açıklamak konusunda da yetersiz kalmış ve yeni bir disipline ihtiyaç olduğunu ortaya koymuşlardır. Oysa Turgay Kurultay'ın da ifade ettiği gibi "çeviri kendine özgü kapsamlı bir etkinlik alanı olarak karşımıza çıkar ve kendi olgusallığı içinde incelenmeyi bu nedenle hak eder" (Kurultay, 2005: 207). Çeviribilimi öteki bilimlerden ayıran, çeviriyi bir bütün olarak görüp incelemesi olmuştur.

Kaynaklara göre çeviri olgusunu inceleyecek özgül bir disiplinin oluşması çağrısında bulunan ilk isim James Holmes olmuştur. Holmes 1972 yılında Kopenhag'da

³⁶ "Çeviride ve Çeviri Eğitiminde Dilbilimsel Çalışmalara Eleştirel Bir Yaklaşım", *XIV. Dilbilim Kurultayı*, Çukurova Üniversitesi, Adana, 27-28.04.2000.

düzenlenen Üçüncü Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kurultayı'nda sunduğu "The Name and Nature of Translation Studies" (*Çeviribilimin Adı ve Doğası*)³⁷ başlıklı bildirisinde, çeviri olgusunun incelenmesine ilişkin sorunlara değinmiş ve özerk bir bilim dalı olarak çeviribilimin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu dönemden itibaren çeviri sürecini inceleyen ve çeviri kararlarına ışık tutmaya çalışan, onu kendi olgusallığı içinde ele alan çalışmalar hız kazanmış ve alanda yaşanan paradigma değişimiyle de kaynak odaklı bakış açısının yönü erek odaklılığa dönmüştür.

Çalışmamız çeviribilim ve disiplinlerarasılık konularına odaklanmıştır. Bu nedenle bu konuya değinmeden önce, alanın gelişim sürecini ve alan içinde yürütülen disiplinlerarasılık tartışmalarının köklerinin nereye dayandığını göstermek yerinde olacaktır. Bu nedenle tezimizin bu bölümünde, birinci bölümde ortaya koyulan yaklaşımları tartışarak oluşturduğumuz bakış açısıyla bağlantılı olarak, çeviribilimin ortaya çıkışı ve gelişim süreci kısaca ele alındıktan sonra, alanın mevcut durumu ve disiplinlerarasılık konusundaki tartışmalar irdelenecektir. Burada özellikle çeviribilimin bir bilim dalı olarak tanımlanmasının, sosyal bilimlerin oluşum ve gelişim sürecinin hangi aşamasında gerçekleştiği üzerinde de durulacaktır.

2.1. Tarihte Çeviri ve Çeviriye Bilimsel Bakış

İnsanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülen çeviri etkinliğini, bilim tarihi açısından mercek altına aldığımızda bu edimin, "çevirinin bilim öncesi dönemi", "çeviride bilimselliğin ilk izleri" ve "çeviriye dilbilimsel yaklaşımlar" şeklinde üç döneme ayrıldığı söyleyebiliriz.

Kaynaklarda yazının keşfiyle başlatılan bu etkinlik, aslında çok daha eskilere dayandığı ve özellikle Mezopotamya ve Mısır gibi verimli topraklara sahip olan, ticaretin yoğun yaşandığı bölgelerde yüzyıllar boyu etkin bir biçimde sürdürüldüğü düşünülür.³⁸ Önce Mezopotamya'da ortaya çıkan, ardından Eskiçağ uygarlıkları üzerinden Bağdat'a ve

³⁷ James Holmes, "Çeviribilimin Adı ve Doğası", *Çeviri Seçkisi II Çeviribilim Nedir?* içinde, çev. Ayşenaz Koş, yay. haz. Mehmet Rifat, Sel Yayıncılık, 2008.

³⁸ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hans J. Vermeer, "Skizzen zu einer Geschichte der Translation", Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt., 2002.

oradan Toledo ve Avrupa'ya yönelen bu etkinlik, gerçekleştirildiği coğrafyanın ve dönemin düşünce iklimini etkileyerek, toplumsal dönüşüm hareketlerine de yön vermiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde iki ayrı dil ve kültürün karşılaştığı ortamlarda ortaya çıkan çeviri etkinliğinin tarih içindeki gelişimi ile bugünün çeviribilim kuramlarının tarihsel süreçteki temelini oluşturan söylemlerin ortaya çıkışı ele alacağız.

2.1.1. Çevirinin Bilim Öncesi Dönemi

Kaynaklarda çevirinin kuramsallaştırılmasına ilişkin ilk izlerin Roma İmparatorluğu'nda sürülebileceği ifade edilmektedir. Dünyaya yararçı ve uygulayıcı bakan, Latince ile birlikte Yunancanın da konuşulduğu bu devletin, yerleşik bir edebiyat geleneği bulunmamaktadır. Kendi dilini ve kültürünü zenginleştirebilmenin, edebiyat alanını zenginleştirmeye ilişkili olduğunun farkında olan Romalılar bu boşluğu çeviriler aracılığıyla doldurmaya çalışmışlardır (Yücel, 2007: 24-25).³⁹ Bu duruma örnek olarak kaynaklarda Livius Adronicus'un M.Ö. 240 yılında Yunancadan Latinceye gerçekleştirdiği *Odysseia* çevirisi gösterilmektedir (Öztürk, 2000: 30). Homeros tarafından kaleme alınmış olan ve Adronicus'un Latinlere özgü 'satirnius' adlı koşuk biçimini kullanarak çevirdiği bu şiirde çevirmen bugünün deyiimiyle 'uyarlama' işlemine başvurmuştur (Yazıcı, 2004: 54). Kaynaklarda Romalıların özgün metni⁴⁰ esin kaynağı olarak görerek, onun yapısını ve içeriğini değiştirmekte kendilerini haklı buldukları yönünde bilgiler yer almakta, bu durum ise Antik dönemde çeviri bilincinin oluşmamasına ve bu nedenle de özgün metne sadakat ilkesinin gündeme gelmemesine bağlanmaktadır (Yücel, 2007: 25-26). Şehnaz Tahir-Gürçağlar da Romalıların dil ve edebiyatlarını zenginleştirmek üzere çeviriye başvurduklarına değinmektedir. Yazar, estetik kaygılarla metin oluşturan ve çevirmenin erek kitleye karşı sorumlu olduğu görüşünü savunan Cicero ve Horatius'un, günümüzde dahi zaman zaman gündeme taşınan "anlamına göre" ve "sözcüğü sözcüğüne" çeviri tartışmasının da öncüleri

³⁹ Faruk Yücel, *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*, Ankara: Dost Kitabevi, 2007.

⁴⁰ Bu tez çalışması kapsamında "kaynak metni", çeviribilim öncesi dönemlerdeki çeviri etkinlikleri bağlamında "özgün metin" olarak adlandırmayı tercih ettim.

olduğunu ifade eder (Tahir-Gürçağlar, 2011: 106).⁴¹ Tahir-Gürçağlar'a göre, Cicero ve Horatius'un yaklaşımları dönemin koşullarınca şekillenmiştir. Yazar, çeviri metni özgün metin ile birlikte okuyabilecek düzeyde Yunanca bilen Romalıların, çeviriyi özgün metnin bir yorumu olarak ele aldığı ve ona "üstmetin" olma işlevi atfettiğini belirtir (Tahir-Gürçağlar, 2011: 106). O dönem çeviri üzerine yürütülen fikir ve düşüncelere bugün açısından baktığımızda, bunların çevirmenlerin bireysel uygulamalarına dayandığı, dizgesellikten uzak ve kendi deneyimlerinin genelleştirip mutlaklaştırması üzerine kurulu olduğu söylenebilir.⁴²

Çeviri ediminin tarih içindeki serüveni incelendiğinde, Cicero ve Horatius tarafından öne sürülen "sözcüğü sözcüğüne" ve "anlamına göre" çeviri anlayışlarına kutsal kitap çevirileri bağlamında da rastlandığı gözlemlenmektedir. Kutsal kitap çevirileri dendiğinde akla gelen ilk ismin Hieronymus olduğu söylenebilir. M.S. 4. yy.da kilise tarafından Eski ve Yeni Ahit'in İbranice ve Yunancadan Latinceye çevirisiyle görevlendirilen Hieronymus, Vulgata adıyla anılan ve Hristiyan dünyasında 16. yy. dek kabul gören bu İncil çevirisinde Cicero tarafından ortaya konulan "anlamına göre" çeviri yöntemini benimsediğini belirtmiş, ancak "sözcüğü sözcüğüne" ve "anlamına göre" çeviri arasındaki sınırları nasıl çizdiğini dile getirmemiştir (krş. Störig, 1963: 1; krş. Eruz, 2003: 24; krş. Tahir-Gürçağlar, 2011: 106-107).⁴³ Kaynaklarda metin türü ile çeviri yaklaşımının ilişkisine değinen ilk kişinin Hieronymus olduğu yer almaktadır (Eruz, 2003: 37). Hieronymus'un kutsal kitap çevirisinde uyguladığı bu çeviri stratejisinin yaşadığı dönemde bu tür çevirilere yeni bir boyut kazandırdığı söylenebilse de, özellikle Pammachius'a yazdığı mektup incelendiğinde kendi çeviri uygulamasını mutlaklaştırma yoluna gittiği de görülebilir.⁴⁴

⁴¹ Şehnaz Tahir-Gürçağlar, *Çevirinin ABC'si*, İstanbul: Say Yayıncılık, 2011.

⁴² Çalışmamızda çağdaş çeviri kuram ve yaklaşımlarının temelini oluşturduğu düşünüldüğü için, çeviri etkinliğinin Batı'daki gelişimine yer verilmiştir. Özellikle Ortaçağ'da Doğu'da da yoğun biçimde yürütülen bu etkinliğe, tez çalışmamızın sınırlarını aşacağı için burada yer verilmemiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için İlyas Öztürk tarafından kaleme alınan *Tarihsel Süreçte Çeviri*, Sakarya Üniversitesi Yayını, Sakarya, 2000 başlıklı yapıt incelenebilir.

⁴³ Joachim H. Störig, *Das Problem des Übersetzens*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963.

Sakine Eruz, *Çeviriden Çeviribilime*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2003.

⁴⁴ Hieronymus'un Pammachius'a yazdığı mektup için bkz. Störig, 1963.

İncil çevirileri konusunda karşımıza çıkan bir başka isim de Hieronymus'un çağdaşı sayılabilecek Wulfila'dır. İncil'i Gotların diline aktaran Got piskoposu Wulfila, bu çevirisinde Gotlar için yeni bir alfabe kullanmakla kalmamış, aynı zamanda savaşçı bir halk olan Gotları kışkırtacağı düşüncesiyle çeviriden bir bölümü de çıkarmıştır.⁴⁵ Demez, "yazılı kaynaklarda yerel dillere çevrilmiş ilk İncil sayılan ve 'Codex Argenteus' olarak adlandırılan bu metnin bazı bölümlerinin bugün Upsala Üniversitesi Kütüphanesi'nde saklandığını dile getirmektedir (Demez, 2014: 43; krş. Eruz, 2010: 36).⁴⁶ Bu çeviriye bugünün penceresinden bakıldığında, Wulfila'nın özellikle çevirisinden çıkardığı bölüm açısından hedef kitleyi gözeten, erek odaklı bir yaklaşım sergilediği söylenebilir.

İncil çevirilerinin yerel dillerin oluşup gelişmesinde, skolastik düşüncenin yıkılarak, toplumsal-siyasal dönüşümlerin yaşanmasında belirleyici role sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. 17. yy.a gelinene dek çeviri tartışmalarında önemli bir yeri olan bu çevirilerin, halkı aydınlatma konusunda da analımı büyüktür. Bu bağlamda belki de en dikkat çekici örnek Martin Luther'in yaptığı İncil çevirisidir. Luther, 16. yy.da Almancaya yaptığı İncil çevirisiyle, İncil'i halkın anlamasını sağlamakla kalmamış, kilise otoritesine karşı çıkarak Protestanlık mezhebinin doğmasına da ön ayak olmuştur (Eruz, 2010: 48). Luther, bu çevirisiyle sadece toplumsal-siyasal yapıda bir değişim ve dönüşüme yol açmamış, aynı zamanda birkaç Alman lehçesini bir paydada birleştirerek Almanca dil ve dilbilgisi kurallarının oluşmasını sağlamıştır.⁴⁷

İncil çevirileri konusunda öne çıkan isimlerden bir diğeri de Luther'in çağdaşı Tyndale'dir. Kaynaklarda İncil'i halkın anlaması için Yunanca ve İbraniceden İngilizceye aktarmaya çalışan Tyndale'in İngiltere'de çalışmasının yasaklandığı söylenmektedir. Çevirisini Almanya'da tamamlayarak bastırması olan Tyndale, bu çalışmasıyla yoğun eleştirilere maruz kalmış ve çevirdiği İncil de, kendisi gibi yakılarak yok edilmiştir (Tahir-Gürçağlar, 2011: 108).

⁴⁵ krş. <http://www.zs-online.de/download/zs50012.pdf>, 'çevrimiçi' 12.11.2013

⁴⁶ krş. <http://www.zs-online.de/download/zs50012.pdf>, 'çevrimiçi' 12.11.2013

⁴⁷ Luther'in İncil çevirisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Rezan Kızıltan, "Aydınlanma ve Erken Romantizmin Edebi Çeviri Kuramları", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1013/12300.pdf>, 'çevrimiçi', 21.12.2013.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1052/12718.pdf>, 'çevrimiçi' 21.12.2013

Burada yer alan tarihsel kesitten yola çıkarak, İncil çevirilerinin tarihsel-toplumsal olaylarda dönüştürücü etki yaratmanın yanı sıra, günümüz çeviri tartışmalarında halen yer bulan metin, çeviri stratejileri, hedef kitle ve buna uygun dil kullanımı gibi konuları gündeme taşıdığı söylenebilir. Neslihan Demez de doktora tezinde burada yaptığımız saptamayı destekler nitelikte açıklamalara yer vermiştir. Demez'e göre "o dönem yürütülen tartışmalarda bugünden farklı olarak çevirmenlerin öznel deneyimleri ve bu deneyimlerin mutlaklaştırılması eğilimi gözlemlenmektedir" (Demez, 2014: 44). Kutsal kitabı halkın anlayacağı dile çevirmek, Tanrı ile kul arasına giren kilisenin otoritesini zayıflatmış, halkı bu otoritenin yarattığı baskıları sorgulamaya iterek, yeni bir dönemin açılmasına, bir başka ifadeyle Reform hareketlerinin doğmasına öncülük etmiştir. Bu hareketlerin doğuşunda çevirinin oynadığı rol inkâr edilemese de, bunların ortaya çıkışı sadece İncil çevirileriyle açıklanabilir nitelikte değildir.

2.1.2. Çeviride Bilimselliğin İlk İzleri

15. ve 16. yy.ları kapsayan ve İtalyanca "yeniden doğuş" anlamına gelen Rönesans'ın, Avrupa'yı Ortaçağ düşüncesinden uzaklaştırarak Yakınçağ'a hazırladığı ifade edilir. Bir takım tarihçilerce "dünyayı ve insanı" keşfetme dönemi olarak görülen Rönesans, Yıldırım'a göre teoloji ve onun hizmetindeki skolastik felsefenin yerini gerçeklere dönük özgür araştırma ve öğrenme çabasına bırakmasıdır (Yıldırım, 2009: 78). Rönesans'ı, iki dönem arasında yer alan ve "Ortaçağın çözülmesine" yarayan bir "ara dönem" olarak tanımlayan Yıldırım, bu dönemlerden ilkinin 11. yy.ın ikinci yarısından başlatıp 13. yy.da sonlandırmaktadır. Ona göre bu birinci dönemde Arapça kaynaklardan yola çıkılarak, Antik Çağ bilim ve düşüncesi yeniden kullanıma sokulmuştur. Yıldırım'ın bahsettiği ikinci dönem ise, 16. yy. sonlarından başlayarak deney ve matematiği temel almaktadır (Yıldırım, 2009: 78). Demez, konuyu çeviri tarihi açısından ele almakta ve Ortaçağ'ın çözüldüğü, yerel dillere yapılan İncil çevirileriyle kiliseye olan inancın sorgulandığı ve bu yolla insanın "birey" olarak önem kazanmaya başladığı bu dönemde, yerel dillerin çevirisinin önem kazandığını, resmi dil olan Latincenin yerini halk dillerinin almaya başladığını dile getirir (Demez, 2014: 46).

Ortaçağ'ın çözümlenmesine yarayan bir ara dönem olarak görülen ve betimlenen Rönesans'ı Aydınlanma dönemi takip etmektedir. "Birey" ve "düşünce"yi öne çıkaran Rönesans'ın, "aklı" ön planda tutan Aydınlanma döneminin zeminini de oluşturduğu söylenebilir. 17. ve 19. yy.ları kapsayan bu dönem, sadece düşünceyi değil, çeviri etkinliğini de farklı bir düzlemde ele alması açısından önemlidir. Eruz, bu dönemde eğitici yapıtların uyarılma şeklindeki çevirilerine rastlandığını, çevirmenin yazar rolüne bürünerek, özgün metinden daha üstün bir metin yaratma kaygısı taşıdığını ve özgün metinden esinlenerek erek dilde yeni bir yapıt oluşturduğunu ifade etmektedir. Eruz'a göre yerel dillerin öne çıktığı, birçok yazınsal türün çevrilerek içselleştiği ve yeni yazılacak yapıtlara esin kaynağı oluşturduğu bu dönemde, bazı yazar ve düşünürler de dile ve çeviriye ilişkin görüşleriyle ön plana çıkmışlardır (Eruz, 2010: 51).

Bu bağlamda Alman çeviri geleneğinin öncüsü olarak da görebileceğimiz iki isim karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Aydınlanma Dönemi düşünürlerinden yazın kuramcısı, oyun yazarı ve eleştirmen Johann Christoph Gottsched'dir. Gottsched, Alman halkına iyi yazınsal örnekler sunulması ve çeviride biçimden çok anlamın aktarılması gerektiği görüşünü savunmuştur (Kuran-Burçoğlu, 2010: 47-48). Gottsched'i Herder izlemektedir. Herder, Shakespeare ve Antik Yunan yazarlarına büyük hayranlık beslemiş, bu hayranlık onun çeviriye ilişkin görüşlerinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Bu bağlamda Herder'in en büyük arzusunun bu yapıtlara paralel ulusal bir yazın yaratmak olduğu söylenebilir. Herder'e göre her dil bir "anadil"dir ve bu nedenle de "eşsiz"dir (Kuran-Burçoğlu, 2010: 48). Rezzan Kızıltan, Herder'in diller arasındaki çeşitliliği çeşitli ulusların varlığını tarihsel olarak ortaya koyan ve bu birliği sağlayan gerekli ve olumlu bir olgu olarak gördüğünü aktarmaktadır.⁴⁸ Birçok çağdaşı gibi çevirmenin yaratıcı bir dehaya sahip olması gerektiğine inanan Herder, özgün metnin tınısının tekrarlanamaz olduğunu iddia eder. Herder'in çeviri ve çevirmene bakışı şu sözler ile özetlenebilecek niteliktedir:

"Çevirmen önündeki kaynağı hem aşar hem de ona yetişemez. Kaynak metne nasıl yaklaşacağını bu metin belirler. İçerik bakımından onun hükmü altındadır, ona boyun eğmeli ve her koşulda içeriğin benzeşmesini sağlamalıdır. Ancak üslup

⁴⁸ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1013/12300.pdf>, 'çevrimiçi' 21.12.2013

bakımından daha özgürdür, yabancı dildeki söz sanatlarına dokunmamak, ama bir ev sahibi tavrıyla karar verenin kendisi olduğunu göstermelidir."⁴⁹

Herder bir taraftan her dili "eşsiz, biricik" olarak görüp, sözcüklerin her dilde farklı ve birbirleri yerine geçmeyen nesne ve kavramları belirttiğini savunurken, öte taraftan çevirmenden özgün metne içerik olarak "sadık" kalmasını beklemektedir. Bu bağlamda ortaya ciddi bir çelişkinin çıktığı söylenebilir. Herder bu çelişkiyi, çeviriyi diller ve çağlar arası farklılığı ortaya çıkarma ve tanıtmaya aracılık olarak tanımlayarak aşmaya çalışmaktadır. Her okumanın bir çeviri olduğu düşüncesinde olan Herder, her çevirinin yeni bir şey söylediğini ve tarihi gelişmeyi görünür kıldığını dile getirmektedir (krş. Kuran-Burçoğlu, 2010: 48).⁵⁰

Bugün çeviri dünyasında tarihten günümüze gelen bir takım konu ve tartışmaların devam ettiği görülmektedir. Bu tartışmaların gündeme taşınması ve Romantik Dönem düşüncesi üzerinden belirli bir çeviri geleneği oluşturulmasında yukarıda isimler dışında Jacob Bodmer (1698-1783), Johann Jacob Breitinger (1701-1776), Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) gibi isimler öne çıkmaktadır. Bu isimler çeviride eşdeğerlik, bağlam, çeviri eleştirisi, çeviri ve kültür ilişkisi, yazar/ okur/ çevirmen ilişkisi gibi konuları yapıtlarında ele alarak, bunların tartışılmasını sağlamışlardır (krş Kuran-Burçoğlu, 2010: 48). Bu tartışmaların çeviribilimin özgül bir bilim dalı haline gelmesinde ve çeviri ediminin çok yönlü doğasını gözler önüne sermede katkısı kuşkusuz büyüktür.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, çeviri insanlık tarihi kadar eski bir edimdir. Bu çok yönlü ve çok boyutlu edim, yüzyıllar boyu çeşitli bilim insanları ve düşünürlerce ele alınmış, çeviri üstüne çok farklı görüş ve yaklaşımlar öne sürülmüştür. Antik Yunan'dan 17. yy.a gelinene dek çeviri ediminin tarih içindeki gelişimi incelendiğinde "çeviri olgusuna bilimsel yaklaşan çalışmalardan çok, çeviriyi anlama ve anlatma, yapılan işi tanımlama ve değerlendirme çabalarına" (Demez, 2014: 49) rastladığımız söylenebilir. 17. yy. bu anlamda bir dönüm noktası sayılabilir. Bu yüzyıl ile birlikte çeviri uygulamasını mutlaklaştıran çalışmaların yerini çeviriye görece daha nesnel ve daha dizgesel yaklaşan çalışmalara bıraktığı gözlemlenebilir. Bu bağlamda kaynaklarda

⁴⁹ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1013/12300.pdf>, 'çevrimiçi' 21.12.2013

⁵⁰ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1013/12300.pdf>, 'çevrimiçi' 21.11.2013

en çok öne çıkan isimler arasında Wilhelm von Humboldt ve Friedrich Schleiermacher'in yer aldığı görülmektedir. Humboldt'un sanat felsefesi için geliştirdiği fikirler, dil felsefesinin de temelini oluşturur. Dili "bir ulusun ruhunun dış görünüşü" olarak betimleyen Humboldt, "dil in ergon (iş) değil, energia⁵¹ (eylem) olduğunu" ifade etmektedir. Dilin düşüncenin bir görüntüsü değil, düşünceyi görünür kılan bir araç olduğunu söyleyen düşünür, dilin sadece gerçekliği değil, bilinmeyi de gün ışığına çıkarma özelliği olduğunu savunmaktadır. Humboldt'a göre dil ve düşünce kadar dil ve dünya da ayrılmaz bir bütündür. Her dilin bir dünya görüşünü/bir ulusun kültürünü temsil ettiği fikrine dayanan bu dil anlayışında, dil kullanıcısının kendi dili tarafından sınırlandırıldığı da vurgulanır.⁵² Bu tanımdan hareket edildiğinde, herkesin dünyayı kendi gerçekliği içinde algıladığı ve kendini bu gerçeklikten hareketle ifade ettiği fikrine ulaşmak olanaklıdır. Dilin, konuşanı hâkimiyeti altına aldığı varsayımını çıkış noktası olarak belirlediğimizde ise, bireyin kendini bir başka dilde, anadilinde olduğu gibi ifade edemeyeceği gerçeğine erişmemiz mümkün hale gelmektedir. Humboldt'un öne sürmüş olduğu tüm bu düşünceleri, Romantik dönemde egemen olan özgün metnin kutsallığı anlayışı çerçevesinde değerlendirdiğimizde, Humboldt'un "çevrilemezlik" yaklaşımının savunucularından olduğu söylenebilir (krş. Eruz, 2003: 30).⁵³

Humboldt bir taraftan dil-kültür bağıntısı nedeniyle "çevrilemezlik" konusunu gündeme getirirken, diğer taraftan her dilin doğal dizgesinin genel özellikler taşıdığını ve bireylerin dilleri anlamlandırarak yetiye sahip olmaları gerektiğini dile getirmektedir. Bir başka deyişle Humboldt çevirinin bir yorumlama süreci olduğunu ve her dilde karşılaştırılabilir, çok boyutlu, gelişime açık bir ifade potansiyeli bulunduğunu söylemekte ve bu sayede çevirinin olanaklı hale geldiğini ifade etmektedir. Bu durum, diller arası yapısal farklardan ve dil topluluklarının düşünce farklılıklarından doğan sözde "çevrilemezlik" yaklaşımının karşısına potansiyel "çevrilebilirlik" kavramını koymaktadır (krş. Wilss, 1977: 39). Bir başka ifadeyle Humboldt dil-kültür bağıntısı

⁵¹ Yunanca "iş" anlamına gelen "ergon" kavramı, Humboldt tarafından durağanlığı ifade etmek için, "eylem" anlamına gelen "energia" kavramı, devingenliği ifade etmek için kullanılmıştır.

⁵² <http://culturitalia.uibk.ac.at/hispanoteca/Lexikon%20der%20Linguistik/h/HUMBOLDT%20Wilhelm%20von.htm>, 18.10.2007, çevrimiçi.

⁵³ Sakine Eruz, *Çeviriden Çeviribilime*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2003.

nedeniyle bir taraftan "çevrilemezlik" ilkesini desteklerken, diğer taraftan da dillerin taşıdığı ortak özellikler nedeniyle "çevrilebilirlik" ilkesini savunmaktadır.

Humboldt çeviriyle ilgili görüşlerini dil-kültür bağıntısı üzerinden geliştirirken, Schleiermacher çeviriyi anlama ve anladığını tekrar anlaşılır düzeye getirme eylemi olarak ele almıştır. Schleiermacher'e göre bu eylem sadece dillerarası değil, diliçi çeviriyi de kapsamaktadır (Çelik, 2005: 15; Kuran-Burçoğlu, 2010: 49).⁵⁴

Schleiermacher'in çeviri üzerine düşünceleri kendisi tarafından geliştirilen yorumbilim (Hermeneutik) yöntemine dayanır. Bu yöntem, çevirmenin kendini yazarın yerine koyarak, yazar gibi hissederek çevirisini gerçekleştirme gerektiğini öne sürmektedir. Çevirmenin sadece bu yolla kendine yabancı olanı, bir başka deyişle yazarı tanıyabilecek olduğunu savunan Schleiermacher'e göre çevirmen, yazara ve yazarın oluşturduğu metne bağlı kalarak çevirisini gerçekleştirmelidir (Çelik, 2005: 15; Kuran-Burçoğlu, 2010: 49).

Romantik akımın ünlü temsilcilerinden Schleiermacher'in "çeviribilim" kavramını ilk kez kullandığı da düşünülmektedir (Eruz, 2003: 30; Wilss, 1977: 32⁵⁵). Schleiermacher, sadece "çeviribilim" kavramını kullanmakla kalmayıp aynı zamanda çeviriyi "sözlü" ve "yazılı" olmak üzere iki alana ayırmıştır. Schleiermacher, "sözlü çeviri" başlığı altında günlük, kullanmalık metinleri, "yazılı çeviri" başlığı altında ise bilim ve sanat alanına ilişkin metinleri ele almaktadır. Kuşkusuz bu ayırım geleneksel yazılı ve sözlü çeviri ayırımıyla eşdeğer değildir, bu nedenle düşünür de yapmış olduğu ayırımı şu sözler ile tanımlamaktadır (krş. Eruz, 2003: 30):

"Bilim ve sanat alanına ilişkin ürünleri sözlü olarak aktarmak gereksiz olduğu kadar imkânsızdır da, bu nedenle bu alanda yazının kullanılması uygundur. İş yaşamında ise görüşmeler sözlü olarak yürütülmektedir. Yazıyı, bu alanda yapılan görüşmelerin kayda geçmesini sağlayan mekanik bir araç olarak görmek gerekmektedir." (Störiig, 1963: 39)

⁵⁴ Sevil Çelik, "Bilim Kuramsal Açısından Çeviribilimde Kavram Sorunu: 'Kaynak Metin' (KM) ve 'Erek Metin' (EM) Kavram Çifti Açısından Bir Gereçelendirme Denemesi", Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, 2005.

Nedret Kuran-Burçoğlu, *Çeviriye Bilimsel Yaklaşımlar*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2010.

⁵⁵ Wolfram Wilss, *Übersetzungswissenschaft: Probleme und Methoden*, Stuttgart, Ernst Klett Verlag, 1977

"Sözlü çeviri" ve "yazılı çeviri" ayrımını yapan Schleiermacher, bu alanlarda faaliyet gösteren çevirmenlerin birbirinden farklı niteliklere sahip olması gerektiğinden söz etmektedir. Sözlü çeviri işini mekanik bir eylem olarak tanımlayan düşünür, kaynak dili ve erek dili vasat düzeyde bilen herkesin "sözlü çeviri" yapabileceğini dile getirir.

Konuşanın soyut nesnelere bahsettiği, bu nesnelere üzerine görüş bildirmek istediği durumlarda, konuşan ve dil arasında ikili bir ilişki doğmakta ve konuşma bu ilişkinin doğru yorumlandığı durumlarda anlaşılır hale gelmektedir. Her birey konuştuğu dilin hâkimiyeti altındadır, düşünceleri ve hayal gücü içinde yetiştiği dilin izin verdiği düzeyde şekillenmektedir. Diğer taraftan da her birey kendi dilini kendi yaratmaktadır (krş. Wills, 1977: 34). Schleiermacher, yazılı çevirmenin aşması gereken zorluk olarak bu duruma işaret etmekte ve çevirmenin "açıklama" ve "uyarlama" (günümüzde) olarak nitelenen iki işleme başvurabileceğinden bahsetmektedir. Açıklama işlemine okurda eksik olan kaynak dil ve kültür bilgilerini tamamlamak ve okuru kaynak kültüre yaklaştırmak için başvurulabileceğini ifade eden Schleiermacher, uyarlama işleminin ise yazarı okura yaklaştırmak, bir başka deyişle yazarı okura, okurun gözüyle tanıtmak için kullanılabilmesini dile getirmektedir (krş. Wills, 1977: 35).

Kurultay, Schleiermacher'in açıklama ve uyarlama işlemleriyle ilgili temel teknik özellikleri en ayrıntılı tanımlamış düşünür olduğundan söz eder. Schleiermacher'in saptamalarının günümüzde halen geçerliliğini koruduğunu, ancak çeviri işlemleri açısından aşırı genellemelere vardığını belirtir. Uyarlamanın açıklamanın bütünüyle karşısı olarak tanımlandığını ifade eden Kurultay, açıklamanın çeviri yöntemi değil, bir çeviri işlemi olarak ele alındığını dile getirmektedir. Schleiermacher'in açıklamayı, tutarlı bir çeviri adına çevirinin bütününe yayılacak bir işlem olarak gördüğünü açıklayan Kurultay, böylece Schleiermacher'in normatif bir yaklaşım getirdiğini savunmuştur (krş. Kurultay, 2000: 69).⁵⁶

Humboldt ve Schleiermacher'in yaklaşımlarının günümüz çeviri kuram ve yaklaşımlarının temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu iki düşünür

⁵⁶ Turgay Kurultay, "Çeviriye Bilimsel Bakış ve Türkiye'deki Gelişmeler", *Litera*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2000.

tarafından geliştirilen düşünce ve yaklaşımların çeşitlemeleri bugün Batı'da üretilen birçok kuram ve yaklaşımda karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3. Çeviriye Dilbilimsel Yaklaşımlar

Çeviri tarihi merceğe altına alındığında, 17. yy.da başlayan, Schleiermacher ve Humboldt'un dil ve düşünce üzerine görüşleriyle sınırları iyice belirginleşen çeviride bilimselliğin ilk izleri, 20. yy.ın ilk yarısında da devam etmektedir. Tahir-Gürçağlar 20. yy.ın ilk yarısına bakıldığında çeviriye ilişkin görüşlerin geniş bir yelpaze içinde sunulduğunu, yazar-çevirmenlerin kendi çeviri uygulamalarından yola çıkarak ortaya koydukları düşüncelerin çeviri tartışmalarına düşünsel bir derinlik kazandırdığını söylemektedir (Tahir-Gürçağlar, 2011: 111). Bu düşünürler çalışmalarıyla çevirinin çok boyutlu doğasını ortaya koysalar da, çeviri ancak 1970'li yıllarda bağımsız bir disiplin olarak meşruiyetini kazanabilmiştir. O tarihe kadar başka bilim dallarınca incelenen çeviri edimi, uzun bir süre de dilbilimin bir alt alanı olarak görülmüş, dilbilimsel yöntemlerle ele alınmıştır.

Çeviribilimin dilbilimin bir alt alanı olarak görülmesini ayrıntılı biçimde inceleyen bir isim olarak karşımıza Faruk Yücel çıkar. Yücel, çeviribilimin dilbilimin bir alt alanı olarak görülmesini üç nedene bağlamaktadır. Bu nedenlerden ilki çevirinin uzun yıllar yabancı dil eğitiminde eğitsel bir araç olarak kullanılmasıdır. Avrupa'da Latince uzun yüzyıllar bilim dalı olarak varlığını sürdürmüş, ulusal diller bilim dili olarak kabul görmeye başlayana dek de her türlü bilimsel çalışma Latince olarak gerçekleştirilmiştir. Yerel dillerin resmi dil ve bilim dili olarak kabul edilmesiyle birlikte Latince yerini yerel dillere bırakmış, daha önce kaleme alınan Latince kaynaklardan faydalanmak için ise çeviriye başvurulmuştur. Yabancı dil öğretiminde 20. yy.a dek kullanılan bu yaklaşım, sözcüklerin erek dildeki karşılıklarının bulunmasına ve sözdizim düzeyinde eşdeğerlik sağlanmasına dayanmaktadır (Yücel, 2007: 86).

Faruk Yücel, çeviri olgusunun dilbilimin araştırma nesnesi olarak görülmesinin bir başka nedenini, dilbilimin kullandığı kavram ve dilsel çözümleme yöntemlerinin çeviribilime de uygun olmasında görmektedir. Dilbilimciler tarafından öne sürülen

metin türü, yan anlam/düz anlam, gönderici, alıcı, ileti kanalı gibi birçok kavramdan, çeviri olgusunu ve bilimini açıklamak konusunda dilbilimcilerin yanında çeviri araştırmacıları da yararlanmıştır. Çeviri araştırmacıları dilbilimsel kavramlarla çeviri olgusunu açıklamaya çalışırken, dilbilimciler diller arası karşılaştırmaya dayanan çalışmalarda bir araç olarak çeviriden faydalanmışlardır (Yücel, 2007: 87).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Yücel çevirinin dilbilimin sınırları içerisinde ele alınmasını üç nedene bağlamaktadır. Bu üç nedenden sonuncusu kaynak metnin dokunulmazlığını güvence altına almak isteyen çevirmenlerdir. Bu çevirmenler çeviride kaynağı temel almak gerektiğini, çevirinin ise kaynak metne dayalı somut verilerden yola çıkan belirli kurallar doğrultusunda yapılması gerektiğini iddia etmektedir. Bunlar kaynak metin çözümlemesi ve çevirmenin sergilediği kaynak odaklı yaklaşımı açıklamak konusunda yapısal dilbilimin sunduğu yaklaşımlardan faydalanmakta, bu yaklaşımları güvenilir/nesnel ölçütler olarak görmektedir. Bu durum çevirmenlerin kişisel seçim ve kararlarını çeviri süreci dışında bıraktıkları, kaynağa bağlı, güvenilir bir çeviri yarattıkları izlenimini de doğurmaktadır (Yücel, 2007: 87; krş. Demez, 2014: 53).

Çeviri araştırmaları, yukarıda da ele alındığı gibi, uzun yıllar dilbilimin sınırları içinde yürütülmüş, dilbilimsel yöntem ve yaklaşımlarla çeviri olgusu incelenmeye çalışılmıştır. Çeviri araştırmalarında dilbilimin üstlendiği baskın rolü yalnızca Yücel'in burada yer verdiğimiz düşünceleriyle açıklamak yeterli olmayacaktır. "Dönem koşulları, bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi, Avrupa ve A.B.D.'de yaygınlık kazanan bilgi kuramından yola çıkarak makine çevirisinin başarı sağlayabileceği fikri, çeviri araştırmalarında dilbilimsel yöntem ve yaklaşımların üstünlük kazanmasına yardımcı olmuştur" (Demez, 2014: 53; krş. Prunč, 2007a⁵⁷: 31; krş. Kuran-Burçoğlu, 2010: 53).

Erich Prunč makine çevirisi ve çeviriye dilbilimsel yaklaşımlar ilişkisi üzerinde duran isimlerdendir. Prunč, makine çevirisiyle yakalanan bir takım başarıların bilim insanlarında diller arasında bir simetri olduğu görüşünün yeşermesine yol açtığını ve bu görüşten yola çıkarak yazılımlar geliştirildiğini ifade etmektedir. Zaman içinde yapılan bu çalışmalar diller arasında bir simetriden çok asimetri olduğunu ortaya koymuş, bu

⁵⁷ Erich Prunč, *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft: Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*, Berlin: Frank&Timme Verlag, 2007.

bağlamda da bu özelliğe uygun yazılımlar oluşturulmaya çalışılmıştır (Şan, Demez, 2010: 48).⁵⁸ Geliştirilen programlar işe yaramamış, makine çevirisi konusunda istenen başarı yakalanamamıştır. Bu durum çevirinin dilbilimsel yöntemlerle ele alınamayacak kadar çok boyutlu bir edim olduğunu gözler önüne sermiş ve çeviribilimin özgün bir bilim dalı olarak doğuşunun da zeminini hazırlamıştır (Prunč, 2007a: 31).

Bölümün başında ifade ettiğimiz gibi çeviribilim 1970’li yıllarda özgün bir bilim dalı haline gelmiş, o tarihten itibaren çeviri olgusuna bütünlük içinde bakan erek-odaklı yaklaşımlar öne çıkmaya başlamıştır. Ayrıca yukarıda değindiğimiz gibi, bu bölümün amacı çeviribilimin bugünkü durumunu ortaya koymaktır. Çeviribilimin bugünkü durumu alanın tarihsel gelişimiyle yakından ilgilidir. Bu nedenle çeviribilimin öteki bilim dallarından, özellikle de dilbilimden koparak özgün bir bilim dalı haline gelişini ele almadan önce, 1950’li yıllardan itibaren dilbilimin çeviriye nasıl yaklaştığını ve çeviribilimin doğuşuna ve çeviribilim içinde erek odaklı paradigmanın oluşumuna nasıl zemin hazırladığını irdelemenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

1950’li-60’lı yıllarda yoğunluk kazanan çeviriye dilbilimsel yaklaşımların "eşdeğerlik" ve "değişmezlik" kavramları üzerine odaklandığını söylemek mümkündür. Roman Jakobson da çeviri-eşdeğerlilik ilişkisi üzerinde duran bilim insanlarından. Jakobson, farklı dillerde kullanılan sözcüklerin, çeşitli nedenlerle⁵⁹ birbirine eşdeğer olamayacağını, ancak bunun çeviri yapmaya engel olmayacağını dile getirir. Şiir çevirisi dışında her çevirinin mümkün olduğunu savunan Jakobson, çeviriyi "diliçi, dillerarası ve göstergelerarası çeviri" olmak üzere üçe ayırır ve çeşitli yöntemler uygulanarak anlam aktarmanın⁶⁰ olanaklı olabileceğini savunur (Jakobson, 2004⁶¹: 89-97; krş. Gürçağlar-Tahir, 2011: 115; krş. Prunč, 2007a: 32-43).

Yapısalcılar için bir aktarım süreci olarak çeviri ikinci derecede öneme sahiptir. Roman Jakobson da öteki yapısalcılar gibi dil dizgelerinin analizi üzerine eğilir ve birçok dilden

⁵⁸ Filiz Şan, Neslihan Demez, "Literaturwissenschaft und Translation: Die Notwendigkeit translationswissenschaftlicher Theorien", *X. Germanistik Kongresi Bildiri Kitabı*, İzmir, 2010.

⁵⁹ Tarihsel-toplumsal, kültürel, dilbilgisel vb. farklılıklar bu duruma örnek gösterilebilir. bkz. Jakobson, 2004: 89-97.

⁶⁰ Burada anlam aktarımından çeviri yapmak kastedilmektedir.

⁶¹ Roman Jakobson, "Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne", yay. haz. Mehmet Rifat, *Çeviri Seçkisi – 2: Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004.

elde ettiği verilerle karşılaştırmalı dil analizleri gerçekleştirir (Prunč, 2007a: 44). Jakobson gibi yapısalcı olan *Stylistique comparée* yaklaşımı temsilcileri ise Jakobson'dan farklı bir yaklaşım sergileyerek, bir dil çifti arasında, somut bir aktarım sürecinde sağlanacak işlev aynılığını öne çıkarırlar. Onlar için önemli olan işlevde eşdeğerliktir. Bir iletişim ortamında aynı işlevi taşıyan iki farklı dile ait dilsel öğeleri, yapılarına bakmaksızın eşdeğer sayan bu yaklaşımın (Prunč, 2007a: 45) çeviri konusunda geliştirmiş oldukları dilbilimsel bakış açısı güncelliğini korumakta ve hem çeviribilim, hem de yabancı dil öğretimi alanlarında kabul görmektedir.

Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet bu yaklaşımın önde gelen temsilcilerindendir. Bu ikili "Stylistique comparée du français et de l'anglais" (1958) başlıklı yapıtlarıyla çeviri stratejilerini "doğrudan" ve "dolaylı" olmak üzere ikiye ayırmakta ve doğrudan çeviri stratejileri bağlamında üç⁶², dolaylı çeviri stratejileri bağlamında dört işlemden⁶³ söz etmektedir (Stolze, 2005: 69⁶⁴; Gürçağlar-Tahir, 2011: 113). Tahir-Gürçağlar, Vinay ve Darbelnet'nin çeviri stratejilerini sınıflandırdıklarını ve çevirmenler için bir de çeviri yöntemi sunduklarını ifade etmekte ve bu yolla çeviriye dizgesel bir bakış açısı kazandırdıklarını, çeviri işlemlerini zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere iki başlık altında ele alarak, çevirmeni bir karar mekanizması olarak gündeme taşıdıklarını dile getirmektedir (Tahir-Gürçağlar, 2011: 115).

Çeviriye dilbilimsel yaklaşımlar konusunda öne çıkan bir diğer isim Leipzig Okulu olmuştur. Önemli temsilcileri arasında Otto Kade, Gert Jäger ve Albert Neubert'in de bulunduğu Leipzig Okulu, 1960'lı yıllarda o dönemin Doğu Almanya'sında kurulmuştur. Çalışma alanları çeviribilimi (Translationslinguistik) olan bu okul dillerin karşılaştırılmasıyla oluşturulan ve çevirmen tarafından uygulanması beklenen bir çeviri dilbilgisi geliştirmeyi de amaçlamışlardır (Prunč, 2007a: 50). Bu okul dil dizgeleri düzleminde eşdeğerlik aramış ve bu bağlamda basit eşdeğerlik ilişkileri oluşturulamayacağını düşündükleri için, yazın alanını dışarıda bırakmışlardır. Kendini

⁶² Bunlar ödünç alma, öyküntü ve sözcüğü sözcüğüne çeviridir (konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Stolze, 2005: 70; Prunč, 2007: 45-46; Tahir-Gürçağlar, 2011: 113-114).

⁶³ Bunlar zorunlu ya da isteğe bağlı yer değiştirme, zorunlu ya da isteğe bağlı modülasyon, eşdeğerlik ve uyarlamadır (Prunč, 2007a: 47-48; Tahir-Gürçağlar, 2011: 114).

⁶⁴ Radegundis Stolze, *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*, Tübingen: Günter Narr Verlag, 2005.

dış dünyadan ve kişilik özelliklerinden izole etmiş bir çevirmenin var olduğu görüşünden hareket eden bu okulun temsilcileri, bu çevirmenlerin üretici dilbilgisinin ideal konuşmacı/dinleyici modeli doğrultusunda oluşturulmuş çeviri dilbilgisince sunulan kurallar dizinini uygulayabileceklerini düşünmüşlerdir (Prunč, 2007a: 51).

Bu okulun iletişim kuramının yaklaşımlarını tanımaya ve benimsemeye başladıktan sonra katı yapısalcı çizgisini terk ettiği söylenebilir. Bu yeni yönelimle birlikte okulun temsilcilerinin haberleşme tekniğinde ve iletişim kuramının gönderici, alıcı, düzgü, oluk, ileti, edimsel anlam, geri tepki gibi kavramlardan faydalandığı ve 1948'de İletişim Kuramı için üretilen Lasswell formülünü kullandığı söylenebilir (Kuran-Burçoğlu, 2010: 53-54). Çeviriyi üç aşamalı ve iletişimin sağlanmasına yönelik bir eylem olarak gören bu yaklaşıma göre çevirmenin görevi düzgü değiştirmektir. Çeviri eylemi esnasında çevirmen kaynak metin göndericisi ve erek metin alıcısı arasında yer alır. Çeviri ediminde önemli olan bilginin değişmez kalmasıdır (Kuran-Burçoğlu, 2010: 54; krş. Prunč, 2007a: 52-53). Çeviride değişmezlik sorununu gündeme taşıyan bu okulun temsilcileri, sorunun çözümü olarak iletişimsel eşdeğerlik kavramının tanımlanmasını göstermişlerdir. İletişimsel eşdeğerliliği erek metnin iletişimsel değerinin kaynak metninkiyle aynı olmasında gören okul temsilcileri, odaklarını metnin düzgü değiştiren öğelerinden metnin bütününe kaydırmışlar ve bu yolla metindilbilime yaklaşıma başlamışlardır (krş. Prunč, 2007a: 53). Prunč, Leipzig Okulu'nun iletişim kuramlarından yararlanmış ve çeviride işlev aynılığı sağlamak için çabalamış olduğunu ifade etmekte, ancak çeviri ediminin sosyokültürel boyutunu göz ardı ettiklerini dile getirmektedir (Prunč, 2007a: 57).

Geliştirdiği yaklaşımla eşdeğerlilik tartışmalarında kendine yer edinen bir isim de Werner Koller olmuştur. Eşdeğerliliği düzenlamsal, yananlamsal, metin türüne bağlı, edimsel ve biçimsel-estetik olmak üzere beş başlık altında ele alan Koller, çeviride bu beş düzeyin tamamında eşdeğerlik sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Çevirmenin geniş çaplı bir çeviri amaçlı metin çözümlemesi yapması gerektiğini düşünen Koller, bu yolla metnin işlev, içerik, dilsel-biçimsel, biçimsel-estetik ve pragmatik özelliklerinin ortaya konulabileceğini düşünür (Tahir-Gürçağlar, 2011: 116-117).

1960'lı yıllarda kutsal kitap çevirilerinin incelenmesine dayanan çalışmalara sıkça rastlanmaktadır. Çevirilerde metnin bütününe odaklanılmasının daha yerinde olacağı

görüşünü dile getiren bu çalışmalar, çeviriyi bilgi ve biçim aktarımının ötesinde bir edim olarak ele almışlardır. Çeviride etki, ileti, kültürel farklılıklar gibi başka unsurların da önemli olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Bu çalışmalarda çevirinin çok boyutlu doğasına dikkat çekilse de, tartışmalar yine de büyük oranda eşdeğerlik üzerinden yürütülmüştür (krş. Kuran-Burçoğlu, 2010: 56).

Çalışmamızın bir sonraki adımında çeviribilimin doğuşu ve gelişimi konu edilecektir. Çeviribilimin dilbilimden koparak bağımsız bir disiplin haline geldiği bilinmektedir. Bu bağlamda bu geçiş sürecinde önemli rol oynayan ve geliştirdiği yaklaşımla çeviribilimin habercisi sayılan Nida'yı ele almanın uygun olacağını düşünüyoruz. Nida 1940'lı yıllardan başlayarak İncil çevirileri üzerine çalışmıştır. Çalışmalarının odağını İncil'in yerel dillere çevirileri oluşturmaktadır. Dili kültürün ayrılmaz bir parçası olarak gören Nida, sözcükleri de kültürel olguların simgeleri olarak ele almıştır. Bu görüşüyle diller arasında bir eşdeğerliliğin olmadığını altını çizen Nida, çeviri sırasında önce anlam, sonra da biçim açısından kaynağa en yakın doğal sözcüğün/deyişin tercih edilmesi gerektiğini aktarmıştır (krş. Prunč, 2007 a: 94-95; Tahir-Gürçağlar, 2011: 117-118). Eşdeğerliğin bu yolla sağlanabileceğini savunan Nida, "devingen eşdeğerlik" kavramıyla çeviri tartışmalarına hareket getirmiş ve çeviriye kültürel öğelerin aktarımı konusunda yeni bir bakış açısı geliştirmiştir (Tahir-Gürçağlar, 2011: 117).

Nida, yukarıda da ifade edildiği gibi eşdeğerlik tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu bağlamda Nida'nın eşdeğerliği "biçimsel" ve "devingen" olarak ikiye ayırdığı görülmektedir. Nida'ya göre biçimsel eşdeğerlik kaynak metin iletilisinin eksiksiz aktarımı anlamını taşıırken, devingen eşdeğerlik iletilinin içeriğinden çok, erek kitle üzerinde bıraktığı etkiyle ilgilidir. Buna göre devingen eşdeğerlik sağladığı iddia edilen bir çeviride erek dilin doğallığını yakalamak ve erek kültür odaklı bir aktarım gerçekleştirmek önemlidir (krş. Prunč, 2007a: 95-97; Tahir-Gürçağlar, 2011: 118).

Nida geliştirdiği ve çeviride erek kitlenin önemini vurguladığı yaklaşımla, dikkatleri oluşacak yeni erek odaklı çeviribilim paradigmasına yöneltmiştir. Tahir-Gürçağlar Nida'nın kutsal kitap çevirmeni olarak rol ve konumuna dikkat çekmektedir. Tahir-Gürçağlar göre, kutsal kitap çevirileri üzerine çalışan ve bu nedenle çevirinin kaynağın anlam ve niyetini açık bir şekilde yansıtması gerektiğini dile getiren Nida, bu yönüyle

yeni çeviribilim paradigmasının temsilcisi değil, ancak habercisi olabilmiştir (Tahir-Gürçağlar, 2011: 118).

Tüm bu gelişmelerin neticesinde çeviribilim bugün, çeviriyi her yönüyle ele alıp, kendi gerçekliğinden hareket ederek inceleyen özerk bir bilim dalıdır. Bu yönüyle de öteki disiplinlerden ayrılmaktadır.

Çeviribilim-dilbilim ilişkisini "Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim midir?" başlıklı makalesinde çeviride dilin sadece araç olduğunu vurgulayan Kurultay, bu edimde çok boyutluluğun söz konusu olduğunu ve bu açıdan da dilsel formüllerle açıklanamayacak kadar karmaşık olduğunu belirtmektedir. Kurultay'a göre çevirmenin uyması beklenen ve diller arası karşılaştırmalara dayanan eşdeğerlik yönergeleri, çalışmaların iletişimin, dilin ve çevirinin çok katmanlı, nüanslı ve öznel yanını yok edeceğini açıklamaktadır (Kurultay, 2005: 200-201).

Çevirinin bu özelliklerini de dikkate alarak, çevirmenin eylemini erek odaklı bir eylem olarak tanımlayan yeni bir paradigma ortaya çıkmıştır. Kurultay paradigma değişikliğiyle oluşan yeni bakış açısını şu şekilde açıklamaktadır:

"Çeviriyi çevirmenin eylemi veya erek odaklı bir eylem olarak tanımlayan yeni çeviribilim paradigmasının özünü vurgulamak açısından hatırlatmak gerekirse, çevirinin kendisi bir iletişim süreci olarak anlaşılmalıdır ve çeviriye gereksinim duyulmasıyla ortaya çıkan "iletişim bağlamı" tüm sürece yansıyan çerçevedir ve çevirmenin eylemiyle (dünyayı algılayışından, onun yorumundan bağımsız olmayan koşullara uygun kararlar vermesiyle) hayata geçirilir. Bu yaklaşım serbest çevirinin savunulması değildir, ama kaynak metne olabildiğince yakın bir çeviri istemi de önsel (a priori) bir gereklilik değildir" (Kurultay, 2005: 206).

Kurultay'ın da burada ifade ettiği gibi, yeni çeviribilim paradigması çeviriyi araç değil, amaç haline getirmektedir. Bu paradigma çeviriyi kendi gerçekliği içinde ele alır ve 1970'li yıllarda gelişmeye başlayan çeviribilim çalışmalarının yönünü değiştirmesine neden olmuştur. Bu gelişmeyle çeviribilimin disiplinlerle olan ilişkisinin de boyut değiştirdiğini söylemek olanaklıdır. Bu durumda tez çalışmasının konusu olan çeviribilim-disiplinlerarasılık ilişkisine geçmeden önce, bu gelişmenin izini sürebilmek için bir bilim dalı olarak çeviribilimin oluşum ve gelişim çizgisini incelemek gerekmektedir.

2.2. Çeviribilimde Kuramsal Yaklaşımlar

Çeviribilimi hazırlayan koşullar, o dönemin mevcut bilim dallarının dışında yeni bir bilim dalına ihtiyacı ortaya koyduğu için, aynı zamanda çeviribilimin gerekçeleri olarak görülebilir. Yukarıda da açıkladığımız bu koşulları bilim tarihi açısından yorumlayacak olursak, bunların ortaya çıkmasındaki temel neden, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmelerin bilime yansması olmuştur. Çeviriye olan ihtiyacın artmasına paralel olarak ilgi de artmıştır. Bu durum bu konuda düşünen bilim insanlarının sayısının artmasına da neden olmuştur. Bu bağlamda çeviri üzerine yapılan çalışmalar sonucunda mevcut sorunları çözmeye yönelik adımlar da atılabilmektedir. Kaynaklara göre bu konuda akademik anlamda ilk adım James Holmes tarafından atılmıştır. Holmes, 1972 yılında Uygulamalı Dilbilim kongresinde yaptığı konuşmasında, özerk bir bilim dalı olarak çeviribilimin gerekliliğini vurgulamıştır.

Çeviribilimin ortaya çıkması konusunda birçok kaynakta Holmes, dönüm noktası olarak ifade edilmektedir. Ancak bir bilim dalının ani bir gelişmeyle ortaya çıkmayacağı ortadadır. Bu tür bir ihtiyacın giderek artan şekilde dile getirilmesi, araştırmacıları yeni bir bilim dalı üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Yani bir bilim dalı olarak çeviribilimin oluşması, bir sürecin ürünü olarak düşünülmelidir. Çeviribilimde bu süreci başlatanlardan biri olarak Holmes, yeni bir bilim dalına ihtiyacı, bilim kuramsal süreci de ortaya koyarak, açıklamaktadır.

Holmes, bilim dünyasında yeni bir sorun ya da sorunlar dizisi ortaya çıktığında, konuya yakın bilim dallarında çalışan araştırmacıların, kendi alanlarında işe yarayan model ve yöntemleri kullanarak soruna yaklaştıklarını ifade etmektedir. Bu yaklaşımla soruna kısmen çözüm getirilmesi durumunda, mevcut bilim dalına meşru bir dalın eklendiğini belirten Holmes, sorunun mevcut yöntemlerle çözülemediği durumda ise yeni yöntemler arayışına girildiğini açıklamaktadır. Bu arayış sırasında eskiyi terk etmek istemeyen ve yeni arayışlar içerisine giren bilim insanları arasında bir çatışmanın ortaya çıktığının altını çizer. Ona göre, bu süreçte bir takım sorunlar, yaklaşımlar ve amaçlar çerçevesinde ortak bir ilgi bilinci oluşur ve bu bilinç de yeni bir bilim dalı düşüncesini ortaya çıkarır. Bu bağlamda bilim insanlarının farklı yaklaşımlar geliştirmesi doğaldır. Holmes bu durumu bildirisinde şu sözleriyle açıklamaktadır:

"İlk bakışta, bugün ortaya çıkan durum büyük bir karmaşa gibi gözükebilir; hangi modellerin deneneceği, hangi yöntemlerin uygulanacağı, hangi terimlerin kullanılacağı konusunda bir görüş birliği yoktur. Dahası, bu alanın sınırları, sorunun ne olduğu, bir bilim dalı olarak neleri içerdiği konusunda da ortak bir yaklaşım yoktur. Gerçekten de bilim insanları, bu yeni alanın adının ne olacağı konusunda bile henüz tam bir anlaşmaya varamamışlardır" (Holmes, 2008: 108).

Holmes'in bu sözlerinden de anlayabileceğimiz gibi, çeviribilimin oluşum sürecinde çokça sesler yükselmiş, bilim dalının adlandırılmasında dahi ortak bir paydada buluşulamamıştır. Holmes bildirisinde bu konudaki farklı önerileri aktararak, kendi tercihinin "translation studies" olduğunu belirtmektedir.⁶⁵ Ona göre, "translation studies" İngilizcede oluşturulan en uygun seçenek olarak görünmektedir. Holmes bu terimin, bilim dalının tamamını kapsayacak biçimde benimsenip kullanılmasının da birçok karşılığı ve yanlış anlamaları ortadan kaldıracığı görüşündedir. Holmes adlandırma sorununa açıklık getirmesinin ardından, bilim dalının alanlarının belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda öncelikle bir bilim dalı olarak çeviribilimden ne anladığını açıklar. Bazı bilim insanlarının, çeviribilimin karşılaştırmalı terimbilim ve sözcükbilimle örtüştüğünü, bazılarının da karşılaştırmalı dilbilim ile neredeyse aynı olduğunu düşündüklerini ifade eder. Bununla birlikte birçok kişinin ise çeviribilimin, çeviri kuramı ile aynı anlama geldiğini düşündüğünü aktarmıştır. Holmes, bu yaklaşımlara karşı çıkarak çeviribilimin, tamamen ayrı olmasa da, ilk ikisinden farklı, üçüncüsünden daha da farklı olduğunu belirtmekte ve bu bağlamda Werner Koller'den verdiği alıntıyla adlandırmanın kapsamını açıklamaktadır:

"Translation studies", çeviri sürecini ve çeviri olgularını temel alan ya da odak noktası olarak belirleyen tüm araştırma etkinliklerini kapsayacak kolektif bir ad olarak anlaşılmalıdır" (Werner Koller'den aktaran Holmes, 2008: 111).

Bu bağlamda çeviribilimin kapsayıcılığına vurgu yapan Holmes, bilim dalının alanlarını belirleyerek çerçevesini çizmeye çalışmaktadır.

⁶⁵ Disiplinin adlandırılmasıyla ilgili tartışmanın öteki eksenini Almanca "Wissenschaft" sözcüğü ile bağlantılıdır. Bunun için bkz. Bernardo (2010), Prunč (2007), Ersoy (2012), Tahir-Gürçağlar (2011), Eruz (2003).

2.2.1. Çeviribilime Yansıyan Paradigma Değişimi

Paradigma değişimi tez çalışmamızın Birinci bölümünde de aktardığımız üzere sosyal bilimlerde yaşanmıştır. Bu değişim bir süreç içinde gerçekleşmiştir ve bu anlamda kesin tarihlerle sabitlenemez. Buna göre de, sürecin çeviribilimin oluşması süreciyle örtüşmesinden ötürü ortaya çıkabilecek "çeviribilimin var olduğu sürenin paradigma değişimine yetip yetmeyeceği" gibi bir sorunun çok da yerinde olmadığı söylenmelidir. Paradigma değişimi sosyal bilimlerde bilimsel bakış açısının yön değiştirmesine neden olmuş ve bu anlayış sosyal bilimlerin alanlarına da yansımıştır. Bu açıdan bakıldığında çeviribilimin oluşum aşamasıyla paralellik gösteren paradigma değişiminin çeviribilime iki şekilde yansıdığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, bu bakış açısının doğal olarak kuramsal yaklaşımlara yön vermesi ve bu sayede erek odaklı kuramların ortaya çıkmasıdır. Diğerisi ise, ortaya çıkan bu yeni yaklaşımların çeviribilimin kendisini özerk bir bilim dalı olarak ortaya koymasında etkili olduğudur. Erek odaklı yaklaşımlar çeviribilimin inceleme nesnesini belirgin hale getirerek, onu öteki disiplinlerden ayıran bakış açısını sağlamlaştırmasını sağlamıştır.

Tüm bu bilgiler ışında ele alacağımız çeviribilimin kurulduğu süreçte, birinci bölümde ele aldığımız gibi, sosyal ilimlerde paradigma değişimi olgusunun çeviribilime de yansısıyla kuramsal yaklaşımların boyut değiştirdiği söylenebilir.

Bu bağlamda kuramsal yaklaşımlara değinmeden, yaşanan paradigma değişiminin çeviribilim içerisinde nasıl bir değişikliğe neden olduğunu açıklamak yararlı olacaktır. Çeviribilimde paradigma değişimi, Thomas Kuhn'un Birinci bölümde aktardığımız kavramlarıyla açıklanmaktadır. Buna göre de mevcut paradigma, bilim adamları tarafından kabul gören ve bilim anlayışına, bakış açılarına ve bu anlayıştan hareketle de bilim yapma biçimine yön veren inançlar bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Çeviribilime yansıyan bu değişimi açıklayabilmek için "eski" paradigmanın⁶⁶ özelliklerinden kısaca söz etmek, karşılaştırma olanağı sunması bakımından yararlı olacaktır. Çeviribilimde paradigma değişiminin etkisi görülmeden önce, kaynak odaklı bir bakış açısı hakimdi. Kaynak metni kutsal sayan bu bakış açısında çevirinin dil

⁶⁶ Paradigma kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgiye Birinci bölümde yer verilmiştir.

boyutu ön planda tutulmuştur. Bu bağlamda kuramsal yaklaşımlar kaynak metin odaklıydı ve bu paradigmda ürün, yani erek metin kaynak metni esas alan dilsel karşılaştırma yöntemi benimsenerek, "iyi", "kötü" gibi kavramlarla değerlendirilmiştir. Bu bakış açısının yetersiz kalmasıyla da bağlantılı olarak bir arayış içerine girilmesi ve sosyal bilimlerde yaşanan paradigma değişiminin de etkisiyle çeviribilimde kuramsal yaklaşımlar boyut değiştirmiştir. Söz konusu paradigma değişiminin⁶⁷ ilk yansımalarını çevirinin kültürel bir aktarım olduğu savında görmekteyiz.

Çeviribilim, paradigma değişimiyle tamamen farklı bir temele dayandırılmış ve bu da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Buna göre ortaya çıkan yeni yaklaşımların genel özelliği, çok boyutlu bir yaklaşım biçimi benimsemeleri ve böylece çeviriye yalnızca ürün perspektifinden değil, çevirmeni de görünür kılarak süreç ve işlevi de dikkate alacak şekilde yaklaşmalarıdır. Bu erek odaklı yaklaşımlar, kaynak metnin kutsallığını yitirmesini sağlamıştır. Buna göre artık erek dizge ve çevirinin bu dizge içerisinde göreceği işlev merkeze oturmuştur. Söz konusu yıllarda çeviriye kendi bütünlüğü içinde ele alan erek odaklı yaklaşımlar öne çıkmıştır.

Kuramsal alanda 70'li yıllarda çeviri sürecinde erek kültür ve onun beklentileri odağa alınmıştır. Bu bağlamda İşlevsel Çeviri Yaklaşımları ve Betimleyici Çeviri Araştırmaları olarak adlandırılan iki ayrı akım geliştirilmiştir. Bu akımlar çeviriye değerlendirirken öncelikle çevirinin kaynak metni ve yazarı ne denli iyi yansıttığına değil, okunacağı kültürde metne nasıl yaklaşılabileceğine, metnin o kültürde yerleştirileceği bağlama ve üstleneceği olası işleve eğilirler. Çalışmamız bağlamında öncelikle işlevsel çeviri yaklaşımları irdelenecektir.

2.2.1.1. İşlevsel Çeviri Yaklaşımları

Bu yaklaşımlar çeviriye bir süreç açısından yaklaşır ve bu sürecin hangi unsurlar tarafından belirlendiğiyle ilgilenir. Bu yaklaşımlar çeviriye toplumsal ve iletişimsel bir eylem olarak görmektedir. Çevirinin kaynak değil, erek kültüre hizmet etmesi

⁶⁷ Çeviribilimdeki paradigma değişimi konusunda daha fazla bilgi için bkz. M.Tosun, "Bireysel ve Bilimsel Olmayan Bir Çeviribilim İsteği: Yeni Paradigmanın Karakteri", içinde: *Translation Studies in the New Millennium*, Bilkent University, s. 211-223; 2004.

gerektiğini vurguladıkları, kaynak metni yalnızca bilgilendirici bir çıkış noktası olarak aldıkları ve çeviri sürecini büyük ölçüde erek kültürün gereksinimleri yönünde tanımladıkları için, işlevsel yaklaşımlar erek odaklı sayılır. Bu açıdan da çeviriyi dilbilimsel bir işlem olarak gören önceki yaklaşımlardan ayrılmaktadır.

İşlevsel yaklaşımlar arasında en fazla öne çıkan Alman çeviribilimci Hans Vermeer'in Skopos kuramı olmuştur diyebiliriz. Vermeer, bu kuramı Katharina Reiss'in metin türleri ve işlevleri üzerine yaptığı çalışmalarla temellendirdiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Reiss, metin türü konusunda geliştirdiği yaklaşımla, aşağıda nedenlerinden söz edeceğimiz eleştirileri de alsa, işlevsel çeviribilimin öncülerinden sayılmaktadır.

Reiss, metin türlerini sınıflandırıp metin türü özelliklerinden hareket ederek, söz konusu metin türünün çevrilmesi sürecinde dikkate alınması gereken hususları açıklamıştır. Reiss bu çalışmasını Karl Bühler'in betimleyici işlev, anlatım işlevi ve seslenme işlevi olmak üzere, üç dil işlevi konusundaki yaklaşımına dayandırmaktadır. Bu çerçevede Reiss, metinleri bilgilendirici, anlatımcı, işlemsel ve işitsel/görsel metin türleri olarak sınıflandırır ve her birinin işlevini açıklar. Buna göre Reiss, metin türlerinin belirli bir işlev yerine getirdiğinden hareket etmektedir. Bu bağlamda metin türlerinin belirlenmesi, izlenecek çeviri yöntemiyle ilgili olarak çevirmene kaynak metni nasıl çevireceği konusunda yol gösterici ipuçları sunmaktadır. Reiss'in belirlemiş olduğu bu metin türleri ve işlevleri arasında kesin bir eşleşme bulunmamaktadır. Aynı metnin birden fazla işlev yerine getirmesi de söz konusu olabileceği için, baskın olan işlevin iletilmesi gerekmektedir. (krş. Berk, 2005: 52,⁶⁸ krş. Gürçağlar, 2011: 122).

Reiss'in yaklaşımı birbirinden farklı iletişimsel amaçları bulunan metinlerin nasıl bir strateji ile çevrileceği konusunda, başka bir ifadeyle uygulamada ortaya çıkan belirsizlikler nedeniyle yetersiz görülerek eleştiriler almıştır. Bununla birlikte belirtilmesi gereken bir başka husus ise, Reiss'in bu yaklaşımının alana farklı bir boyut kazandırmasına rağmen, bunun kaynak odaklı bir yaklaşım olarak görülmesidir. Ancak yine de, metinlere dilsel düzeyin yanı sıra sosyokültürel işlevlere sahip olgular olarak bakması nedeniyle, bu görüşleri işlevsel çeviri yaklaşımları çerçevesinde çeviribilimin gelişimi konusunda önemli görülmektedir. Nitekim Reiss'in bu yaklaşımı çeviribilimin

⁶⁸ Özlem Berk, *Çeviribilim Terimcesi*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005.

oluşum aşaması ve yaşanan paradigma değişimiyle de zamansal olarak paralellik göstermektedir. Reiss'in yaklaşımını bu bağlamda değerlendirdiğimizde o dönemdeki çalışmaların aynı zamanda bir etkileşim süreci içerisinde ortaya çıktığı da göz önüne bulundurulmalıdır.

Bu etkinin daha da belirginleştiği ve işlevsel yaklaşımlarda en çok öne çıkan yaklaşım Hans Vermeer tarafından ortaya atılmıştır. Çeviriyi kültürlerarası iletişimsel ve eylemsel bir alan olarak tanımlamaktadır Vermeer. Çeviri sürecini çevirmenin gerçekleştirdiği bir eylem olarak kavrayan Vermeer, her eylemin bir amacı olduğuna vurgu yapar. Bu bağlamda ortaya koyduğu kuramının merkezinde amaç anlamına gelen "skopos" kavramı bulunmaktadır. Buna göre, çeviribilimde Skopos kuramı, çeviri sürecini doğrudan amaca yönelik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Kuramcı, skopos sözcüğünün farklı anlamlarına da dikkat çekmektedir; örneğin çeviri süreci ve bu sürecin amacı, çeviri ürünü ve bu ürünün işlevi ve çeviri yöntemi ve bu yöntemin amacı (Berk, 2005: 55). Skopos kuramına göre çeviri eyleminde çevirmen bir uzmandır ve erek metnin amaca uygun bir biçimde oluşturulmasından sorumlu olan kişidir. Skopos kuramı bu açıdan çevirmeni yalnızca bir okur ve yazar olarak değil, aynı zamanda işverene danışmanlık da yapan bir "uzman" olarak görüp çevirmene etken bir özne konumunu veren ilk yaklaşım olmuştur (Gürçağlar, 2011: 122).

Skopos kuramı çeviribilimde yaşanan paradigma değişiminin izlerini de belirgin şekilde taşımaktadır. Burada özellikle erek kültürün ön planda olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda önemli olan çevirinin erek kültürde göreceği işlevdir. Buna göre, erek okurun beklentileri, çeviri sürecinde dikkate alınan önemli faktörlerden biri olarak sürece dâhil edilmiştir. Skopos kuramında bu süreci başlatan işverenin amacı ve erek kitlenin beklenti ve gereksinimleri, kaynak metnin eksiksiz aktarımından daha önemlidir. Bu nedenle bazı araştırmacılara göre Skopos kuramı, "kaynak metnin kutsallığını" yıkmıştır. Buna göre bu yaklaşımda kaynak metin ve yazarı artık, erek metni belirleyen unsurlar arasından sadece biridir. İşlevsel yaklaşımlar arasında en dikkat çeken kuram olan Skopos kuramı, çeviriye birçok boyutu dikkate alarak, geniş bir perspektiften yaklaşmaktadır.

İşlevsel Çeviri Kuramları başlığı altında ele alınan bir başka kuram da Justa Holz-Mänttari tarafından oluşturulan bir eylem olarak çeviri kuramıdır. Justa Holz-Mänttari

çeviri uygulamasından gelen, Finlandiyalı bir çeviribilimcidir. "Translatorisches Handeln. Theorie und Methode" (1984) başlıklı kitabıyla Eylem Odaklı Çeviri Kuramı (eylem olarak çeviri) ortaya koymuştur. Holz-Mänttari'ye göre çeviri, "bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilen bir eylem türüdür". Holz-Mänttari çeviri sürecini yalnızca çevirmenin her şeyden bağımsız etkinliği olarak görmemektedir. Buna göre Holz-Mänttari, çeviriyi eylem olarak değerlendirdiği kuramında bu eylemin nasıl gerçekleştirildiği sorusuna verilecek yanıt için, önce hangi amaçla yapıldığının, işlevinin tespit edilmesi gerektiğini vurgular.

Yani, ona göre öncelikle "kim, nerede, ne zaman ve niçin çeviriye ihtiyaç duyar?" sorularının yanıtlanması gerekir. Kaynak metnin kaynak dizgede belirli bir işlevi yerine getirmek üzere oluşturulduğunu ve sadece bu dizge içinde bir amaca hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Erek metin ise erek dizgenin ürünüdür, yani erek dizgenin gerçekliği içinde oluşturulur ve dolayısıyla erek dizge içinde bir işlevi yerine getirmesi beklenir. Buna göre, kaynak metin, kaynak dünyanın içinde üretilmiş ve belirli bir işlevi yerine getiren bir araçtır. Holz-Mänttari'ye göre erek metin, kaynak metindeki iletiyi benzer şekilde taşımakla yükümlüdür; kaynak metinle aynı işlevi yerine getirip getirmeyeceği, içinde bulunulan iletişim durumuna ve toplumsal olarak belirlenen üst amaca bağlıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Eylem Odaklı Çeviri Kuramı da yeni paradigmanın belirgin izlerini taşıyarak, erek odaklı bir yaklaşım benimsemektedir.

Holz-Mänttari'nin kuramının adından da anlaşılacağı gibi kuramın temelini "eylem" kavramı oluşturur. Kuramcı eylem kavramını şu şekilde tanımlar:

"Bir eylemin gerçekleşmesi, bir amaca ulaşmak isteğiyle güdülenmiş bir eyleyene bağlıdır. Eylem olguları değiştirme amacını taşır ve belirli bir durum içinde gerçekleşir. Adı geçen etmenler bir dizgenin öğeleridir. Aralarında belirli bir ilişki olduğu gibi, bir bağlantı da söz konusudur. Bir eylem eyleyenin amacına ulaşması, bir başka deyişle işlevsel olması durumunda başarılı sayılır" (Holz-Mänttari, 1984: 29).

Eylem Odaklı Çeviri Kuramı çerçevesinde Holz-Mänttari, çeviri sürecine etki eden eyleyenlerden söz etmektedir. Bunlar; ihtiyaç sahibi, işveren, kaynak metin yazarı, çevirmen, erek metin kullanıcı ve erek metin alımlayıcısıdır. Bu eyleyenlerin her birine belirli roller biçen Holz-Mänttari'ye göre, her rol ayrı kişiler tarafından üstlenilebileceği gibi, tek bir kişi tarafından da yerine getirilebilir. Bu bağlamda kuramcı, çeviriye etki

eden faktörleri de ele alırken, çevirmenin profesyonelliğine özellikle vurgu yapmaktadır. Çeviri sürecine etki eden faktör ve eyleyenleri de dikkate alarak kuramını geliştiren Justa Holz-Mänttari, iş bölümüne dayalı toplumun ancak işbirliği içinde olan eyleyenlerin birbiriyle iletişim halinde olmaları, gerektiğinde geri bildirimde bulunmaları durumunda varlığını sürdürebileceğini belirtmektedir. Kuramcı Eylem Odaklı Çeviri Kuramıyla uygulamadan hareket ederek tüm çeviri sürecini kapsamayı hedeflemiştir. Bu açıdan bakıldığında Eylem Odaklı Çeviri Kuramı süreç odaklı olup, çeviri gerçekliğinden hareket etmesi bakımından çeviribilimin kuramları arasında önemli bir yere sahiptir.

2.2.1.2. Betimleyici Çeviri Araştırmaları

Çeviribilimde yaşanan paradigma değişimi sonrasında ortaya çıkan iki akımdan biri olan İşlevsel Çeviri Yaklaşımlarını genel hatlarıyla aktarmaya çalıştık. Yakın dönemlerde farklı ekol ve yaklaşımlardan beslenerek ortaya çıkan bir başka akım ise Betimleyici Çeviri Araştırmalarıdır. Bu yaklaşımların genel özelliği çeviriye, çeviri sürecini de yok saymayarak, ürün perspektifinden hareketle bakmalarıdır. Buna göre betimleyici yaklaşımlarda çeviri süreci ve ürün betimlenirken, sürece ve ürüne etki eden, onu çevreleyen koşullar ve faktörler dikkate alınmaktadır. Betimleyici yaklaşımlardan biri olan, Even-Zohar'ın yazın çevirisi odağında ortaya koyduğu Çoğuldizge kuramının çıkış noktası, çeviri olgusunu toplumsal çerçeve ve tarihsel süreçten bağımsız olarak ele alınamayacağı gerçeğinden hareket etmektedir.

70'li yıllarda ortaya çıkan Çoğuldizge kuramı kapsamında çeviriler, devingen ve tarihsel bir süreç içerisinde değerlendirilmiş, toplumsal bağlamın önemi ön plana çıkmaya başlamıştır. Even-Zohar, Çoğuldizge kuramını, 1920'lerde Rus biçimcileri ve Çek yapısalcılarının yürüttüğü çalışmalardan esinlenerek, kültür ve edebiyat incelemeleri için bir araç olarak geliştirmiştir (Tahir-Gürçağlar, 2003: 244).⁶⁹ Geliştirmiş olduğu Yazınsal Çoğuldizge kavramı, konuya her türlü yazınsal ve yarı-

⁶⁹ Şehnaz Tahir Gürçağlar, "Çoğuldizge Kuramı. Uygulamalar. Eleştiriler", *Çeviri Seçkisi 1 – Çeviriyi Düşünenler* içinde, yay. haz. Mehmet Rifat, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2003

yazınsal metinlere bir dizgeler topluluğu olarak ele alarak yaklaşmanın daha uygun olacağı varsayımına dayanıyordu (krş. Paker, 1987: 32).⁷⁰

Even-Zohar'a göre dizge devingen bir yapıya sahiptir ve buna göre durağan ilişkiler ağı olarak görülmemelidir. Toplumsal değişimi açıklamak konusunda artsürem ve eşsürem de dikkate alınması gerektiğine vurgu yapan kuramcı, bu bağlamda dizgeyi oluşturan öğelerin bağlamdan kopuk ele alınamayacağı için, öğeler arasındaki ilişkilerin hem eşsüremli hem de artsüremli olarak ele alınması gerektiğini dile getirmektedir (krş. Even-Zohar, 2008: 128)⁷¹. Buna göre Even-Zohar Çoğuldizge kavramını "birbiriyle kesişen ve kısmen örtüşen, farklı seçenekleri kullanan, ancak üyeleri birbirine bağımlı, yapılandırılmış bir bütün teşkil eden çoklu bir dizge" (Even-Zohar, çev. Tahir Gürçağlar, 2003: 45) olarak tanımlamaktadır.

Even-Zohar kuramında devingen katmanlaşmadan (dynamic stratification) söz eder. Merkez ve çevre ilişkiler katmanlarının eşsüremli ve artsüremli açıdan incelenmesi gerektiğini belirten Zohar, bu ilişkileri belirli bir hiyerarşi içinde etkileşimde bulunan dizgelerin mücadelesi olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda da katmanlar arasındaki sürekli mücadelenin dizgenin eşsüremli yanını ortaya koyduğunu, bir katmanın bir başka katmana galip gelmesi durumunda ise, artsüremliliğin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Kuramcı, bu mücadele sonucunda kimi olguların çevreden merkeze, kimilerinin ise merkezden çevreye kaydığını açıklamakta ve Çoğuldizgenin doğası gereği birden fazla merkeze ve çevreye sahip olabileceğinin, söz konusu dizgeler arasında da Zohar'ın transfer olarak adlandırdığı alışverişlerin gerçekleştiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda metinler çoğuldizge içinde her iki konumda da yer alabilirler. Saygın görülen metinlerin çoğunlukla merkeze yerleştiğini belirten Zohar, bu metnin belli bir işlevi yerine getirememesi durumunda ise çevrede bulunan bir metinle yer değiştirerek çevreye kayabileceğini açıklar. Dizgelerin içinde gerçekleşen bu

⁷⁰ Saliha Paker, Itamar Even-Zohar'ın Çoğuldizge Kuramını kullanarak yaptığı Tanzimat Dönemi edebiyat çevirileri incelemesinde, kuramın "merkez, perifer, birincil edebiyat, ikincil edebiyat, saygın konum, saygın olmayan konum" vb kavramlarından yararlanarak, dönemin çeviri edebiyat dizgesini işlevsel bir şekilde değerlendirmiştir. bkz. Paker, S., "Tanzimat Dönemi'nde Avrupa Edebiyatı'ndan Çeviriler. Çoğul-Dizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme", çev. Ali Tükel, *Metis* Sayı 1, 1987, s. 31-43.

⁷¹ Itamar Even-Zohar, "Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazınının Durumu", çev. Saliha Paker, *Çeviri Seçkisi 2 – Çeviri(bilim) nedir? – Başkasının Bakışı*, der. Mehmet Rifat, 2. baskı, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2008.

devinimler, dilsel bir süreç olmaktan çok farklı kurum ve grupların gerçekleştirdiği toplumsal-kültürel dönüşümlerdir (Even-Zohar, 2008: 131-133).

Bu açıdan bakıldığında metinler tek başına var olmayıp, öteki metinlerle sürekli bir ilişki içindedirler. Çoğuldizge kuramına göre çeviri, kendi içinde bir dizgeyken aynı zamanda edebiyat çoğuldizgesinin bir parçasını da oluşturmaktadır. Buradaki konumu da içinde bulunduğu dönem ve koşullara göre farklılık gösterebilmektedir. Çeviri metinlerin edebiyat çoğuldizgesi içerisindeki bu konumunun çevirmenin çeviri stratejisini belirlediğini açıklayan Zohar, bu konumun birincil mi yoksa ikincil mi olduğunun da bu seçimde etkisinin bulunduğunu vurgulamaktadır (Gürçağlar-Tahir, 2011: 131).

Mine Yazıcı "Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramları" başlıklı kitabında Zohar'ın Çoğuldizge kuramına yer vererek, bu kuramın çeviribilimdeki araştırmacılara üç noktada ışık tuttuğunu, söz konusu noktaları sıralayarak ifade etmektedir:

"Bunlardan birincisi, sistemi tanımak açısından betimleyici incelemelere ilgi artmıştır; ikincisi, çevirilerin sistemdeki rolünü anlamak açısından çeviribilimin inceleme gerecinin odağı, kaynak ekin ve kaynak metinden erek ekin ve çevirilere doğru kaymıştır. Üçüncüsü ise, çeviribilim araştırmalarının devingen bir sistem içerisinde ele alınarak bu disiplinin durağanlıktan kurtulup dinginlik kazanmasına aracı olmuştur" (Yazıcı, 2005: 129).

Yazıcı'nın ifade ettiği bu noktalarla birlikte, Çoğuldizge kuramının Even-Zohar tarafından 70'li yıllarda oluşturulması da göz önünde bulundurulduğunda, çeviribilimin gelişim sürecine çok önemli katkıları olduğunu söylenmek yanlış olmayacaktır. Betimleyici Çeviri Araştırmaları içerisinde anılan bir başka kuram Gideon Toury'nin kuramıdır. Gideon Toury Erek Odaklı Çeviri kuramını, yukarıda betimlenen Zohar'ın Çoğuldizge kuramından yola çıkarak oluşturmuştur. Toury, özellikle yazın çevirisi olmak üzere çevirilerin betimleyici bir yöntemle incelenmesini amaçlamış ve bu incelemede erek metin odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu kurama göre çeviri, amaca yönelik bir eylem olup, bu eylemin ürünü olan çevirinin, ancak erek dizge içerisinde incelendiğinde bir gerçekliği vardır. Toury, kaynak metni ne olursa olsun, erek dizgede bir konuma sahip her yazın metninin bir çeviri metin olarak kabul edilip, betimleyici incelemelere konu olacağını açıklamaktadır (krş. Berk, 2005: 58-60). Kaynak metnin kaynak dizge için üretildiğini belirten kuramcı, erek metnin de kaynak

dizgeden bağımsız olarak erek dizge için üretilmiş olduğunu ve yine bu dizge içinde ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Buna göre betimleyici çeviri araştırmalarının erek dizge ve metinden hareket ettiğini söylememiz mümkündür. Toury'e göre çeviribilimin betimleyici alanında incelenecek olan çeviri üründür. Kaynak metin sadece betimleyici çalışmalar sürecinde inceleme konusu olabilir. Burada yapılacak araştırmalarda, çeviri ürünün erek dizgedeki öteki çeviriler ya da özgün metinlerle ilişkisine de bakılmaktadır.

Erek Odaklı Çeviri kuramında Toury, normlardan söz etmektedir. Bu bağlamda norm, bir toplumun ya da topluluğa uygun düşen davranışı gösteren model ve ölçütler olarak tanımlanmaktadır. Dilbilimciler, normların ürünle ilişkisi üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşımı Toury çeviri açısından yorumlayarak, normların bu süreçte ürünle, yani çeviriyle olan ilişkisine bakılacağını ortaya koyar. Kuramcıya göre normlar, çeviri eylemine yön vermektedir ve bu açıdan önem taşımaktadır (Yazıcı, 2011: 134).⁷² Öncül norm, süreç öncesi norm ve çeviri süreci normları olmak üzere üç çeşit normdan söz eden Toury, süreç öncesi normlarını çeviri politikası ve çevirinin doğrudanlığı açısından birbiriyle bağlantılı iki grupta ele almaktadır (Toury, 2008: 153). Buna göre öncül normlar çevirmenin çeviri öncesinde kaynak metnin normlarına mı yoksa erek metnin normlarına mı bağlı kalacağına dair karar vermesi gereken süreç olarak açıklanırken, süreç öncesi normlar, çeviri politikasının belirlenmesi ve çevirinin doğrudan mı yoksa dolaylı mı olacağı şeklindeki çeviri yaklaşımının belirlenmesi olarak ifade edilmektedir. Toury çeviri süreci normlarını ise çeviri edimi sırasında verilen kararları yönlendiren normlar olarak açıklamaktadır. Bu normların hem metnin dilsel malzemesinin metin içinde hangi biçimlerde dağıtılacağını, hem de metnin nasıl oluşacağını, dilsel olarak nasıl ifade bulacağını etkilediğini ifade etmektedir. Metin içi ve metin dışı olarak ikiye ayrılan çeviri süreci normları çeviri sırasında alınan kararların dizgesel bir biçimde ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Toury, 2008: 154).

Sosyal bilimlerde yaşanan paradigma değişiminin yansıması olarak ortaya çıkan İşlevsel Çeviri Yaklaşımları ve Betimleyici Çeviri Araştırmaları çerçevesinde geliştirilen kuramları açıklamaya çalıştık. Bu kuramlara 70'li ve 80'li yıllardan bu yana çeşitli

⁷² Mine Yazıcı, *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2005.

eleştiriler de yöneltilmiştir. Ancak bu eleştiriler onların çeviribilimin belirleyici bir gelişme kaydetmesine büyük katkı sağladığı ve alanın kuramsal tabanını güçlendirdiği gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

2.3. Çeviribilim Açısından Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde çeviribilimde disiplinlerarasılık konusundaki yaklaşımları genel hatlarıyla ele aldık. Bu amaçla öncelikle çeviri ve çeviribilimin tarihsel gelişimi irdelenerek, günümüzdeki yaklaşımlar aktarıldı. Çeviribilimin gelişim sürecini irdelediğimizde sosyal bilimlerde yaşanan paradigma değişiminin çeviribilim açısından önemli bir dönüm noktası olduğunu gördük. Bu bağlamda belirtilmesi gereken önemli bir durum, çeviribilimin gelişmesinin sosyal bilimlerde ortaya çıkan disiplinlerin ortaya çıkış biçimleri ve gelişim süreçleriyle paralellik göstermesidir. Tüm bu bilgileri kısaca toplamak gerekirse, çeviribilim öncesi dönemde çevirinin inceleme nesnesi olarak belirli disiplinlerin arasında kaldığı yukarıda ifade edildi. Bu aşamada çeşitli disiplinler çeviriyi açıklamaya çalışmış, ancak yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda da çeviribilime ihtiyaç duyulmuştur. Çeviribilime ihtiyaç duyulmasını sağlayan bir başka ve önemli nokta, daha önce de sözü edilen, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra (20. yy.ın ortalarından itibaren) sosyal bilimlerde yaşanan gelişmelerin etkisi olmuştur. Böylelikle çeviri birçok alanda vazgeçilmez bir konumuna gelmiştir. Buna bağlı olarak çeviri uygulamalarına dair daha ayrıntılı çalışmalar yapılmasını gerekmiş, bu da zaman içinde çeviribilimin, çeviriyi kendi koşulları içinde ele alarak özerk bir araştırma alanına doğru yol almasını sağlamıştır.

Çeviribilimin, özerkliğini ortaya koymaya çalıştığı yıllarda, dilbilim ve filoloji gibi önceleri çeviri etkinliğini açıklamaya çalışan disiplinlerden uzaklaştığı da görülmüştür. Bu bağlamda öteki disiplinlerden kopma çabası olan çeviribilimin, sınırlarını belirlemeye çalıştığı söylenebilir. Bu uzaklaşma bir geçiş süreci olarak da algılanabilir. Çünkü çeviribilimin ilgi alanlarının belirli noktalarda kesiştiği disiplinlerden kopması söz konusu olamayacağı gibi, gerekli de değildir.

Sosyal bilimlerde görülen disiplinlerarasılığın disiplinler arasındaki ilişki düzeyini tanımlama çabalarının yansımaları, çeviribilim ve diğer disiplinler arasındaki tartışmalarda görmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında belirleyici olan ise bu konuda tam bir görüş birliğinin bulunmamasıdır. Bu, kendini hem disiplinlerarasılığın tanımında, hem de buna bağlı olarak alanın sorgulanması konusundaki tartışmalarda göstermiştir.

İnceleme nesnesi çok boyutlu olan çeviribilim, çeşitli bilim dallarının kuram ve yöntemlerinden yararlanmakla birlikte, incelemelerini çeviribilimsel bir zeminde gerçekleştirmektedir. Nitekim artık kaynaklarda çeviribilimin farklı disiplinlerle olan ilişkisinin ele alındığına da yukarıdaki örneklerde de olduğu gibi şahit oluyoruz. Bu açıdan çeviride disiplinlerarasılık adına iki ayrı yaklaşımın öne çıktığı gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki çeviribilimin öteki disiplinlerin verilerinden yararlanmasıdır. Bu yaklaşıma dayanarak bazı araştırmacıların çeviribilimin özerkliğinin tehlikeye düştüğü iddiasını ortaya atmışlardır. Bunun sosyal bilimlerde de disiplinlerarasılığın önceleri disiplinler arasında kalan inceleme nesnesi olarak tanımlanmasıyla paralellik göstermekte olduğu söylenebilir. Bu yaklaşım üzerinden çeviribilimin özerk olmamasıyla ilgili olarak bilimselliğinin sorgulandığı yukarıdaki tartışmalarda görülmüştür.

Buna göre bu tartışmalar çerçevesinde ve 3. Bölümde genel bir perspektif edinmek üzere yer vereceğimiz okumaların ardından, 4. Bölümde yapacağımız inceleme çalışmasıyla aşağıdaki konuları daha geniş bir açıdan değerlendirebileceğimizi düşünüyoruz:

Çeviribilime disiplinlerarasılık üzerinden yöneltilen ve bu çalışmanın çıkış noktası olan eleştirilere; örneğin disiplinlerarasılığın çeviribilimin özerkliğini tehlikeye düşürüp düşürmediği ya da çeviribilimin toplama bilim olup olmadığı gibi konuları bu şekilde sorgulamamız mümkün olacaktır. Bağlantılı olarak bu çıkarımlar, sözkonusu eleştirilerin haklılığı veya haksızlığını tartışabileceğimiz bilimsel bir zemin oluşturmamıza yardımcı olacaktır.

4. Bölümdeki incelemelerden ayrıca sosyal bilimin tarihsel gelişiminde evrilen bilim anlayışının çeviribilime yansıyor yansımadığını, o bilgiler ışığında çeviribilimin nerede

durduğunu tartışma aşamasında değerlendirebileceğimiz verilere ulaşabileceğimizi de düşünüyoruz. Bir başka ifadeyle sosyal bilimlerdeki yaklaşımların izlerinin çeviribilimde görülüp görülemediği sorusuna bu şekilde yanıt vermek mümkün olabilir. Son olarak da yayın örnekleri üzerinden bilimsel yaklaşımlarına ulaşmayı hedeflediğimiz çeviribilimcilerin, disiplini ve dolayısıyla disiplinlerarsılık konusunu nasıl tanımladıklarını ve bakış açılarını da görmüş olacağız.

3. BÖLÜM: ÇEVİRİBİLİMDE DİSİPLİNERARASILIK YAKLAŞIMLARI

Çalışmamızın birinci bölümünde irdelediğimiz konular çerçevesinde netleşen kavramlarla, ikinci bölümde çeviribilimi gelişim süreci içinde inceleyerek bir bilim dalı ve sosyal bilim alanı olarak konumlandırmaya çalıştık. Bu bağlamda sosyal bilimlerin bilim tarihi sürecindeki gelişim evrelerinin izlerini, çeviribilimin oluşumunda ve gelişiminde de gözlemledik. 1920'li yıllarda sosyal bilim alanında ortaya çıkan, 60'lı ve 70'li yıllarda önemli bir kavram haline gelen disiplinlerarasılığın, yine bilim tarihi zemininde izlerini sürdük. Buna göre disiplinlerarasılıkla ilgili olarak çeşitli tanımlar yapılmakta olduğunu ve bu tanımların çeşitliliğinin de tarihsel olayların bilim dünyasına olan etkileriyle bağlantılı olduğunu gözlemledik.

Bu çerçevede, bu bölümde, çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunda ne gibi yaklaşımlar olduğu, tanım birliğine varılıp varılamadığı gibi soruları ele alarak, bu açıdan nasıl bir durumun söz konusu olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Sosyal bilimlerde disiplinlerarasılığın, yaşanan paradigma değişiminin etkisiyle, alanda değişen bakış açısının bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Disiplinlerarasılık kavramı, çeviribilimde de paradigma değişiminden bu yana çeviribilimciler arasında tartışılan bir kavram olarak yerini almıştır.

Çeviribilimde de bu konuda çeşitli yaklaşımların varlığından söz edilebilir; bazı çeviribilimciler, çeviribilimi disiplinlerarası bir bilim dalı olarak kabul ederken, bazıları ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Öte yandan sosyal bilimlerin bir yönelimi olan "disiplinlerarasılık" kavramına çeviribilimde yer verilmesinin, çeviribilime "özerk" bir bilim dalı niteliği kazandırıp kazandırmadığı sorusu da bu bağlamda sorulabilecektir. Bu açıdan tez çalışmamızın bütüncesi temelinde yapacağımız incelemele bu soruya yanıt arayacağız. Seçilmiş örnekler üzerinde yapacağımız bu çalışmaya geçmeden önce, çeviribilimde disiplinlerarasılık konusundaki yaklaşımları panoramik bir bakışla ortaya koymamız çalışmamız açısından yararlı olacaktır. Burada sistemli ve tek tek yayınlar temelinde ayrıntılandırılan bir incelemeye girilmeyecek, daha üstten bakarak, bu konuda

Almanca ve Türkçe yayınlardaki çeşitli yaklaşımlar ve alt konular yansıtılacaktır. Bütüncü üzerindeki ayrıntılı inceleme bu genel bakışla birlikte yerine oturacaktır, çünkü tam da buradan doğan ön gözlemlerin izi bütüncü çalışması içinde sürülecektir.

3.1. Almanca Kaynaklarda Çeviribilimde Disiplinlerarasılık Yaklaşımları

Çeviribilimde disiplinlerarasılık ifadesini ilk defa kullananlardan biri olan Gideon Toury, "In Search of a Theory of Translation" (1980: 33)⁷³ başlıklı kitabında bu kavrama yer vermiştir. Wolfram Wilss, bu kaynaktan "disiplinlerarasılık" kavramının ayrıntılı olarak ele alınmadığını ve çeviribilimdeki yeri açısından tanımlanmadığını, çeviribilimde disiplinlerarasılığı ele aldığı "Interdisziplinarität: ein neues Übersetzungswissenschaftliches Paradigma?" başlıklı yazısında belirtmektedir (Wilss, 2000: 265). Wilss bu yazısında, "disiplinlerarasılık" kavramının çeviribilimsel çalışmalarda tanımlanmamış olmasına karşın, kullanılmaya devam etmesi üzerinde de durmuştur.

Wilss, 90'lı yıllarda Ingrid Kurz tarafından yazılmış olan "A Look into The Black Box – EEG Probability Mapping During Simultaneous Interpreting" (1994) başlıklı makalede bu kavramın ayrıntılı olarak irdelendiğini açıklamaktadır. Ancak bu makalenin sözlü çeviri üzerine yazıldığını ve bu nedenle, yapılan tespitlerin çeviribilimin geneli için söz konusu olamayacağını da belirtmiştir. Bir başka ifadeyle bunun çeviribilimi genel anlamda kapsayacak bir tanım olamayacağını vurgulamıştır. Dolayısıyla Wilss'e göre çeviribilimde "disiplinlerarasılık" kavramı kullanılmasına karşın, yeterince tanımlanmamıştır. Genel anlamda, disiplinin bittiği yerde disiplinlerarasılığın devreye girdiğini belirten Wilss, çeviribilim açısından bu kavramın tanımlanarak sınırlarının net olarak çizilmesinin önemini vurgulamıştır⁷⁴ (krş. Wilss; 2000: 265-266).

⁷³ Gideon Toury, *In Search of a Theory of Translation*, Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv Üniversitesi, 1980

⁷⁴ Wolfram Wilss, "Interdisziplinarität: ein neues Übersetzungswissenschaftliches Paradigma?", *Paradigmenwechsel in der Translation: Festschrift für Albrecht Neubert zum 70. Geburtstag* içinde, yay. haz. Von Peter A. Schmitt, Tübingen: Stauffenburg, 2000. Wolfram Wilss'in çeviribilimde disiplinlerarasılık konusundaki görüşüne 4.ve 5. Bölümde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Çeviribilimin disiplinlerle olan ilişkisi söz konusu edildiğinde, akla ilk gelenin dilbilim olmasının elbette ki çevirinin geçmişteki konumlandırılmasıyla ilgisi vardır. Çevirinin dilbilimin bir alt alanı olarak ele alınmasının söylem düzeyindeki etkileri uzun yıllar devam etmiştir. Buna göre de disiplinlerarasılık bağlamında önceleri çeviribilimin özellikle dilbilimle olan ilişkisinin irdelendiği görülmektedir. Bu çalışmalardan biri de Paul Kussmaul tarafından 1986 yılında kaleme alınan "Wieviel Linguistik braucht ein Übersetzer?" başlıklı makalesidir.⁷⁵

Kussmaul makalesinde çevirmenlerin çeviri sürecinde dilbilimden ne kadar yararlandıkları sorusunu sorarak, aynı zamanda bunun çeviribilim açısından önemini irdeler. Bir örnek üzerinden çevirmenlerin dilbilimden bilinçli olarak yararlanmadıklarını ve hatta sorulduğunda kimi çevirmenlerin hem dilbilimsel yaklaşımlara hem de çeviri kuramına tepkili olduğunu ifade etmiştir (Kussmaul, 2009: 69).

Dilbilimin özellikle çeviri eğitiminde yararlı yöntemler sunabileceğini ifade eden Kussmaul, öte yandan çeviribilim içinde dilbilime gereğinden fazla rol biçilmesinin, çeviribilimin hareket alanını daraltacağını da belirtmektedir. Kussmaul burada entegrasyondan söz eder. Ona göre çeviribilim dilbilimin bir parçası değil, tam tersine dilbilim çeviribilimin bir parçasıdır. Bunu net bir dille ifade eden Kussmaul, aynı durumun edebiyatbilim, sosyoloji, iletişimbilim ve kültür antropolojisi için de söz konusu olduğunu vurgulamıştır⁷⁶ (krş. Kussmaul, 2009: 69). Bu ifadelerden Kussmaul'un daha erken tarihlerde çeviribilime olan ihtiyacı vurgularken, öteki disiplinlerle de ilişki kurulması gereğini açıkça ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Kussmaul'un bu açıklamalarını elbette ki yazının yayınlandığı yılı da dikkate alarak yorumlamak gerekir. Nitekim bu makalenin yayınlandığı 80'li yıllarda henüz çeviribilimin özerkliği, eşdeğerlik, kuram-uygulama ilişkisi gibi konular gündemdeydi. Buna göre de, Kussmaul'un görece erken bir zamanlamayla çeviribilimin öteki

⁷⁵ Paul Kußmaul, "Wie viel Linguistik braucht ein Übersetzer?" *Übersetzen – nicht leicht gemacht. Beiträge zur Translation (Translationswissenschaftliche Bibliothek, 2)* içinde, SAXA Verlag, 2009.

⁷⁶ "Übersetzungswissenschaft ist nicht Teil der Linguistik, sondern Linguistik ist Teil der Übersetzungswissenschaft. Es gibt noch weitere Disziplinen, die in die Übersetzungswissenschaft integriert werden müssen, z.B. Kulturanthropologie, Literaturwissenschaft, Soziologie und Kommunikationswissenschaft."

disiplinlerle olan ilişkisi üzerinde durmuş olması açısından bu açıklamanın altı çizilmelidir.

Yukarıda çeviribilimin disiplin olma özelliğinin disiplinlerarasılık kavramından kaynaklanmadığını belirtmiştik. Bunun aksine, çeviribilimin özerkliğini disiplinlerarasılık özelliğine bağladığımız gözlemlediğimiz bir bilim insanı ise Lew N. Zybatow'dur. Zybatow çeviribilimin 80'lerde dilbilimden koparak "disiplinlerarası bir disiplin" (Interdisziplin) halinde özerkleştğini ifade eder. Zybatow eleştirel (ve biraz da alaycı) bir dille, çeviribilimin dilbilimden kopmasıyla çeviri hariç her konuda "felsefe" yaptığını belirtmektedir. Ayrıca bazı çeviribilimcilerin bu süreçte odağını şaşırarak, asıl inceleme konusu olan çeviriyi göz ardı ettiğini de iddia eder. Ancak Zybatow bu eleştirilerle birlikte, çevirinin bir bilim olduğunu ve olması gerektiğini ve bu yönde çalışmaların da yapıldığını açıklamaktadır (Zybatow, 2010: 1-11).⁷⁷

Zybatow çeviribilimin paradigma değişiminden sonra dilbilimden çok fazla uzaklaşmış ve hatta dilbilimi yok saymış olmasını eleştirdiği "Sprache – Kultur – Translation" başlıklı yazısında, çevirinin dille olan bağlantısını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda verdiği örneklerle dilsel ve dilbilimsel çalışmaların görmezden gelinmemesi gerektiğine dikkat çeken Zybatow, çeviribilimin ortaya koyduğu disiplinlerarasılık düşüncesinde öteki disiplinlerle birlikte dilbilimin de yerini alması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü çeviri başka etmenlerle birlikte, her zaman dil ile ilgili bir işlemdir (Zybatow, 2002: 79).⁷⁸

Zybatow dilbilimin, o günkü yaklaşımlarda ön planda tutulan kültür bilimlerinden daha fazla yararlı ve kullanılabilir bilgi sunduğunu ifade etmektedir (Zybatow, 2002: 80). Ona göre çeviribilimde disiplinlerarası işbirliğinin niteliği, çeviribilim kurallardan kaçtığı sürece netleşemeyecek durumdadır. Genelleme yapılmadığı sürece, yöntemlerin ve bu yöntemlerin uygulanmasıyla elde edilen sonuçların tek bir araştırmacının bilgisi dışına çıkmayacağını ifade eden Zybatow, çeviribilimin kendi içinde bilimkuramsal ve

⁷⁷ Lev Zybatow, "Translationswissenschaft: Glanz und Elend einer Disziplin", yay. haz. Zybatow Lew N., *Translationswissenschaft – Stand und Perspektiven*, Frankfurt: Peter Lang, 2010.

⁷⁸ Lev Zybatow, "Sprache - Kultur - Translation oder Wieso hat Translation etwas mit Sprache zu tun?", yay. haz. Lew N. Zybatow, *Translation zwischen Theorie und Praxis, Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft I* içinde, Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2002

yöntemsel tartışmalara ihtiyaç olduğunun altını çizer. Burada Zybatow çeviribilimin öteki disiplinlerden tek taraflı yararlanarak disiplinlerarasılığı sınırlı bir bakış açısıyla gerçekleştirdiğini ve bu şekilde devam ettiği sürece öteki disiplinlerle gerekli iletişimi yakalayamayacağını vurgulamaktadır. Zybatow bu noktada, çeviribilimin disiplinlerarasılık için öncelikle ciddi anlamda disiplin içi bir çalışma gerçekleştirmesinin gerekliliğini de ifade etmiştir (Zybatow, 2002: 81).

Zybatow'a göre çeviribilimin disiplinlerarasılık bağlamında tek taraflı olarak yararlandığı öteki disiplinler, çeviribilimin bu ilişkinin özelliklerini netleştirmemesi nedeniyle çeviribilime ilgi duymamaktadır. Çeviribilimle aynı dönemlerde ortaya çıktığını ifade ettiği bilişsel bilimle karşılaştırarak, bilişsel bilimsel çalışmaların, çeviribilimin aksine, dilbilim, psikoloji vs. gibi disiplinlerin gelişimine katkı sağladığını ifade etmektedir (Zybatow, 2004: 255).⁷⁹ Buna göre çeviribilimin "disiplinlerarası bir disiplin olarak" çok yol kat etmesi gerektiğini de belirtmektedir (Zybatow, 2004: 268).

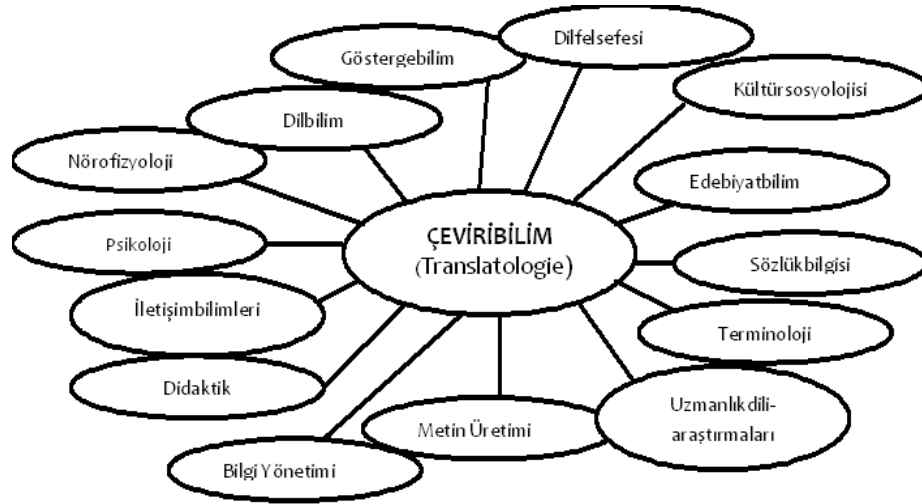
Çalışmalarını irdelediğimizde Zybatow'un çeviribilime eleştirel bir açıyla yaklaştığını gözlemleyebiliyoruz. Yine bu çerçevede çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunu da sıklıkla irdeleyen bilim adamlarından biri olan Zybatow, bu bağlamda çeviribilimin öteki disiplinlerden tek taraflı yararlanmasına özellikle vurgu yapanlardan biridir. Zybatow, çeviribilime dair yaklaşımında, çalışmaların yüzeysel kalmayarak alt alanlarda uzmanlaşılması gerektiğine ve bu bağlamda da genel, kapsayıcı bir çeviri kuramını arayıp takip etmek yerine, daha spesifik kuramların geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Çeviribilimin "disiplinlerarası bir disiplin" olarak değerlendirildiği bir başka çalışma ise Fleischmann ve Schmitt'in "Fachsprachliches Übersetzen – Anstoss zu einem Paradigmenwechsel?" başlıklı yazısıdır. Adı geçen yazıda çeviribilimin oluşması disiplin içinde yaşanan bir paradigma değişimine bağlanmaktadır. Fleischmann/Schmitt, paradigma değişimiyle çeviribilimin disiplinlerarası bir disiplin olarak yeniden tasarlandığını ve bu sayede disiplinlerarası özerk bir disiplinin oluştuğunu açıklar. Bu bağlamda çeviribilimin disiplinlerarası bir disiplin olmasını sağlayan Skopos kuramı ve

⁷⁹ Lev Zybatow, "Was sagt die Wissenschaft zur Wissenschaft zur Translationswissenschaft?", içinde *Übersetzung - Translation - Traduction. Neue Forschungsfragen in der Diskussion. Festschrift für Werner Koller*. yay. haz. Albrecht, Jörn; Gerzymisch-Arbogast, Heidrun; Rothfuß-Bastian, Dorothee, Tübingen: Narr, 2004.

Çeviri Eylemi kuramlarıdır. Fleischmann/Schmitt'e göre çeviribilimde disiplinlerarasılıktan anlaşılan, sadece birçok disiplinin bir araya gelmesi olmamalıdır. Çeviribilim disiplinlerarası bir disiplin olarak, bir amaç doğrultusunda ve işverenin/okurun beklentilerini karşılamak üzere oluşturulan bir çeviride alınacak kararlarda dil, terim bilgisi, kültür bilgisi, iletişim bilgisi, psikoloji gibi birçok konuda etkili olan disiplinlerle arasındaki paylaşmayı ve paslaşmayı ortaya koymalıdır. (Fleischmann/Schmitt, 2000: 57-58)⁸⁰

Fleischmann/Schmitt, Wilss'e de gönderme yaparak, çeviribilimin çeviri eylemini açıklamak için başka bilim dallarından yararlandığını belirtmekte ve bununla birlikte disiplinlerarası bir bilim dalı olduğunu vurgulamaktadır. Fleischmann ve Schmitt bu düşüncelerini bir çizimle görselleştirmektedir (Fleischmann/Schmitt, 2000: 58):



Şekil 1: Çeviribilimin disiplinler arası ilişkisi

Fleischmann/Schmitt'in çeviribilimin öteki disiplinlerle olan ilişkisini gösteren çiziminde, "disiplinlerarası" çalışmada, öteki bilim dallarından yararlandığını, ancak odağı çeviribilimin oluşturduğunu görmekteyiz.

Çeviribilimde disiplinlerarasılık farklı çeviri türleriyle bağlantılı olarak da konu edilmiştir. Bu yaklaşımlarda başka disiplinlerle doğrudan ilintili olan çeviri alanlarında,

⁸⁰ Fleischmann/Schmitt, "Fachsprachliches Übersetzen – Anstoss zu einem Paradigmenwechsel?", içinde; *Paradigmenwechsel in der Translation*, Stauffenburg Verlag, 2000

öteki disiplinin sunduğu bilgilerden yararlanma gereği vurgulanmaktadır.⁸¹ Bu bağlamda eşzamanlı çeviride disiplinlerarasılık konusunu ele alan Ingrid Kurz da "Simultandolmetschen als Gegenstand interdisziplinärer Forschung" başlıklı kitabında disiplinler arası ilişkinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Eşzamanlı çevirinin açıklanabilmesi için disiplinlerarası yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu belirten yazar dilbilim, psikoloji ve nörofizyoloji gibi disiplinlerin yaklaşımlarının bu açıdan yararlı olacağını ifade eder⁸² (Kurz, 1996: 13). Bu konudaki bakış açısını Hornby'ye dayandırdığını belirten Kurz, çeviribilimin zorunlu olarak "sayısız" komşu disiplinden yararlandığını ifade etmektedir. Ona göre, yapılacak incelemenin ağırlık noktasına göre öteki disiplinlerin verilerinden yararlanılmaktadır. Söz konusu incelemenin gerekliliğine göre örneğin dilbilim, metindilbilim, iletişim bilimi, bilişsel psikoloji ya da nörofizyoloji gibi disiplinlerin bilgilerine başvurulmalıdır (Kurz, 1996: 16).

Çeviribilimin disiplinlerarasılığı konusuna Christina Schäffner farklı bir pencereden yaklaşmıştır. Schäffner, öncelikle birçok başka yayında da ifade edildiği gibi, çeviri konusunda ortak kabul gören bir kuramın bulunmadığını belirtir. Yazar, yan yana duran çeşitli yaklaşımların varlığına dikkat çekmekte ve bu yaklaşımların ağırlık noktalarının farklılık gösterdiğini de ifade etmektedir. Schäffner bu konularla ilgili çok sayıdaki açıklama ve yayının varlığına karşın, alan içerisinde kullanılan terminoloji konusunda da hala ortak bir zeminde bulunmadığını belirterek, aynı kavramın farklı olgular için kullanıldığını ya da aynı olgu için farklı kavramların kullanıldığını vurgulamaktadır⁸³ (Schäffner, 2000: 205).

Schäffner'e göre çeviribilim geçmişten günümüze dilbilim odaklı bir disiplinden disiplinlerarası bir disipline doğru gelişmiştir. Bu gelişmeyi Schäffner çevirinin kompleksliğine işaret eden görüşün giderek yaygınlaşmasına bağlamaktadır. Ona göre

⁸¹ Bu konuda Belen Santana'nın "komik olanı çevirmek" ile ilgili olarak kaleme aldığı makalesi gösterilebilir. Santana öteki disiplinlerden yararlanma gereğini şu şekilde ifade etmektedir: "Die Übersetzung des Komischen ist offensichtlich ein komplexes Phänomen, das nach einer komplexen Forschungsmethode verlangt. Diese Komplexität lässt sich nur mittels eines interdisziplinären Ansatzes erreichen." Belen Santana, "Humor verstehen vs. Humor übersetzen – Vom Regen in die „Taufe“", 2004, s. 53

⁸² Ingrid Kurz, *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*, Wien: WUV-Universitätsverlag, 1996.

⁸³ Christina Schäffner, "Kontinuität und Erneuerung", *Paradigmenwechsel in der Translation: Festschrift für Albert Neubert zum 70. Geburtstag* içinde, yay. haz. Peter A. Schmitt, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2000.

kompleks olan çevirinin açıklanması ve betimlenmesi ancak disiplinlerarası bir yaklaşım biçimiyle mümkündür. Yazar bu görüşten hareketle söz konusu olanın metin olması nedeniyle, çeviribilimin bu bağlamda ihtiyaç duyulan dilbilim, metindilbilim, sosyodilbilim, edimbilim, iletişimbilim gibi bilim dallarıyla disiplinler arası ilişki içerisinde bulunduğunun altını çizmektedir (Schäffner, 2000: 207).

Schäffner bu durumun zaman içerisinde gelişim göstererek, metni odaktan çıkarıp farklı boyutların ön plana çıkmasıyla değiştiğinin altını çizerek, buna bağlı olarak farklı disiplinlerin de devreye girdiğini açıklamaktadır. Burada Schäffner günümüzde yaygın olarak ilişki kurulan kültürbilimlerini özellikle anmaktadır (Schäffner, 2000: 214-215).

Çeviribilimin özerkliğinin disiplinlerarasılıkla bağlantısı açısından baktığımızda, yazarın yukarıda değindiğimiz "Kontinuität und Erneuerung" başlıklı makalesinde, çeviribilimin özerk bir disiplin olmasını, gelişim süreci içinde çeşitli disiplinlerle ilişki kurmasından hareketle, disiplinlerarasılık özelliğine bağladığı gözlemlenebilmektedir. Bu açıdan Schäffner makalesinde açıkça ifade etmese de, çeviribilimin dilbilim odaklılıktan disiplinlerarası bir disiplin haline gelerek geliştiğine, özerkliğin ölçütü olarak da disiplinlerarasılığa işaret etmektedir.

Çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunu irdelerken sıkça karşılaştığımız vurgulardan biri çeviribilimin inceleme nesnesinin, yani çevirinin çok boyutluluk özelliğidir. Bu bağlamda disiplinlerarasılığı inceleme nesnesine dayandırarak açıklayan bir başka isim Hardwig Kalverkämper olmuştur.

Kalverkämper de çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunu ele alan araştırmacılar arasında biridir. Araştırmacı özellikle disiplinlerarasılığın sözcük olarak kök anlamına eğilmiş ve tanım konusunu irdemiştir. Kalverkämper'e göre çeviribilimin disiplinlerarası bir disiplin olması, farklı parçaların bir araya geldiği bir havuz olması anlamına gelmez. Ona göre çevirinin kendisi, yani çeviribilimin araştırma nesnesinin kompleks olması, öteki disiplinlerin çalışmalarını, yöntem ve kuramlarını dikkate almasını gerekli kılar (Kalverkämper 1997, alıntılan Tsonev, 2005: 131).

Kalverkämper bu bağlamda çeviribilimin bilimsel profilini "disiplinlerarası" olarak nitelemenin zorunluluğundan da söz eder. Örnek olarak beden dilini sözlü çevirideki

iletişim açısından ele alan Kalverkämper'e göre, çeviribilim için başka disiplinlerle bağlantı kurması kaçınılmaz bir durumdur. Yazar bu bağlantıları da sınıflandırarak ortaya koymaktadır. Anlaşma/haberleşme (Verständigung) konusunda özellikle antropoloji, göstergebilim, sözbilimi, dilbilim gibi disiplinleri sıralarken, çeviride kültürün de önemli bir unsur olması nedeniyle, kültürbilimleri ve alan araştırmalarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir. Kalverkämper, çeviride iletişim unsuru için diğerlerine ek olarak bilişselbilim ve medya araştırmaları, belirli bir uzmanlık alanının söz konusu olması durumunda ise metin çözümleme yöntemleri konusundaki çalışmaların dikkate alınması ve bu bağlamda öteki disiplinlerle bağlantı kurulması gerektiğini ifade eder. Kalverkämper'e göre, tüm bunlarla birlikte sözlü çeviride beden dili devreye girdiği için, bu konudaki çalışmalar da alana dahil edilmelidir (Kalverkämper, 2013: 85-86)⁸⁴. „Translationswissenschaft als eine Verständigungswissenschaft" olarak konumlandırmaya ve bu bağlamda açıklamaya çalışan Kalverkämper, metindilbilim ve bilişselbilim gibi disiplinlerin çeviribilime kısmen entegre olduklarını ifade etmektedir (Kalverkämper 1999, aktaran: Kalverkämper 2009: 83).⁸⁵

Bu noktada çeviribiliminin disiplinlerle olan ilişkisi konusunda alanı sorgulayıcı görüşlerin de olduğunu belirtmek gerekir. Bu konudaki literatür tarandığında kimilerine göre, çeviribilimin öteki disiplinlerle iletişim ve ilişki içinde olmasının zenginlik kattığı ve disiplin olmanın gerekliliği olarak ifade edilirken, kimi çeviribilimcilerin görüşleri çeviribilimin bilimselliğini de sorgulayıcı niteliktedir. Bir başka deyişle alan içinde bu konuyla ilgili görüşlerin çeşitlilik gösterdiğini söylememiz mümkündür.⁸⁶

Çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunu eleştirel bir bakış açısıyla irdeleyen Ana Maria Garcia Bernardo'nun görüşleri de bu noktada aktarılmalıdır. Çeviribilimin geçmişten günümüze önceleri dilbilim, sonra göstergebilim ve iletişim bilimleri, daha

⁸⁴ Hardwig Kalverkämper, "Körperkommunikation als Teil von Translationskultur“, *Theorie und Praxis des Dolmetschens und Übersetzens in fachlichen Kontexten* içinde, yay. haz. Klaus Dieter Baumann, Hartwig Kalverkämper, Frank & Timme GmbH, Berlin, 2013.

⁸⁵ Hardwig Kalverkämper "Das wissenschaftstheoretische Paradigma der Translationswissenschaft und ihr gesellschaftlicher Kontext“, *Translation zwischen Text und Welt: Translationswissenschaft als Historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft* içinde, yay. haz. Hardwig Kalverkämper / Larissa Schippel, Frank & Timme GmbH, Berlin, 2009.

⁸⁶ Bu konuda Cooke (2007), Kaindl (2004,2013), Hornby (2002), Bernardo (2010), Dizdar (2006), Şan (2011) v.b. isimler sıralanabilir.

sonraları ise işlevsellik, eylem kuramı, kültür ve bilişim bilimleri gibi disiplin ve yaklaşımlardan yararlandığını ifade eden Bernardo, bu tespite göre çeviribilimin zorunlu olarak disiplinlerarası özellikte kurulduğunu savunmaktadır (Bernardo, 2004: 15).

Farklı bir görüş olarak disiplinlerarasılığın, çeviribilimin özerkliğini tehlikeye düşürdüğüne işaret eden yazara göre, bu kavramın öne sürülmesi aynı zamanda çeviribilimi güçlendirerek dağılmasını engellemek üzere bir çırpınmanın göstergesi de olabilir (krş. Bernardo, 2004: 16). Bernardo, disiplinlerarasılığın geçmişten günümüze çeviribilim içerisinde ifade edilen bir kavram olmasına karşın, daha önce başka araştırmacılarda da değinildiği gibi, neredeyse hiç tanımlanmadığının da altını çizmektedir.

Çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunda açıklamalarda bulunan ve burada anılmasının uygun olacağını düşündüğümüz Michèle Kaiser Cooke, "Wissenschaft, Translation, Kommunikation" başlıklı kitabında (2007) bilim ve bilimsel çalışma zemininde çeviri ve çeviribilim konusunu yorumlamaktadır.⁸⁷ Yazarın bundan hareketle görüşlerini de bu zemin üzerinde gerekçelendirerek ifade ettiği gözlemlenmektedir. Cooke, genele dair yapmış olduğu açıklamaların çeviribilim için geçerli olduğunu açıkça belirtmese de, tüm disiplinler gibi çeviribilim için de geçerli olduğuna işaret eder. Bu açıdan bakıldığında bu tez çalışması ve özellikle çeviribilimde disiplinlerarasılık konusuna tutarlı bir bakış açısı sunması açısından, Cooke'un açıklamalarının belli bir öneme sahip olduğunu düşünüyoruz.

Yukarıda da bazı bilim insanları tarafından temsil edildiğini gördüğümüz, çeviribilimin inceleme nesnesinin çok boyutlu olması nedeniyle disiplinlerarası olma zorunluluğunun bulunması görüşü, Cooke'da da belirgindir. Ancak Cooke konuya farklı bir pencereden yaklaşarak görüşünü temellendirir ve bu bağlamda inceleme nesnelerinin hiçbir zaman kendi başına, dünyanın bağımsız bir parçası gibi var olamayacağını belirtir. Ona göre her inceleme nesnesi dünya bütünü'nün bir parçası olması nedeniyle disiplinler arası olma potansiyeline sahiptir. (Cooke, 2007: 97).

⁸⁷ Michele Kaiser Cooke, *Wissenschaft, Translation, Kommunikation*, Facultas Verlag und Buchhandel, Viyana, 2007.

Cooke'a göre bilimsel disiplinler arasındaki iletişim, bilimselliğin vazgeçilmez bir parçasıdır. Bireyler arasında ya da bir bilimsel disiplinde faaliyet gösteren bilim insanları gibi topluluklar arasında iletişim kurulmaması olanaksızdır. Farklı disiplinlerdeki bilim insanlarının bilinçli olarak iletişime geçmemeleri durumunda bile "iletişimsel bir eylem" in gerçekleştiğini belirten Cooke, bu iletişimsizliğin neden olacağı durumu da açıklamaktadır. Bir disiplinin öteki disiplinlerle iletişim kurmamasının, söz konusu disiplinin ve gerçekleştirmiş olduğu çalışmaların dikkate alınmamasına neden olacağını belirten Cooke, bu görmezden gelme durumunda inceleme nesnesinin de farklı disiplinler tarafından (tekrardan) ele alınarak inceleneceğinin altını çizer. Bu da alanın, kendisini yeterince açıklamadığı için, hiçbir zaman gerektiği gibi tanınmayacağı anlamına gelmektedir (Cooke, 2007: 97-98).

Cooke, disiplinler arasında bu tür iletişimin, tanımlanan inceleme nesnesinin bilimsel gerçekliklerin bir parçası olarak anlamını ortaya koyabilmek açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Cooke'a göre bu tür bilimsel iletişim, aynı inceleme nesnesini farklı perspektiflerden inceleyen disiplinlerle oluşabilecek muhtemel alış verişin yolunun açılması bakımından da önemlidir. Bu bağlamda bu bilgi alış verişi inceleme nesnesinin daha iyi ve bütünsel olarak kavranmasına olanak sağlayacak ve aynı alanda yeni anlayışlar oluşmasına yol açacaktır. Bunların yanı sıra bilim insanlarının bu iletişim sayesinde, kendi bilgilerini başka bilim dallarının ve bilim insanlarının yorumlarıyla karşılaştırma imkânı bulacaklarını da vurgulamaktadır Cooke (krş. Cooke, 2007: 98).

Cooke, izafiyet teorisi ve evrim kuramı gibi büyük kuramların, tek tek disiplinlerin (fizik ya da biyoloji gibi) kendi içinde kapalı kalarak ortaya çıkmadığını belirtir; bu kuramların ortaya çıkması, söz konusu disiplinlerin dünyayı ve insanı bir bütün olarak görebilmeleri ve disiplin dışına çıkabildikleri için dünya anlayışını değiştirebilmeleriyle gerçekleşmiştir. Cooke, bu bilgidен hareketle disiplinlerarası bakış açısının çok eskiye dayandığının da altını çizmektedir (Cooke, 2007: 100).

Yüzyıllar boyunca felsefenin her şeyiyle dünyayı bütünsel olarak algılama çabasında olduğunu ifade eden Cooke, o dönemde inceleme nesnesinin hangi bakış açısıyla incelendiğinin hiç önemi olmadığını da belirtmektedir. Cooke bunu, geçmişte dünyanın bağıntılarını bütünsel olarak kavramaya çalışan bir düşünce sisteminin oluşturulmuş olmasıyla gerekçelendirmektedir. Ona göre disiplinlerarası düşünme o dönemde konu

edilmiyordu, çünkü her şey birbiriyle bağıntılı ve bütünsel olarak değerlendiriliyordu. Bundan hareketle, bugün modern bilimin üzerinde durduğu bütünsel yaklaşımı ve disiplinlerarasılığı yeni bir buluş olarak görmemek gerektiğini açıklayan Cooke, bunun uzun yıllar bilgiye ulaşmada tek mantıklı yol olarak görüldüğünü belirtir. Ona göre alt alanların giderek artması nedeniyle, inceleme nesnesini bütünsel olarak kavrama ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu bilimsel olarak konu edilmeye başlanmıştır (Cooke, 2007: 99).

Cooke, çeviribilimin ulaştığı ya da ortaya koyduğu bilgiyi herkesin anlayabilmesi için, anlaşılır kılması ve bu bağlamda "çevirmesi" gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu bağlamda Cooke konuyu farklı bir boyutuyla da ele alarak disiplinler arasında iletişim kurulabilmesi için çeviriye ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır (Cooke, 2007: 96).

Tezin birinci bölümündeki aktarılan bilim kuramsal bilgiyle edindiğimiz bakış açısına göre Cooke'un bu açıklamalarını değerlendirdiğimizde, günümüz bilim anlayışını dikkate aldığımız ve bu bağlamda tutarlı ve çeviribilimin disiplinlerle olan iletişimi açısından önemli katkısı olduğunun altı çizilmelidir. Disiplinlerarasılığın çıkmasıyla, disiplinlerin özerkliğinin tehlikeye düştüğünü iddia eden görüşe karşın Cooke, disiplinlerarası iletişimin yeni bir şey olmadığını, bilginin ortaya koyulması için önkoşul olduğunu vurgulamaktadır.

3.2. Türkçe Kaynaklarda Çeviribilimde Disiplinlerarasılık Yaklaşımları

Çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunda yukarıda aktarmaya çalıştığımız görüşler, bütünü temsil edici olmasa da, bu konudaki tartışmanın yoğunluğunu ve farklı yönelimleri izleme açısından önemli gözlemler yapmamıza olanak sağlamıştır. Bu noktada, Türkiye'de çeviribilim alanında söz konusu tartışmanın boyutlarına dair genel bir gözlemde bulunabilmek üzere Türkçe bazı yayınlara da yer vermek istiyoruz.

Türkiye'de disiplinlerarasılık konusunu birçok çalışmada irdeleyen ve alana bu açıdan önemli katkılar sağlayan Mine Yazıcı'nın yayınları yukarıda belirttiğimiz

duruma iyi bir örnek teşkil eder.⁸⁸ Yazıcı'nın bu çalışması "Çeviribilimde Araştırma" (2011) başlığını taşır ve alt başlığı da "Disiplinlerarasılıktan Disiplinlerötesiliğe" olarak belirlenmiştir. Yazıcı bu kitabında, İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Anabilim Dalı Doktora programında 2008 yılında yapılan "Çeviride Araştırma Yöntemleri" adlı derste gerçekleştirilen proje çalışmasından yola çıkarak, çeviribilim ve disiplinlerarasılık ilişkisini değerlendirmektedir. Söz konusu projenin başlığı "AB'ye Uyum Süreci: Çeviri Olgusunun İletişimsel Eylem Açısından Türkçe ve İngilizce Haberlere Yansıması" olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda yapılacak araştırmanın yöntemi ve kuramsal dayanağı için, bir yandan betimleyici çeviri yaklaşımlarından, diğer yandan da haber metinlerinin söylem çözümlemesi kullanılarak iletişimsel eylem kuramından yararlanılmıştır.

Çeviribilimin, "edebiyatbilim, dilbilim ve toplumbilim arasındaki disiplinlerarası ilişkilerden doğduğunu" ifade eden Mine Yazıcı, disiplinlerarasılığı alanın "tanımlayıcı özelliği" olarak belirler (Yazıcı, 2011: 33). Buna göre disiplinin diğer bilim dallarıyla ilişkisi de iki boyutta ele alınmaktadır. "Birincil ilişkilerde" çeviribilimin dilbilim, edebiyatbilim, sosyoloji gibi alanlarla kurduğu ilişki söz konusudur ve "bu tür ilişkiler disiplinin temellerini kuvvetlendirmeye ve onu özerk bir bilim dalı olarak geliştirmeye yarar". Örneğin, Pierre Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımı ile birlikte çeviribilimde kültür politikaları, yayınevi, çevirmen kimliği, düzeltmen ve çevirinin yaygınlaşmasını sağlayan dağıtım ağı içerisindeki ilişkiler inceleme konusu olabilmıştır. Mine Yazıcı böylelikle çevirilerin mekanik bir aktarım olmasının ötesinde "kültüre şekil veren sosyolojik bir olgu" olduğunun ortaya çıktığını belirtir (Yazıcı, 2011: 127-128).

Yazıcı'ya göre öteki disiplinlerle "ikincil ilişkiler" üzerinden gerçekleştirilen çift yönlü alış verişi ise, "bir bilim dalının kendi kuramsal zemininden yola çıkarak farklı disiplinlerin uygulama alanına katkıda bulunması" olarak belirlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında çeşitli uzmanlık alanlarında yapılan çevirilerle çeviribilimin kuramsal alanına veri sağlanması ve her iki tarafın da bundan beslenmesi söz konusudur (krş. Yazıcı, 2011: 164). "Bu aynı zamanda çeviribilimin penceresini ikincil ilişkiler

⁸⁸ Ayrıca bkz. Mine Yazıcı: "Çeviribilimde Disiplinlerarası Bir Yöntem: Sorunlar ve Çözümler", *Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları* içinde, yay. haz. Nedret Öztokat, Multilingual, İstanbul, 2004, s. 111-126; "Çeviri Etkinliği: Disiplinler Arasından Çeviriye Bakış", Multilingual, İstanbul, 2004.

açısından disiplinlerötesi araştırmalara da açan bir yaklaşımdır" (Yazıcı, 2011: 128). Böylelikle Mine Yazıcı bu çalışmada çeviribilim ve disiplinlerarasılık ilişkisini sadece kuramsal temelde değil, yukarıda belirtilen hususları açıklayacak şekilde, uygulama örneği üzerinden de göstermiş olur.

Yazıcı'ya göre günümüzde internetin yaygın kullanımı disiplinlerarası etkileşimi kaçınılmaz kılmaktadır. Yazıcı, çeviribilim araştırmalarıyla disiplinlerarasılık kavramı arasında doğrudan bağlantı kurar:

"Disiplinlerarası araştırmaya karşı çıkan geleneksel bilimsel anlayışın temelinde ise, disiplinin özerkliğine gölge düşeceği ve başka disiplinler tarafından asimile edileceği düşüncesi yatar. Oysa bu tür araştırma da araştırmacının kullandığı yöntem, alanı asimile etmekten çok alanın temeline zenginlik katar. Bir başka deyişle, gerçeğin araştırmacının dürbününden disiplinlerarası araştırmayla farklı boyutlarının görülerek kendi alanının süzgecinden geçirilmesi bilimsel araştırmada diğer disiplinlerle "integrasyonu" sağlar" (Yazıcı, 2011: 33).

Böylece çeviribilimin tanımlayıcı özelliği olarak belirtilen disiplinlerarasılık, disiplinin özerkliğini ortaya çıkaran bir etki de sağlamış olmaktadır. Mine Yazıcı bir bilim dalının çevre disiplinlerle ilişkileri arttıkça kendi alanıyla ilgili sorunları saptayarak, kendi iç dinamikleri doğrultusunda çözüm üretebileceğini, bir başka deyişle, "özgüllüğü"nü kazandığını ifade eder (Yazıcı, 2011: 129). Bu çalışmada Yazıcı disiplinlerötesilikten de söz ederek bu yaklaşımın, çalışmada yer verdiği örnekte olduğu gibi, günümüzde yürütülen projeler çerçevesinde geçerli olduğunu belirtmektedir. Yazıcı'nın disiplinlerarasılıkla birlikte disiplinlerötesi çalışma biçimini de tanımlaması, onun öteki disiplinlerle yürütülecek ilişkileri yöntemsel açıdan sınıflandırmış olmasının yanı sıra, çeviribilime katkı sağladığı iddiasının bir göstergesi olarak da düşünülebilir.

Turgay Kurultay ise yayınlarında doğrudan disiplinlerarasılık tanımı vermemekle birlikte, bu kavramın farklı disiplinler arasındaki varlığını ve durumunu değişik konu alanları çerçevesinde ele almaktadır⁸⁹. Çeviribilim-dilbilim ilişkisini "Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim midir?" başlıklı makalesinde irdeleyen Kurultay, bu ilişkinin alt-üst konumunda değil, daha çok "disiplinler arası" bir ilişki olarak görülmesi gerektiğini

⁸⁹ Turgay Kurultay'ın yayınlarına bu açıdan bakıldığında, çocuk edebiyatı, eğitim bilim çeviribilim ilişkisi, çeviri eğitimi, sözlük bilim gibi çeviribilimle birlikte dilbilim, filoloji, yabancı dil eğitimi gibi komşu disiplinlerin de alt alanlarına yer verildiği görülür. Başlatıcısı olduğu "Afette Rehber Çevirmenlik" projesi bu tür disiplinler arası çalışmaların en somut örneği olarak düşünülebilir.

belirtir (Kurultay, 2005: 199).⁹⁰ Makalesinde çeviriyi farklı dilbilimsel yaklaşımlar çerçevesinde ele alan Kurultay, çevirinin karmaşık yapısının geniş ölçekli dilbilimsel incelemelerle bile açıklanamayabileceğini, buradaki esas meselenin de "çeviriyle birlikte ortaya çıkan iletişimsel durumun" bu incelemelere çıkış noktası olarak alınmamasından kaynaklandığını belirtmektedir (Kurultay, 2005: 204). Bu açıdan bakıldığında çeviribilimin uygulamalı dilbilim olması tartışmasına ise, bu iki disiplinin birbirinden tamamıyla farklı olmadığını, çeviribilimin kendi araştırma sürecinde dilbilim verilerinden yararlanması gerektiğini ifade ederek katılır:

"Bugün bulunduğumuz yerden baktığımızda çeviribilimi özerk bir bilim dalı olarak görmek anlamlıdır. Ama dilbilimdeki gelişmeleri izlemek hem araç olarak bu alanın verilerini kullanma olanağını arttırır, hem de temel sorunsalların ortaklığı nedeniyle bakış açıları birbirinden beslenebilir. Özellikle dilbilim gibi bugün devasa bir bilimsel çalışma alanının sağladığı zihinsel enerji çeviribilimcilerin yaratıcılığına önemli bir destek verecektir" (Kurultay, 2005: 208).

Turgay Kurultay, "Kültür ve İletişim Bilimlerinde Disiplinlerin Ayrışması: Kopuş mu, Ayrışma mı?" başlıklı yazısında disiplinlerarasılığın uygulanması konusuna değinmektedir. Disiplinlerin kendi içlerinde ayrışmaları konusunda belirsizlik olduğunu belirten Kurultay, çalışmasında farklı disiplinlerin varlığına ne kadar inandığımızı ve bilim pratiğimizi ne kadar buna göre yaşadığımızı sorgulamaktadır. Bilgi artışı ve uzmanlaşmanın sonucunda farklı ve yeni disiplinlere ayrışma halinin, bilim dünyası içinde hem bir zorunluluk hem de aşılması gereken bir engel olarak varlığını vurgular ve buna çözüm olarak da "disiplinleşmeyi yeni bir bakışla bütün içinde tanımlamak" gerekliliğinden söz eder (Kurultay, 2005: 285-286). Aynı soruları çeviribilime yöneltmemiz halindeyse, çeviribilimin bilimselliği, çeviri olgusunun kendi bütünlüğü içinde ve örneğin yukarıda belirttiğimiz gibi filolojik bakış açısının dışarıda bıraktığı iletişim boyutu da dikkate alınarak, yani yeni bir perspektifle ve betimleyici açıdan ele alınmasıyla ilişkilendirilir. Kurultay bu yazısında, Akşit Göktürk'ün "Çeviri. Dillerin Dili" adlı (1986) öncü çalışmasında yer alan disiplinlerarasılık vurgusuna da işaret etmektedir:

"Çeviribilim: Çeviriyi dilbilimsel, toplumbilimsel, göstergebilimsel bir olgu biçiminde ele alıp irdeleyen, bir kurama dayanarak açıklamaya çalışan bir bilim dalı." (Göktürk, 1986; alıntılayan Kurultay, 2005: 288)

⁹⁰ Turgay Kurultay, "Çeviri Uygulamalı Dilbilim Midir?", *Dilbilim XIII*, İstanbul, 2005.

Kurultay, Akşit Göktürk'ün bu değerlendirmesinde "çok disiplinin verilerinin konu bağlamında kaynaştırılması" şeklinde bir çözümün varlığına işaret eder. Buna göre çeviri incelemelerinin böyle bir işlevi de olabilir, ancak "bugün özgül bir çeviribilimden söz ettiğimizde bu türden uygulamaya dönük toparlayıcı bir bilgi alanı değil, olguya dönük incelemede yeni konumlanmayı anlamak doğru olur" (Kurultay, 2005: 288).

Disiplinlerarasılık ve çok disiplinlilik kavramlarının sloganlaştırıldığını belirten Kurultay, bu konuda kendi ülkemizdeki bilimsel çalışmalar açısından önemli gördüğü iki soruyu ortaya koyar. Bunlardan birincisi, ülkemizde belirli alanlarda yürütülen çalışmaların disiplinlerin birbirinden ayrışmasını ne kadar gerektirdiği, ikincisi de, disiplinlerarası (üstü, ötesi...) çalışmanın olanaklarının ne durumda olduğudur. Buna bağlı olarak "disiplin", "disiplinlerarasılık" terimlerinin geniş kapsamlı ve çok anlamlı terimler olarak karşımıza çıktığını belirten Kurultay'a göre, Türkiye'de disiplinlerarasılık isteği çok kolay dile getiriliyor olmasına rağmen, zor gerçekleşmektedir (krş. Kurultay, 2006: 289-294).⁹¹

Kurultay'a göre disiplinlerin çalışma alanları, bilgi birikimi derinleşmeden ve yöntemli çalışmalar gelişmeden birbirinden kolaylıkla uzaklaştığında, hem ayrışmanın gerektirdiği uzmanlaşma derinleşemez, hem de ayrışmanın gerektirmediği kadar kopuşlar yaşanabilir. Oysa ilişkilerin zeminini oluşturacak şey, disiplinlerin nerede ve niçin ayrıldığının somut olarak belirginleşmesidir. Ayrıca Kurultay'a göre disiplinlerin ayrışma sürecindeki bu belirsizlik, disiplinlerin disiplinlerarası çalışmalarının da önünde bir engel oluşturabilmektedir (Kurultay, 2006: 291-293).

Kurultay'ın bu sözlerinden, disiplinlerarasılığın kavramsal anlamda sadece tanımlanması bakımından değil, aynı zamanda uygulama alanında da gözden geçirilmesi anlamında sorularla karşı karşıya geldiği sonucunu çıkarmamız mümkün. Buna göre, disiplinler arası çalışmalarda esas olan, farklı disiplinlerin bilgi düzeylerinin dikkate alınması ve bu disiplinlerden sağlanan verilerin, bazı sloganlaştırmaların akıntısına da kapılmadan, araştırma konusunun bütünlüğünü sağlayacak şekilde gözden geçirilmesidir. Turgay Kurultay bu konunun çözümü yolunda projeler bazında farklı

⁹¹ Turgay Kurultay, "Kültür ve İletişim Bilimlerinde Disiplinlerin Ayrışması: Kopuş mu, Ayrışma mı?", *Bellek, Mekan, İmge – Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı'ya Armağan İçinde*, yay. haz. M. Karakuş/ M. Multilingual, 2006

disiplinlerden kişilerin bir araya gelebileceğini ileri sürmektedir: "Bu türden performanslar bilimsel ayrışmanın bütünün resmine katkısını sağlayacak ve akademiye toplumun gündeminde daha görünür duruma getirecektir" (Kurultay, 2006: 296).

Turgay Kurultay'ın 2010 yılında Erich Prunč için hazırlanan armağan kitapta yer alan "Internationale Standardisierungsarbeiten für mehrsprachige Ressourcen - Vom Bedarf nach einer angewandten Translationswissenschaft" başlıklı makalesi bu görüşlerine örnek olarak gösterilebilir. Kurultay bu makalede uluslararası terminoloji çalışmalarından yola çıkarak çeviribilimin disiplinlerarası çalışma şekline dair görüşlerini dile getirmektedir. Buna göre çok dilli kaynaklarda standartlaşma çalışmaları, globalleşme sürecinde diller arası iletişim açısından, daha iyi ve daha hızlı temel oluşturacak nitelikte olmalıdır. Ancak bu aşamada otomatik olarak sadece evrensel nitelikli bir terminoloji çalışmasından değil, yerel bilgileri de tespit ederek bu sürece dahil eden çalışma biçiminden söz edilebilir. Terminoloji geliştirme çalışmalarıyla ve çeviri odaklı eyleminde bir biriyle yakın ilişki içinde olmaları bu açıdan önem kazanmaktadır. Kurultay bu bağlamda çalışmasında, çeviribilim ve dilbilim arasında disiplinler arası bir iş birliğinin gerçekleştirilebileceğinin örneğini vermiş olur (krş. Kurultay, 2010: 113). Buna göre de "Uygulamalı çeviribilimin standartlaştırma çalışmalarına uyumlanması için, disiplinlerarası bir organizasyon gerekir" (Kurultay, 2010: 124).

Kurultay bu tür çalışmanın uygulamadaki bağlantısını iki açıdan ele alır. Bunlardan birincisi standartlaştırma çalışmalarının çeviribilimsel eleştirisinde, ikincisi de çeviribilimcilerin ve akademik eğitim almış çevirmenlerin yetkili kurullara katılımıyla ortaya çıkacaktır. Kurultay ayrıca gerçek bir disiplinlerarasılıktan söz edebilmek için, çalışmanın organizasyonunun da bu açıdan yapılandırılması gerektiğini vurgular. Turgay Kurultay'a göre disiplinlerarası çalışmalar yürütebilmek için çeviribilimin görünürlüğünü arttırması gerekmektedir ve bu bağlamda uygulamalı çeviribilim gerekli hale gelir (Kurultay, 2010: 125).

Çeviribilim ve bu bağlamda disiplinlerarasılık tartışmasına farklı bir açıdan yaklaşan İsmail İşcen, "Çevrim Kuramı" başlıklı kitabında (2002) çeviri olgusunu bir bilimsellik

çerçevesi içinde irdelemeyi hedef aldığını açıklamaktadır.⁹² Bununla birlikte araştırmanın temellerini ve bu temellerin sınırlarını sorgulamayı amaçladığını da belirtir (İşcen, 2002: 11). İşcen'in bu çalışmasında dikkat çeken husus, disiplini adlandırırken, 'çeviribilim' ve 'çeviri bilimi' şeklinde bir ayrıştırmaya gitmiş olmasındadır. İşcen'e göre disiplinin var olması, araştırma nesnesini tespit etmesine ve disiplinin kendi terminolojisiyle konuşabilmesine bağlıdır.

İşcen disiplinlerarasılık kavramı ile bağlantılı olarak, çeviri odaklı düşünmenin konumundan söz eder:

"Çeviri odaklı düşünmede, araştırma nesnesinin ne olduğu konusunda çeşitli önerme ve yaklaşımlar söz konusu olabilirken, bu yaklaşımların alansal kaynağına göre de çeşitli disiplinler çeviri odaklı düşünme işlemlerini üstlenebilmektedir. Bu da çeviri odaklı düşünmeyi disiplinler-arası bir "ağ" veya "kısaç" içinde görmeyi olanaklı kılmaktadır" (İşcen, 2002: 30).

Buna göre örneğin kaynak ve/veya erek metin kendi başına metin olarak incelendiğinde bu, metindilbilimin araştırma konusu içinde yer alacaktır. Aynı örnekte "dil" olgusu ön plana çıkarıldığında ise, dilbilimin konusuna dönüşebilir. Bu aşamada İşcen iki ayrı bilim dalının bir olgu konusunda "kendilerine ayrılan tanımsal hacim bağlamında bir bölüşme sorunu" yaşayabileceğinden, dolayısıyla "disiplinler-arasılık sorunsalından" söz etmektedir (İşcen, 2002: 33-34).

Disiplinlerarasılığı aynı zamanda 'çeviribilimin' özerklik niteliği ile de ilişkilendiren İşcen, çeşitli bilim dalları arasında ortaya çıkan disiplinlerarası ilişkiyi "kesişme/etkileşme" ve "örtüşme/kaplama" şeklinde ikiye ayırmaktadır. "Kesişme etkileşme/" şeklindeki disiplinlerarası ilişkiyi komşu bilim dallarının ortak işlemler yapması olarak tanımlayan İşcen, "örtüşme/kaplama" şeklindeki disiplinlerarası ilişkiyi bilimlerin araştırma nesnelерinin birbiriyle örtüşmesi veya birbirini kaplaması olarak açıklamaktadır (krş. İşcen, 2002: 72). Buna göre birbirine denk disiplinler arasında "kesişen/etkileşen" bir disiplinler arası ilişki söz konusu iken, "örtüşme/kaplama" durumunda ise bir disiplinin diğerine üstün konumda bulunması söz konusudur. Çeviribilimin özerkliği açısından bunun anlamı ise şu şekilde açıklanmaktadır:

⁹² İsmail İşcen, *Çevrim Kuramı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002.

"Çeviri odaklı düşünceler, kabul edilebilir, diyeyi, en azından kesişen bir disiplinler-arası boyuta ve katmana ancak, örneğin bir dilbilimcinin çeviri odaklı düşünmesi yoluyla değil, daha çok ve sadece bir çeviri-bilimcinin dilbilimsel birikim ve verileri çeviri olgusunun gerektirdiği yer ve biçimde kullanma yeti ve yetkinliğine sahip olmasıyla kavuşacaktır" (İşcen, 2002: 73).

İşcen'in çalışmasındaki genel kuramsal yaklaşım, içerik ve ifade biçimi açısından diğer çeviribilimcilerin yaklaşımlarından uzak görünmekle birlikte, bu sözünü ettiği durum bir açıdan Turgay Kurultay'ın yukarıda yer verilen çeviribilimin dilbilimin verilerinden yararlanması örneğini çağrıştırmaktadır.

Çeviribilimin gelişme sürecindeki yeri açısından özel bir konumda olan dilbilimle, özellikle "özerklik" ya da "meşruiyet" kavramlarıyla birlikte sıklıkla tartışma konusuna dönüşen ilişkisine, yukarıda çalışmalarından örnekler verdiğimiz araştırmacılarda olduğu gibi, Ayşe Banu Karadağ tarafından da disiplinlerarasılık bağlamında yer verilmiştir.⁹³ Karadağ "Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında Dilbilim-Çeviribilim İlişkisine Genel Bir Bakış" başlıklı makalesinde, kavram olarak nasıl tanımlandığından söz etmeksizin disiplinlerarasılığı "çeviribilimin doğası gereği her zaman taşıdığı bir ve taşıyacağı bir kimlik" olarak niteler (Karadağ 2006: 261).

Dilbilim, gelişim sürecinde yöntem ve terminoloji açısından çeviribilimin yoğun olarak yararlandığı, hatta kuramlarının temelinde yer alan bir disiplin olmuştur ve aralarındaki disiplinler arası ilişki de bu açıdan "doğal" bir görünüm vermektedir. Ancak Karadağ'a göre bu durumun farklı bir açıdan bakıldığında çeviribilim adına dezavantaj yaratması da söz konusudur:

"Bu yönden bakıldığında, çevirinin bir bilim dalı haline gelmeden ve "meşruluğunu" kanıtlamadan önce, dilbilimden yararlandığı ve bunun olumlu bir gelişme olarak görülebileceği iddia edilebilir. Ne var ki, bu bakış açısı çerçevesinde çevirinin bir bilim haline gelmesi de bir şekilde önlenmiş olmaktadır; çünkü çeviri bir yandan destek aldığı bu bilim dalının öngördüğü çerçeve içinde kısıtlandırılmaktadır" (Karadağ 2006: 255).

Yine de Karadağ'ın yazısında böylelikle bir yandan çeviribilim adına olumsuzluk olarak algılanabilecek bu tür bir sınırlılığa işaret edilirken, diğer yandan da "çeviribilimin diğer

⁹³ Ayşe Banu Karadağ, "Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında Dilbilim-Çeviribilim İlişkisine Genel Bir Bakış", *Dilbilim*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006.

bilim dallarıyla kurduğu yakın ilişkiler, bu renkli kimliğin sunduğu çeviri odaklı zenginlikler olarak" nitelendirilmektedir (Karadağ 2006: 261).

"Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine" (2009) başlıklı kitabında çeviribilim ve edimbilim arasındaki ilişkiyi ele alan Neslihan Kansu-Yetkiner, bu çalışmasıyla çevirinin farklı alanlarından verdiği çeşitli örneklerle edimbilim-çeviri ilişkisini somutlaştırmaya çalışır.⁹⁴ Yetkiner, bu ilişkiyi ve edimbilimin çeviribilime olası katkılarını şu şekilde açıklamaktadır:

"Bu çalışma, bir tarafta bilişsel temelerde yükselip dilbilimsel ve kültürel kurallardan etkilenirken, diğer tarafta dilin sosyal ve etkileşimsel boyutlarının altını çizen genç bir dilbilim alanı olan edimbilim ve onun getirdiği edimbilimsel yaklaşım sayesinde çeviri çalışmalarında bağlama dayalı anlam oluşturma, alımlama, yorumlama ve çözümlene gibi boyutların daha dizgesel ve disiplinlerarası bir bakış açısıyla irdelenebileceği önerisini getirmektedir" (Yetkiner, 2009: 109).

Yetkiner'e göre, edimbilim ortaya koyduğu yeni araştırma yöntemleri ve açtığı yeni araştırma alanlarıyla, çeviribilim açısından gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Yazar, dilbilimin çeviribilime getirdiği kuramsal desteğin ve araştırma yöntemlerinin, çeviri kuramını çevirinin nasıl olması gerektiği konusundaki kuralcı yaklaşımlardan, bir süreç ve ürün olarak çevirinin nasıl yapıldığına yoğunlaşan betimleyici çeviri çalışmalarına yönlendirdiğini ifade etmektedir. 80'li yıllardan itibaren sıkça kültürlerarası ve kişilerarası iletişim konulu çalışmaların yapıldığını ifade eden Yetkiner, bu çalışmaların dilbilimsel boyutunun yanı sıra sosyokültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlara da odaklandığını belirtmektedir. Yetkiner, çevirinin bu noktada edimbilimin alanına girdiğini şu sözleriyle açıklamaktadır:

"Bu tür etkileşimler, özel durumları, bağlama dayalı anlam oluşturma ve yorumlama süreçlerini beraberinde getirdiği için doğal olarak edimbilimin konu alanına dahil olmuştur. O halde, en az iki dil ve kültür arasında gerçekleşen her türlü etkileşimin kesişme noktası olan çeviri ediminde, gerçek yaşamdan kesitler halinde veya kurgusal bağlamlarda, bir başka deyişle, sözlü ve yazılı çeviri uygulamalarında, ublaj, altyazı, makine çevirileri gibi özel alan çevirilerinde edimbilimsel yaklaşımlar hem çeviri sürecinde hem de bir ürün olarak çeviri

⁹⁴ Neslihan Kansu Yetkiner, *Çeviribilim - Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomisi Üniversitesi Yayınları, 2009.

Edimbilimi çeviri eğitimi açısından ele alan bir başka yazı için ayrıca bkz. Köktürk, Ş., E., Öztürk, "Edimbilim: Çeviribilim Edimbilim İlişkisini Çeviri Stratejisi Açısından İnceleme", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2011 - II, s. 89-97.

metnin değerlendirilmesinde son derece önemli araçlar, yöntemler ve kuramsal çerçeveler sunmaktadır" (Yetkiner, 2009: 8).

Yetkiner, 80'li yıllardan sonra çok hızlı bir biçimde edimbilimin geliştiğini ve her geçen gün yeni gelişmelerle etkileşimsel toplumdilbilim, dillerarası edimbilim, kültürlerarası edimbilim, edimbilim ve çeviri, deneysel edimbilim gibi disiplinlerarası çalışmaların ortaya çıktığını belirtmektedir (Yetkiner, 2009: 30).

Çeviribilimin, önceleri bir parçası olduğu uygulamalı dilbilim ve karşılaştırmalı yazından ayrı, özerk bir disiplin olma yolunda hızla ilerlediğine vurgu yapan Yetkiner, buna rağmen, çeviribilimde kullanılan temel kavram ve terimlerin genellikle dilbilim ve diğer yakın disiplinlerden ödünçlendiğini belirterek, zaman içerisinde çeviribilimin kendine özgü kavramlar eklediğini açıklar. Bu bağlamda da Yetkiner, kavramların adapte edilmesi ve dilbilim araştırma yöntemlerinin uygulanmasıyla metindilbilim, toplumdilbilim, ruhdilbilim ve edimbilimin yansımalarının çeviribilimde kendisini göstermesi nedeniyle, Snell-Hornby'nin yaklaşımına da dayandırarak, çeviribilimin "doğası gereği disiplinlerarası bir alan" olarak adlandırıldığını ifade etmektedir (Yetkiner, 2009: 31-32).

3.3. Çeviribilimde Disiplinlerarasılık Perspektifi

Türkiye'deki disiplinlerarasılık konusuna dair kısaca ele aldığımız bu yaklaşımlarda öncelikle (Almanca kaynaklar özelinde) batıdaki tartışmaların Türkiye'de de izlenebilirliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hem genel anlamda disiplinlerarasılığın tanımı, hem de çeviribilim içerisindeki tartışmalara dair genel olarak değinebileceğimiz noktaları şu şekilde özetleyebiliriz:

Bilimkuramsal ve çeviribilimsel perspektiften bakıldığında, çeviribilimin disiplinlerarasılık kavramıyla ilişkisinde "özerklik" olgusu ve "araştırma nesnesi" tartışmanın odak noktalarını oluşturmaktadır. Bu bölümde yer verdiğimiz yayınların bu konuda üzerinde durduğu görüşlerden biri, çeviribilimin özerkliğini, dolayısıyla bilim dalı olma özelliğini disiplinlerarasılık üzerinden kazandığıdır. Buna göre çeviribilim, örneğin Zybatow'un belirttiği gibi dilbilimden kopar ve "disiplinlerarası bir disiplin" (Interdisiplin) haline gelerek özerkleşir, bu noktada özerkliğin koşulu da

disiplinlerarasılık olarak görülebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında araştırma nesnesinin yani çevirinin çok boyutlu/kompleks yapısı etkilidir. Çünkü çeviribilimin bu çok boyutlu/kompleks yapıyı çözümlmek adına diğer disiplinlerle zorunlu ya da doğal olarak bir işbirliğine gitmesi gerekir.

Bu noktada alan adına ikinci bir yorum olasılığı daha ortaya çıkar. Zorunlu ya da doğal olması, disiplinlerarasılığın çeviribilimin sınırlarını tehdit edecek ya da ona zenginlik katacak bir atmosfere dönüşmesi anlamına gelir. Örneğin Cooke'da bu durum, araştırma nesnelere de dünyanın bir parçası olduğundan, disiplinler açısından dünyanın bütünüyle ilişki kurulmadan kavranamayacağı anlamına gelir. Öyleyse çeviribilim için de araştırma nesnesinin çok boyutlu olması, onun disiplinlerarasılık potansiyeline işaret eder ve öteki disiplinlerle iletişim kurmasını doğal hale getirir.

Öte yandan, aynı nedenlerle bu durum çeviribilimin sınırlarını belirlemesi zorunluluğu olarak da algılanır, çünkü örneğin İşcen'in belirttiği gibi, disiplinler arasında araştırma nesnesinin belirsizliğine bağlı olarak bir paylaşma sorununa, yani bir başka disiplinin aynı araştırma nesnesine sahip çıkmasına yol açacaktır. Bunun farklı bir ifadesi Kurultay'ın alt-üst ilişkisi olarak nitelendirdiği ve çeviribilim açısından tercihilmeyecek bir disiplinlerarasılık durumunun ortaya çıkması olacaktır. Nitekim İşcen'de "kesişme/etkileşme" adlandırılan ve taraflar arasında denk bir statüyü ön gören ilişki türü, çeviribilimcinin bir başka disiplinin (örneğin dilbilimin) birikim ve verilerini çeviri olgusunun gereklerine uygun şekilde kullanma edincine sahip olmasıyla ortaya çıkacaktır.

Çeviribilim açısından disiplinlerarasılığın tanımlanması gereği ve buna bağlı olarak tanımlama çabaları, ele aldığımız yayın grubunda ayrıca vurgulanan bir başka husustur. Alan açısından bunun, Kurultay'ın vurguladığı gibi, yeterli bilgi birikimine ve uzmanlaşmaya ulaşılmadan, bir başka ifadeyle gerekleri tam olarak anlaşılmadan disiplinler arası bir ayrışma yaşanması ve/ya da sloganlaştırma riskine karşı ayrıca önemi vardır. Çünkü kavramın tanımlanması, çeviribilimin öteki disiplinlerle ilişkisini düzenlemeye, dolayısıyla kendini daha net ifade edebilmesine de olanak sağlar. Buna paralel olarak bazı yayınlarda çeviribilimin öteki disiplinlerin verilerinden ve yöntemlerinden tek taraflı olarak yararlanmasına da eleştirel bir şekilde yaklaşılmakta ve bunun ötesinde bir tutum izlenmesi önerilmektedir.

Çeviribilimde disiplinlerarasılık yaklaşımları açısından çeviribilim-dilbilim ilişkisinin ayrıca ele alınması gereken bir konu olarak belirdiği de rahatlıkla söylenebilir. Bu bölümde yer verdiğimiz yayınların çoğunda, çeviribilimin oluşum sürecinde dilbilimin veri, yöntem, terminoloji ve kuramsal gelişimi açısından çeviribilime destek verdiği açıkça belirtilmektedir. Çeviribilimin dilbilimin alt alanı olup olmadığı da bu süreçte sıklıkla gündeme gelen bir tartışma konusu olmuştur. Kurultay bu noktada "çeviriyle ortaya çıkan iletişimsel durumu" dilbilimsel incelemelerde eksik bırakılan bir olgu olarak tespit eder. Bu bölümde ele aldığımız yayınların genelinde çeviribilimin dilbilimin alt alanı olmadığı ve bununla birlikte araştırma sürecinde veri ve yöntemlerinden yararlanmasını vurgulayan bir yaklaşım söz konusudur. Bu da Kurultay'ın işaret ettiği disiplinler ayrışma konusuyla yakından bağlantılı bir durumdur.

Ele aldığımız yayınlarda son olarak üzerinde duracağımız ve çeviribilimin disiplinlerarasılık ilişkisi açısından önemli bulduğumuz bir husus da, proje çalışmalarının tasarlanması ve yürütülmesidir. Türkçe yayınlarda örneğini daha çok gördüğümüz (krş. Yazıcı, Kurultay) bu çalışma şekliyle çeviribilimin, daha önce değinildiği gibi, denk statüde bir disiplinlerarasılık ilişkisinde yer alması ve böylelikle gerçekleştirilecek çift yönlü alışverişle kendini daha açık bir şekilde tanıması ve tanıtabilmesi de (krş. Cooke) mümkün olacaktır. Bu yaklaşımın disiplin açısından önemli bir sonucu disiplinlerötesi araştırma perspektifinin kazanılmasıdır.

4.BÖLÜM: ÇEVİRİBİLİMDE BİLİM ANLAYIŞI VE DİSİPLİNLERARASILIK İLİŞKİSİ

Çalışmamızın 1. Bölümünde bilimkuramsal çerçevede disiplinlerarasılık kavramının bilim tarihi içindeki gelişimini ve günümüzde bu konuda ön planda olan yaklaşımları, 2. Bölümde de çeviribilimin tarihsel süreçteki gelişimini ve bu kavramla ilişkisini belirledik. Böylelikle süreç içinde disiplinlerarasılık konusunda farklı yaklaşımlar geliştirildiğini de görmüş olduk. Çeviribilimde disiplinlerarasılığa hangi açılardan bakıldığına dair genel bir perspektif oluşturabilmek adına 3. Bölümde Almanya'dan ve Türkiye'den çeviribilimcilerin yayın örneklerini değerlendirdik.

Geldiğimiz aşamada, çalışmamızın 4. Bölümünde inceleyeceğimiz kaynaklarda çeviribilimcilerin, dolayısıyla çeviribilimin bu çerçevede kurdukları ilişkiyi tespit etmeye ve böylece çeviribilime olan bakışlarını da saptamaya çalışacağız. Çeviribilimin inceleme nesnesi olan çevirinin, doğası gereği çeşitli disiplinlerin verilerinden yararlanma ihtiyacı da göz önünde bulundurulduğunda, bütünsel bir yaklaşım oluşturulması gerektiği sonucuna varırız. Bu bağlamda yapacağımız çalışmada aşağıda açıklanan ölçütlere göre kaynakları inceleyerek bunun sonucunda elde edilecek verilerle çeviribilimin disiplinlerle olan ilişkisine dair bir üst bakış sunacağız.

4.1. Bütüncü ve İnceleme Yöntemi

Çalışmamızın bu bölümünde ilk olarak bütüncüde yer verilen kaynakların seçimiyle ilgili bilgileri ve bütüncenin incelenmesiyle ilgili ölçütleri açıklayacağız, ardından seçilen kaynaklarla ilgili ayrıntılı bilgilere ve buradan hareketle 5. Bölümde incelemeye dair genel çıkarımlara yer vereceğiz.

4.1.1. İncelenecek Kaynaklar

Giriş bölümünde aktardığımız gibi, tez çalışmamızın sınırları doğrultusunda bu bölümde incelemek amacıyla, Almanca yazan çeviribilimcilerin yayınlarına yer verilmiştir. Tezin ana sorunsalı çeviribilimin disiplinlerarasılık odağında günümüzdeki durumunu tespit etmek olduğundan incelemek üzere seçtiğimiz yayınların özellikle yeni tarihli olmalarına ve/veya eski tarihli olmasına rağmen, günümüzde de halen geçerliliğini koruyor ve kabul görüyor olmalarına dikkat edildi. Ayrıca çeviribilim ve çeviribilimde genel olarak ve disiplinlerarasılık konusunda sıkça referans gösterilen çeviribilimcilerin çalışmaları dikkate alındı, ancak bunun dışında özel olarak kronolojik bir seçim yapılmadı.

Buna göre bütüncü ayrıntılı bilgilerini aşağıda vereceğimiz şu yayınlardan oluşturuldu:

- 1) Kitap: *Versuch einer Intertheorie der Translation*, [Çeviri İçin Kuramlararası Kuram Denemesi], Hans J. Vermeer, 2006. 6)
- 2) Kitap: *Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog*, [Disiplinlerarası Diyalogda Çeviribilim], Klaus Kaindl, 2004.
- 3) Makale: "Eine integrierte Übersetzungstheorie für die Praxis des Übersetzens", [Çeviri Uygulaması İçin Entegre Çeviri Kuramı], Mary Snell Hornby, 1989.
- 4) Makale: "Übersetzung als interdisziplinäres Handeln. Über neue Formen des kulturellen Transfers", [Disiplinlerarası Eylem Olarak Çeviri. Kültürel Transferin Yeni Biçimleri Üzerine], Mary Snell Hornby, 2002.
- 5) Makale: "Übersetzungswissenschaft: eine Interdisziplin?", [Çeviribilim: Disiplinlerarası Bir Disiplin mi?], Wolfram Wilss, 1997.
- 6) Makale: "Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?", [Disiplinlerarasılık: Yeni Bir Çeviribilimsel Paradigma?], Wolfram Wilss, 2000.

- 7) Makale: "Profilierung und interdisziplinäre Kooperation in der Translationswissenschaft", [Çeviribilimde Konum Edinme ve Disiplinlerarası İşbirliği], Erich Prunč, 2007.

Bu listede Mary Snell Hornby ile birlikte iki makalesi yer alan Wolfram Wills'in yayınlarının tarihleri açısından daha önceki yıllara ait olmakla birlikte, bu çerçeveye örtüştüğünü düşünüyoruz. Wills tezimizde çıkış noktasını oluşturan sorunu ele aldığı, çeviribilimin bilimselliğini sorgulayarak, disiplinlerarasılıktan alanda ne anlaşıldığının ifade edilmediğini gündeme taşıdığı ve çeviribilimin bilimselliğine eleştirel yaklaşan önemli isimlerden biri olduğu için bütüncede tercih edilmiştir. Yine her iki çeviribilimcinin çeviribilimin gelişim sürecinin doğrudan tanığı olmalarının ve bu süreçte yayın üretmeye aktif olarak devam etmelerinin, alana dair sunmaya çalışacağımız üst bakışla ilgili verilere ulaşmamız açısından önemli olduğuna inanıyoruz.

Mary Snell Hornby'nin makaleleri, çeviribilimcilerin disiplinlerarasılıkla ilgili yayınlarında sıkça atıfta bulunulan örneklerden olduğu, çerçevesi net çizilmiş bir yaklaşım sergileyip bunu örnekler üzerinden somutlaştırdığı için seçilmiştir. Snell Hornby'nin Almanca ve İngilizce olmak üzere iki dilli yayınlarının olması, kuramcının incelemelerinde hem İngilizce hem de Almanca kaynaklardan yararlandığının göstergesi olarak kabul edilebilir ve bu da tez çalışmamız açısından önemli bir noktadır. Snell Hornby, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletlerin yürüttüğü projelerde çeviri ve terim danışmanlığı yapmaktadır, dünyanın küreselleştiği ve çok dilli bir yapının hakim olduğu günümüzde kültürel kimliklerin nereye gittiğini düşünmeye ve bu durumu yaşamın her alanında örneklerle irdelemeye önem vermektedir.⁹⁵ Bu da konuyu somutlaştırarak aktarması anlamında önem taşımaktadır.

Hans J. Vermeer'in kitabı, ölümünden önce yapmış olduğu son çalışma olmasının yanı sıra, farklı bir bakış açısıyla çeviribilime oldukça yeni bir kuramsal yaklaşım sunma çabasından ötürü listeye dahil edilmiştir. İnceleme bütüncemiz içinde ötekilerden ayrılan ve olaya çok farklı bir noktadan yaklaşan Vermeer'i tercih etmemizin nedeni,

⁹⁵ Bkz. Alev Bulut, "Güz Çorbası, Kış Çorbası: Kültürel Kimlikler ve Çeviri"; www.ceviribilim.com, çevrimiçi 01.12.2010.

disiplinlerarasılık konusunu farklı bir boyuta taşıyarak kuramlararasılık kavramını ortaya atması, alanların arasında sınırların belirsizleşerek geçişliliğin oluşması ve bu doğrultuda tüm alanları kapsayabilecek genel bir üst kuram önerisinde bulunmuş olmasıdır. Yayın bu haliyle, çeviribilime bakış açısını bir hayli genişletmiş olmasından ötürü eleştirilse de, bir disiplinin kendi bilgisini güncellemesi anlamında aynı nedenle kayda değer bir konumdur.

Klaus Kaindl ise çeviribilimin disiplinlerarasılıkla ilişkisini farklı bir örnek üzerinden değerlendirmektedir. Kaindl disiplinlerarasılık konusunu bütün ayrıntılarıyla ortaya koyarak, sınırlarını iyi çizerek, yine çeviribilimin görece daha az ele alınmış bir inceleme konusu olan karikatür çevirileri üzerinden bakış açısını somutlaştırmaktadır. İki yıl arayla yayınlanan bu çalışmalar, çeviribilimin disiplinlerarası özelliğini ve konumunu geniş bir perspektifle ele aldıkları için bütüncüye dahil edilmişlerdir.

Son olarak Eric Prunč'un makalesi ise alanın geçmişten günümüze izlediği gelişim çizgisini ve güncel durumunu ortaya koyduğu, bir başka ifadeyle alanın panoramasını çizerek bu panorama içinde çeviribilimde disiplinlerarasılığa da yer verdiği için seçilmiştir. Prunč disiplinlerarası işbirliği sürecinde kavram olarak çeviri ve çevirmenin, iletişim ortamındaki profilini tanımlamaya çalışmaktadır.

4.1.2. İnceleme Ölçütleri

Bütüncenin tespitinden sonra, inceleme kısmının ikinci aşaması olarak, inceleyeceğimiz örnekleri hangi ölçütlerle değerlendireceğimizi belirledik.

İncelemenin ölçütlerini tespit etme aşamasında, Canan Şenöz Ayata'nın bilimsel metinlerin üretim süreçlerini, metindilbilimsel çözümleme yöntemi ile değerlendirdiği çalışmalarından (2004, 2007) yararlandık. Ayata bu çalışmalarında her metnin belirli karakteristiğinin, yani işlev, biçim, içerik ve form açısından ayrıştıklarını belirtir ve incelemelerini metin içi ve dışı unsurları dikkate alarak gerçekleştirir. Buna göre

bilimsel metinlerde yazar ve iletişim durumunun yanı sıra, yöntem ve bilim dalının da metnin yapısal, içeriksel ve üslup özelliklerini etkilediğini vurgular (Ayata, 2007: 15)⁹⁶.

Mine Yazıcı da çeviribilimde araştırma konusunu ayrıntılı bir şekilde ele aldığı çalışmalarında (2004, 2011), benzer bir bakış açısını sergileyerek, metin içi ve metin unsurların dikkat alınmasının gerekliliği üzerinde durur. Ayata ve Yazıcı'nın bu yaklaşımları 3. Bölümde genel bir perspektif edinmek amacıyla yaptığımız okumayla birlikte, seçtiğimiz bütüncü üzerinden çeviribilimcilerin tez çalışmamızın odaklandığı çeviribilimde disiplinlerarasılık konusundaki görüş ve söylemlerini daha nesnel ve belirgin bir şekilde görebilmemiz açısından önemlidir.

Buna göre belirlenen inceleme ölçütleri ve açıklamaları şu şekildedir:

Tablo 2
İnceleme Ölçütleri

Ölçüt	Açıklama / Çıkarım
a) Yayının Künyesi	Bu hususlar incelenen kaynak ve yazar konusunda genel bilgiler sunacaktır. Burada yayın yılı bilgisi, yazarın bakış açısını saptama aşamasında özellikle göz önünde bulundurulacaktır.
b) Bilimsel Alan / Hedef Kitle	Burada kaynağın hangi alanda ve kime yönelik yazılmış olduğu tespit edilecektir. Bu bilgiler bir sonraki ölçüt olan kavram seçimi, yöntem ve kuramsal dayanak gibi hususların değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulacaktır.
c) Kuramsal Dayanak / Yöntem	Hangi bilimsel yöntemin kullanıldığı tespit edilecektir. Hangi yazarlardan ve kaynaklardan yararlandığı tespit edilecektir. Bu bilgiler yazarın farklı disiplinlerden yararlanıp yararlanmadığını, yararlandıysa bunun ne şekilde olduğunu belirlememizde yararlı olacaktır.
d) Amaç	Kitabın amacı tespit edilecektir. Bu tespit kaynağın ve yazarın bakış açısının saptanması ve yorumlanması için dayanak olabilecektir.
e) Özet / Öne çıkan kavramlar	Kitabın özeti verilecektir. Bu bilgi yazarın kavram seçimini ve bakış açısının kavranmasını kolaylaştıracaktır. Hangi kavramların öne çıktığı tespit edilecektir. Bu bilgiler yazarın yararlandığı disiplinler konusunda ışık tutacak ve çeviribilime olan bakışını ortaya koyarken dayanak olabilecektir.
Çıkarımlar / Değerlendirme	
Disiplinlerarasılık ve çeviribilime dair bakış açısı	Yukarıdaki verilerden hareketle hangi disiplinlerden yararlanmış ve ne şekilde yararlanmış olduğu, çeviribilim ve disiplinlerarasılık çerçevesinde değerlendirilecektir.

⁹⁶ Canan Şenöz-Ayata, "Metindilbilimsel Yöntemle Bilimsel Metin Çözümlemesi", *Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları* içinde, haz. N. Öztokat, Multilingual Yayınevi, İstanbul, 2004.

4.2. Disiplinlerarasılık Çerçevesinde Çeviribilimcilerin Bakış Açıları

Bütüncede yer verdiğimiz çalışmalarını, çeviribilimcilerin disiplinlerarasılık kavramını ve yaklaşımıyla ilgili değerlendirmelerini belirlemek ve bu konudaki uygulamalarını örnekleyebilmek, bu yolla da tez çalışmamızın ana sorunsalı olan çeviribilimin bilimselliği açısından disiplinlerarasılık perspektifinde yorumlayabilmek için, yukarıda açıkladığımız ölçütlerle inceleyeceğiz. Buna göre söz konusu kaynakların bu doğrultudaki ölçütler üzerinden yapılan incelemesiyle elde edilen veriler şu şekilde derlenmiştir:

4.2.1. Hans J. Vermeer

4.2.1.1. Kitap: Versuch einer Intertheorie der Translation

a) Yayının Künyesi

Vermeer, H.J. (2006) *Versuch einer Intertheorie der Translation*, Berlin: Frank & Timme, 474 s.

b) Bilimsel Alan / Hedef Kitle

Kitabın içeriğinden ve kullandığı bilim dilinden hareketle, kuramsal alanda konumlandırılması gerektiğini ve belirli bir hedef kitleye yönelik yazıldığını, bu kitlenin de alandaki kuramsal gelişmelere ilgi duyacak olan bilim insanları olduğunu söylememiz mümkün.

c) Yöntem / Kuramsal Dayanak

Yapılan incelemede yazarın bilimsel kaynaklardan yoğun bir şekilde alıntı verdiği ve ayrıca çok sayıdaki dipnottan da konuları tartıştığı gözlemlenmiştir. Bu yoğunluk çalışmanın kaynakçasında da görülmektedir; çeviribilim, dilbilim, edebiyatbilim, metindilbilim gibi yakın alanların kaynaklarıyla birlikte kültürbilimleri, sosyoloji, tarih, iletişim, felsefe, fizik, biyoloji gibi çok sayıda alan ve konuya dair Almanca haricinde

İngilizce, Fransızca, İspanyolca kaynaklara da burada geniş şekilde yer verilmiştir.⁹⁷ Bu bilimsel alt tabanla birlikte yazarın, gözlemlerine dayanarak verdiği örneklerle açıklayıcı ve yer yer betimleyici bir yöntem uyguladığı görülmektedir.

Yazarın çeşitli alanların yaklaşımlarından yararlandığı, kitabın tamamında açıkça gözlenebilmektedir. Bunun yanı sıra kitabın amacını aktardığı giriş bölümünde, mikrofizik, genetik, nörofizyoloji ve kültür antropolojisi gibi çeşitli alanların yaklaşımlarından yararlandığını açıkça ifade etmiştir. Vermeer, bu alanların uzmanı olmadığını belirterek, söz konusu alanlardan bildiği ve kavradığı ölçüde faydalanacağını açıklamaktadır. Bununla birlikte yaklaşımında Luhmann'ın sistem kuramından hareket ettiği de gözlemlenmiştir.

Yazarın yararlandığı kaynakları incelediğimizde, çeviribilimsel kaynakların çok az sayıda olduğu gözlemlenmektedir. Kaynakların çok büyük bir kısmı yukarıda da belirtilen alanlara aittir. Buna göre çalışma kuramsal açıdan esas olarak yukarıda sözü edilen alanları dayanak almaktadır, ancak burada özellikle belirtilmesi gerek nokta, yazarın bu tespitleri olduğu gibi almadığı tartışarak yararlandığıdır.

d) Amaç

Vermeer, mikrofizik, genetik, nörofizyoloji ve kültür antropolojisi gibi çeşitli alanların yaklaşımları yardımıyla açıklayacağı etkileşim ve iletişim kavramlarına dayanarak, Skopos kuramını gerekçelendireceğini açıklamaktadır. Yazar, kuramın bilinen, bilinmeyen faktörlere bağlı olarak, bir olasılık sürecine dönüştüğünü ortaya koymaya çalışacağını belirtir.

İşlevselliğin artık bir moda kavram haline geldiğini açıklayan yazar, bilimsel açıdan ayrıntılı ve derin bir inceleme için çeşitli disiplinlerden yararlanılması gerektiğini belirtmektedir. Etkileşimi, iletişimi ve çeviriyi tüm bakış açıları ve çerçevesini dahil ederek, bütünsel bir eylem olarak anladığını açıklayan Vermeer, bir "kapsayıcı işlevsel

⁹⁷ Hans Vermeer'in kitabının kaynakçasında Türkçe tek eser olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan "Şiirler; İstanbul" ([1961] 1969) adlı eseri de yer almaktadır. Vermeer, 2. kısmın başında, Tanpınar'ın "Yavaş Yavaş Aydınlanan" başlıklı şiirinin dizelerine Türkçe ve kendi çevirisi ile Almanca olarak yer vermiştir: "Ey eşliğinde bir ânın / Durmadan değişen şeyler!"; "Ah, auf der Schwelle eines Augenblicks / Endlos sich wandelnde Dinge!" (Vermeer, 2006: s.53).

Skopos kuramı" (komplexe funktionale Skopostheorie) ortaya koymaya çalışmıştır (s. 23).

e) Özet / Öne çıkan kavramlar

Kitap altı bölümden oluşmaktadır. Yazarın kullandığı bilim dili anlaşılır olmasına rağmen, birçok alandan ve çok boyutlu bağlantılarla yararlanması bilgi içeriğinin kavranmasını zorlaştırmaktadır.

Birinci bölümde yer alan giriş kısmında yazar, kitap içerisinde geçen kısaltmaları açıklamıştır. Bununla birlikte terminoloji konusunda da bilgi verir. Terimlerin kullanımı konusunda dikkatli olunması gerektiğini belirten yazar, "kitap içerisinde geçen terimlerin işlevlerinin de iyice düşünülerek kullanılması ve gerektiğinde açıklamalar getirilmesi gerektiğini" vurgulamaktadır. Yazar, çalışmanın ilerleyen kısımlarında göz önünde bulundurulması gerektiğini düşündüğü bazı noktaları giriş bölümünde açıklamıştır. Burada öncelikle çeviri kavramını ele alarak, çeviri anlayışının tarihsel gelişimini aktarır. Günümüze gelindiğinde farklı yaklaşımların yanı sıra çevirinin özellikle iki anlamlı kullanımına dikkat çekmektedir: Süreç ve ürün. Yazar bunun yanı sıra kuram kavramına eğilmektedir. Ona göre kuram, bilgiye ulaşma sürecinin bilimsel sonucudur. İleriki kısımlarda bu konuyu tekrar ele alarak kuramın olmadığı hiçbir pratiğin düşünülemez olduğunu belirten yazar, bunu şu örnek ve açıklamayla ortaya koymaktadır: "Elma ağaçtan düşüyor" iddiasında bile iki kuram yatar: İddianın yapısı (elma bir şey mi yapıyor, yaptırıyor mu? Düşüyor mu, düşürülüyor mu?) ve yer çekimi.

Kitabın ikinci bölümünde geniş ve karmaşık bir bilgi içeriği sunan yazar, özellikle "bağıntı" (Relationalität), "olgu" (Ereignis), "süreç" (Prozess), "bütünsellik" (Holistik) ve "Sistem kuramı" (Systemtheorie) gibi kavramları derinlemesine ele almaktadır. Özellikle süreç konusunu irdeleyen Vermeer, süreç kuramında hareket ettiğini belirtirken, süreç ve olgu arasındaki ayrımı açıklıyor. Olgunun, bir sürecin neticesi, yani süreç sonunda varılan nokta olduğunu belirten Vermeer, bunu "sein" ve "werden" (bir şey olarak var olmak ve bir şeye doğru evrilmek) arasındaki ilişkiye benzetiyor. Olgu bir süreci bitirir. Öte yandan etkileriyle devam eder ve aynı zamanda yeni süreçlere götürür. Süreçlerin ve olayların her zaman daha büyük bağlamlara eklendiğini ve sonuç olarak evrenle bütünleştiğini vurgulayan yazar, kitabın birçok noktasında söz ettiği

bütünselliğın gereğini dile getiriyor. Ona göre bilim, araştırmalarını bütünsel bir bakış açısıyla yürütmelidir.

Kitabın üçüncü bölümünde "evren" (Universum), "evre" (Umfeld), "sistem" (System), "uyaran" (Stimulus) ve "etkileşim" (Interaktion) gibi konular incelenmektedir. Bu bölümün başlangıcında yazar görüşünü bir örnek vererek açıklar ve dünyayı bir soğana benzeterak birçok katmandan oluştuğunu belirtir. Yazar bu katmanları (sözcükleri görsel olarak benzer biçimde yerleştirerek) şu şekilde sıralamaktadır: evren ('dünya'), evre, yakın evre, durum, sistem, organ (s. 195) Bunu "ou tout se tient" ifadesiyle belirtir, yani dünyada her şeyin birbiriyle bağlantısı vardır. Birçok konuyu örnekleyerek açıklayan yazar, kurulan ilişkilerin ve kültürün etkisi üzerinde de durmaktadır. Hiç kimse ağrısı olduğunu söyleyerek, tam olarak ne hissettiğini aktaramaz bir başkasına, çünkü ağrıyı ifade eden sözler, bireyden bireye, kültürden kültüre ve dilden dile farklılık gösterebilir. İfadenin ve hislerin ifade edilmesinin kültürel etkilere bağlı olduğunu açıklayan yazar, bunun farklı "parakültür"lerde daha da sıkıntılı hale geldiğini belirtmektedir.

Kitabın genelinde ön planda tutulan kavramlardan biri de "etkileşim"dir (Interaktion). Yazar Luhmann'ın "iletişim" (Kommunikation) kavramı yerine etkileşim kavramını tercih ettiğini açıklamaktadır. Ona göre etkileşim her zaman "evre" (Umwelt) ile gerçekleşir ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak Skopos'tan hareket eder. Çünkü eylem süreci Skopos'a bağlıdır. Etkileşimin esneklik/hareketlilik gerektirdiğini açıklayan yazar, bu etkileşimin işlevin aktarılmasıyla değil, daha çok bir uyarıcının üretilmesi ve karşı taraftan da alımlanmasıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu noktada da eviri örnek gösterilmektedir. Çevirinin de bir sistem olduğunu belirten yazar, bu sistemin başka bir sistem tarafından uyarılarak, başka sistemleri uyardığını aktarmaktadır.

Dördüncü bölümde yazar memetik kavramından söz etmektedir. Yazar insanın, memetik özelliğini beyin faaliyetleri yardımıyla somut ve soyut nesnelere mesokosmos'unda yaratmak için kullandığını belirtmektedir. Söz konusu beyin faaliyetleri fiziksel dünyayı etkiler ve geliştirir. Dawkins'in geliştirdiği "mem" in geleneksel dilbilimin "göstergesi" olduğunu belirten Vermeer, "bir şeyin bir şey için" var olduğunu açıklar.

Yazara göre mem'ler gelişir ve bu gelişim üç şekilde gerçekleşebilir: 1. Beyinde hafızaya alınmıştır ve buradaki her şey gibi zaman içerisinde değişir. 2. Daha sonra gelen uyarıcılar nedeniyle değişir. 3. Kendisi uyarıcı olarak başka beyinlerde değişikliğe uğrayıp algılanır ve hafızaya alınır. Sistemlerin iletişime geçmesindeki tek ve mantıklı yolun etkileşim olduğunu belirten Vermeer, mem'lerin de etkileşim aracı olduğunu aktarmaktadır. Bu noktada çeviriye de gönderme yapan yazar, Chesterman'ın çeviriyi konu alan kitabında, bir çevirinin, kaynak metin üzerine teori olduğu mem'inden hareket ettiğini belirtmektedir.

Kitabın beşinci bölümünde Vermeer, önemli olabilecek iç ve dış etkenleri ve bu etkenlerin bazı gereksinimlerini maddeler halinde sıralamaktadır. Bu maddeler etkileşimi etkileyebilecek etmenleri içermektedir. Yazar bu etmenlerin birbirini de etkilediğini vurgulamaktadır.

Dış ve iç etkenleri listeleyen yazar, altıncı bölümde bunları, etkileşim ortakları olan "üretici" (Produzent), "alıcı" (Rezipient) ve "gözlemleyen" (Beobachter) açısından irdelemektedir. Buradaki tespitlerini çevirmenin çaresizliği ve çevirmenin özgürlüğü olmak üzere iki başlık altında yorumlayan yazar, özellikle Luhmann'ın sistem kuramından hareket ederek çeviri sürecini değerlendirmeye çalıştığını belirtmektedir. Sistemler arası iletişimin etkileşim ile kurulduğunu belirten yazar, bu sürecin karşılıklı memetikselsel bilgi aktarımı olduğunu açıklamaktadır. Vermeer bunu "etkileşimsel iletişim" olarak adlandırmaktadır. Etkileşim sürecini çevirmen açısından da yorumlanabilmesi gerektiğini savunan yazar, burada çıkan sorunlardan söz eder. Yazara göre, bir sosyal sistem içerisinde gerçekleşen etkileşimde bile sorunlar yaşanabilecekken, iki ayrı sosyal sistem arasında gerçekleşen bir etkileşim çok daha sıkıntılıdır. Yazar, bunun farkında olarak bir öneri getirmektedir. Luhmann anlamında iki kapalı sosyal sistem ve bunların üzerinde yer alacak olan bir "sosyal süpersistem" (soziales Supersystem) oluşturulabileceğini belirten yazar, bu önerinin de çevirmenin her hangi iki dil ve kültür arasında olabilmesi bakımından "planeter sistem" (planetarisches System) haline geleceğini ve bu nedenle çözüm olamayacağını da belirtmektedir. Bu konuda her türlü çözümün indirgemecilik olacağına işaret eden Vermeer, burada söz konusu olanın yalnızca dil ve kültür olmadığını, altında çevirmenin "dünyayı değiştirmek" gibi bir gerçekliğinin de yattığını belirtmektedir.

Yapılan inceleme sonucunda yazarın, yukarıda söz edilen alanların yanı sıra fizik, felsefe, dilbilim gibi alanların kavramlarını tercih ettiği gözlemlenmiştir. Dikkat çeken durum, kitabın büyük bir kısmında çeviriden söz etmemesidir. Ancak yazar ortaya koymaya çalıştığı yaklaşıma dayanak olacak bilgileri tartışarak açıklamaya ve gerekçelendirmeye çalışırken, çeviriye örnek olarak yer vermektedir. Bu uygulama, yazarın "kuramlararasılık" ve bu fikirden hareketle "bütünsellik" anlayışına uygun olup, bunu destekleyen bir tutum olarak da görülebilir.

Yapılan incelemeye göre kitapta öne çıkan kavramlar şu şekilde sıralanabilir:

Sistem (System)

Niklas Luhmann'ın sistem tanımından yararlanmaktadır. Yazar buna göre, sistemi belirli koşullar altında işleyen bir nesnenin bütünlük olarak kavranması olarak tanımlamaktadır. Her sistemin tek olduğunu vurgulayan yazar, sistemlerin kendi kendilerini yönettiğini ve kapalı olduklarını açıklar. Ancak bu kapalılık çevrelerinden bağımsız olarak varlıklarını sürdürebilecekleri anlamına gelmez. Yazara göre sistemler, çevrelerine karşı açık olarak etkileşimle/iletişimle temasa geçmelidirler, çünkü varlıkları çevrelerinin varlığına bağlıdır.

Evren (Universum)

Evren, bir organizmanın yer ve zaman olarak bilinen en genel/büyük mekanıdır. Yazar dünyanın birçok katmandan oluştuğunu ve bu katmanların bütünü bir parçası olduğunu düşünmektedir. Buna göre de evren, alt katmanları kapsayan en üst katmandır.

Süreç (Prozess)

Yazarın sıkça kullandığı bir kavramdır. Süreç ona göre hareket demektir. Hareket ise değişime neden olur. Yazar, bu düşünceden hareketle, dünyanın sürekli bir değişim içerisinde olduğunu ve bunun da her şeyi etkileyerek değişmesine/dönüşmesine neden olduğunu belirtmektedir.

Bütünsellik (Holistik)

Yazar bu kavramı bütünsellik anlamında kullandığını açıklar ve her eylemin bütünsel olduğunu ifade eder (bunun için ayrıca, kurallar, normlar, kanunlar ya da bir eylemin neden olacağı olası sonuç ve yaratacağı etki örnek olarak verilebilir). Bir eylemin, eyleyenin kendisini ilgilendirdiğini açıklayan yazar, bunun üzerine düşünenin de eyleyen olacağını belirtir. Ancak dünyanın geri kalanını da bu eylemden ortaya çıkan sonuçlarının, etkilerinin ilgilendirdiğini vurgular.

Kültür (Kultur)

Vermeer çalışmasında "kültür"ü bir üst kavram olarak kullanmaktadır. Ona göre kültür, davranışların bütünüdür. Davranışlarımız kültür tarafından şekillendirilir. Yazar, davranışların, yani sürecin neticesinde ortaya çıkan sonucun örneğin bilim, teknik ve bunlardan yapılan buluşların kültürün bir parçası olduğunu belirtmektedir. Kültürü üç alana ya da düzeye ayırır: bireyin kültürü (Idiokultur), içinde olunan grubun kültürü (Diakultur, örn. mesleki, bölgesel kültür), toplumsal kültür (Parakultur, örn. halk ya da ulusun kültürü).

Bağıntı (Relationalität)

Yazar kavramı bağıntı/ilişki anlamında kullanmaktadır. Ona göre her şey belirli bir ilişki içerisinde ve ilişki kurulduğu sürece derecelendirilebilir, değerlendirilebilir. Bu düşüncesini verdiği bir örnekle açıklamaktadır. "Gözlerinizi kapatıp, içerisinde mimari nesnelerin bulunduğu bir tapınak hayal edin. Şimdi bu tapınağı iki kat büyük ya da küçülmüş olarak düşünün. Ancak şimdi büyüklüğü konusunda bir yorumda bulunabilirsiniz, çünkü önceki haliyle karşılaştırarak ilişkilendirmiş olursunuz." (Vermeer, 2006: 76). Vermeer'e göre dünyada göreceli olarak nesnelerin büyüklüğü vardır ve bu sadece bağıntı ile mümkün olabilmektedir.

Etkileşim (Interaktion)

Vermeer'e göre etkileşim en az iki eyleyen arasındaki alışveriştir ve bu eyleyenler karşılıklı etkileşim halindedir. Etkileşimin yalnızca, etkileşime geçecek olanların belirli bir noktada kesişmesiyle gerçekleşebileceğini belirten yazar, etkileşimin gerçekleşme

sürecinin şekline bilinçli ya da bilinçsiz olarak mevcut olan Skopos'un yön verdiğini ifade eder.

Uyaran (Stimulus)

Yazar etkileşimi açıklarken uyaranlardan da söz etmektedir. Ona göre bir etkileşim gerçekleşebilmesi öncelikle bir uyarının olması gerekir. Amaçlı ya da amaçsız her uyaran, organizmayı tepki vermeye zorlar. Bu uyarıyı görmezden gelmenin de bir tepki olduğunu belirten yazar, böylelikle etkileşimin farkında olmadan da gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Memetik (Memetik)

Memetik'in Dawkins'in ortaya koyduğu gen teorisinden hareketle oluşturulduğunu belirten yazar, bu kavramı beyin faaliyeti olarak açıklar. Bu beyin faaliyetleri fiziksel dünyayı etkiler ve geliştirir. Buna göre mem'ler bir etkileşim aracı olarak anlaşılmaktadır.

Disiplinlerarasılık ve çeviribilime dair bakış açısı

Yukarıdaki ölçütler çerçevesinde yapılan inceleme sonucunda, Hans J. Vermeer'in 2006 yılında yayınlanmış olan "Versuch einer Intertheorie der Translation" adlı kitabı kuramsal alanda konumlandırılmıştır. Hedef kitlesinin bilim insanlarının olduğu belirlenen kitapta yazar, açıklayıcı ve betimleyici bir yöntem kullanarak çeviriye yeni bir yaklaşım sunma çabasındadır.

Yazar, çeviriyi sistemin bir parçası olarak görmektedir. Bu nedenle çeviriyi açıklamak için birçok konuyu ele alır. Yaklaşımını sunarken özellikle bütünsellik anlayışından hareket ettiği gözlemlenmiştir. Yani her şeyi ve çeviriyi de, bütünün parçası olarak görmektedir. Dolayısıyla bütünü kavramadan parçadan söz edilemeyeceği görüşünde olduğunu söylemek mümkündür.

Buna göre yazarın, etkileşimi, iletişimi ve çeviriyi tüm bakış açıları ve çerçevesini dahil ederek, bütünsel bir eylem olarak anladığını söyleyebiliriz. Kitabın büyük bir kısmında sistem, evren, etkileşim, kültür, etki, tepki, beyin, algı vs. gibi çok sayıda kavram üzerinde duran Vermeer, 6 bölümden oluşan kitabının son bölümünde bu kavramlardan

yararlanarak çeviri sürecinde gerçekleşen etkileşimi açıklamaktadır. Buna karşılık kitabın ilk beş bölümünde yazar çeviriyi yalnızca örnek olarak göstermiştir.

Yazarın bakış açısını tespit etmek için yaptığımız incelemede, yazarın çeviribilimsel yaklaşımlardan nadiren söz ettiği, ancak kitap içerisinde yaptığı kısa göndermelerle de bu yaklaşımları (özellikle çeviri eylemi - *Translatorisches Handeln*) benimsediği söylenebilir. Bunu, yararlandığı kaynakları incelediğimizde de görmekteyiz. Buna göre yazarın, kitabında ifade ettiği gibi bütünsel bir bakış açısına sahip olduğu ve çeviriyi de bu bütünün bir parçası olarak gördüğü söylenebilir.

Disiplinlerarasılık ilişkisi açısından yapılan incelemede, yazarın birçok disiplinin verilerinden yararlandığı tespit edilmiştir, ancak yaptığımız incelemenin dışında kalması nedeniyle, her bir disiplinle kurulan bağlantılar burada tek tek ve ayrıntılı olarak ele alınmayacaktır. Genel olarak söylenmesi gereken, yazarın en genel konu olan dünyanın var oluş sürecinden başlayarak, çeviri süreci olan en özel konuyu işleyene kadar, çok geniş bilgilere yer verdiğidir. Yazar çeşitli alanların sunduğu bilgilerden yararlanarak çeviri için bazı tespitlerde bulunmuştur. Bu süreçte aktardığı bilgileri bire bir değil, kendi bakış açısının süzgecinden geçirerek tartışmıştır. Özellikle Luhmann'ın sistem kuramından faydalandığını gözlemlediğimiz yazar, bu kuramda var olduğunu düşündüğü boşlukları da yorumlamaya çalışmıştır. Yararlandığı kaynaklar ve yaklaşımlara göre yazar, fizik, genetik, felsefe, kültürbilimleri, nörobilim, sosyoloji gibi alanlarla kendi tartışması arasında da bağlantı kurmuştur.

4.2.2. Klaus Kaindl

4.2.2.1. Kitap: *Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog. Am Beispiel der Comicübersetzung*

a) Yayının Künyesi

Kaindl, Klaus, *Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog. Am Beispiel der Comicübersetzung*, Tübingen, Stauffenburg Verlag, 2004, 363 s.

b) Bilimsel Alan / Hedef Kitle

Kitabın içeriğinden ve kullandığı bilim dilinden hareketle, kuramsal alanda konumlandırılması gerektiğini ve belirli bir hedef kitleye yönelik yazıldığını, bu kitlenin de alandaki kuramsal gelişmelere ilgi duyacak olan bilim insanları olduğu görülmektedir.

c) Kuramsal Dayanak / Yöntem

Kaindl, disiplinlerarasılık kavramını, bir çeviri uygulaması örneği olarak seçtiği çizgi roman çevirileri üzerinden, çeviribilimsel bir perspektifte incelediği doktora çalışmasında ele almış ve daha sonra bu çalışmasını "Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog. Am Beispiel der Comicübersetzung" başlığı altında yayınlamıştır. Kaindl'in bu yayınında çeviribilimsel, disiplinlerarasılık kavramını tartışırken yararlandığı bilimkuramsal ve metin türü olarak çizgi romanı incelediği sosyolojik bir altyapının, dolayısıyla da buna paralel bir kaynak kullanımının varlığı söz konusudur. Buna göre kitabın kaynakçası incelendiğinde yazarın dilbilim, bilim kuramı, kültür kuramı, edebiyatbilim, sosyoloji ve çeviribilime ait kuramsal kaynakların, yanında çeşitli çizgi roman örneklerinden de yararlandığı görülmektedir.

Ayrıca yazarın yararlandığı kavramları da bu bilimsel zemin üzerinde eleştirel bir yaklaşımla irdelediği ve tanımlayarak çalışmasının çerçevesini belirginleştirdiği görülmüştür. Kuramsal çerçevesini netleştiren yazar, bu yaklaşımını bir örnek çalışma ile somutlaştırmıştır. Buna bağlı olarak çalışmasını örnek alan olarak seçtiği çizgi romanlardan ve anlatımda yararlandığı grafiklerden oluşan zengin bir görsel malzemeyle de desteklemiştir. Kaindl'in çalışması, kuram ve uygulama açısından çok yönlü bir yapıda ve yoğun bilgi kullanılarak kurgulanmıştır. Bununla birlikte araştırmacının kullandığı dil sayesinde, bir doktora çalışmasından kitaplaştırılarak hazırlanan bu çalışmanın, sadece söz konusu bilimsel alanlardaki değil, bilim dışı alanlardan özellikle çizgi roman çevirileriyle ilgilenen okurlar için de izlenmesi ve anlaşılması rahat bir anlatım kazandığını söyleyebiliriz.

d) Amaç

Yazar çalışmasının amacını aktarırken üç hedeften söz etmiştir. Bunlardan birincisinin, bilim dalının sağlamaştırılması/güçlendirilmesine katkıda bulunmak olduğunu ifade

eden yazar, işlevsel çeviri kuramlarının geliştirilmesine katkıda bulunmak istediğini de belirtmektedir. Kaindl "çeviribilimde şimdiye kadar neredeyse hiç dikkate alınmamış olan bir inceleme alanı kazandırmayı hedeflediğini" de açıklamaktadır. Yapılan incelemede yazarın bu hedefler doğrultusunda çalışmasını şekillendirdiği ve bilimsel alt yapısını oluşturarak, görece daha az incelenen bir çeviri türüne dikkat çektiği görülmektedir.

e) Özet / Öne çıkan kavramlar

Klaus Kaindl, kitabın giriş kısmında çeviribilimin tarihsel geçmişini kısaca aktardıktan sonra, bu çalışmada disiplinin bilimsel gelişimini bilimsosyolojik ve bilimkuramsal düzeyde inceleyeceğini belirtmektedir. Bu incelemenin, kitabın odağında olan çizgi roman çevirisi konusu için bir çerçeve oluşturacağını da ifade etmektedir.

Bu bölümde öncelikle çeviribilimin disiplin olarak konumlandırılmasını ele alan Kaindl, inceleme nesnesi ve bilimsel yöntemleri açısından çeviribilimin kendi içinde ve dışında henüz net bir çerçeveye ulaşılmamış olduğundan söz eder. Kaindl'a gör ayrıca çeviribilimin hem başka bilim dalları, hem de çevirmenler tarafından ciddiye alınmaması da söz konusudur. Bu da disiplini tanımlanma çabalarının hiç bitmemesine yol açmıştır. Kaindl bu çalışmada üst kavram olarak "Translationswissenschaft"ı kullanacağını açıklamaktadır.

Kuram-pratik ilişkisine de değinen yazar, bu konunun sürekli bir tartışma konusu olmasının sebebini, Königs'ten alıntılar yaparak açıklar. Kaindl bu tartışmalara, bir yandan kuramın ve pratiğin birbirlerine önemli ve değerli bilgiler sunduğu ifade edilirken, bunun her zaman gerçekleştirilmemesinin sebep olduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre bunu tetikleyen de, 50'li ve 60'lı yıllarda ortaya çıkan kuramsal yaklaşımlarda pratikteki koşulların göz ardı edilmesi olmuştur.

Yazar kuramsal yaklaşımların "doğru" çeviri için reçete sunmadığını ve bunun bu şekilde algılanmasının büyük bir yanılğı olduğunu ifade etmektedir. Toplumun çeviribilimin pek de farkında olmadığına değinen Kaindl, çeviri konusunda konferansların düzenlenmesi ve çeviriyle ilgili olan tarafların bir araya gelerek iletişim kurmasının da bu gerçeği değiştirmedeğinin altını çizmektedir. Bunun çok doğal bir

süreç olduğunu belirten yazara göre, çeviribilim birçok bilim dalının da geçirdiği bir süreci yaşamaktadır. Bilimin her şeyden bağımsız, kapalı ve boş bir odanın içerisinde gerçekleşmediğini vurgulayan Kaindl, belirli bir çevrede ve farklı bireylerle etkileşim halinde gerçekleştiğinin altını çizmektedir. Buna göre yazar, bilimsel gelişmelerin basit süreçler olarak aktarılıp, planlanamayacaklarını belirtmektedir. Bilimsel gelişmelerde, hem bilim içi olarak ifade edilen inceleme nesnesi, kuram oluşturma, yöntemler v.s. gibi konularla ilgilenen işleyişin, hem de bilim alanının, sosyolojik, kurumsal ve alanı çevreleyen koşullar gibi dış faktörlerle olan bağlantılarının önemli rolü vardır.

Çevirinin tarih boyunca çeşitli bilim dallarının inceleme nesnesi olarak görüldüğünü betimleyen yazara göre, bütün bilim dalları çeviri olgusunun spesifik bir noktasını dikkate almaktadır. Buna karşın çeviribilimin çeviri olgusuna, çeşitli parçalardan oluşan ve buna göre çeşitli alanlar tarafından incelenmesini ön gören görüşün aksine, bütünsel olarak yaklaştığını vurgulamaktadır. Kaindl bununla birlikte çeviribilimin inceleme nesnesinin de tanımlanması gerektiğine dair vurgunun sıklığından söz etmiştir.

Kaindl çalışmasında çevirinin zamana bağlı ve değişken bir olgu olması nedeniyle hem toplum içerisinde, hem de bilimde çokanlamlı kullanıldığını ifade etmektedir. Yazara göre bu durum, inceleme nesnesinin tanımlanması konusundaki görüşünü de destekleyen bir durumdur. İnceleme nesnesinin tek başına bir disiplini belirlemeyeceğini vurgulayan Kaindl, aynı inceleme nesnesinin farklı disiplinler tarafından incelenebileceğini ve her birinin birbirlerinin alt alanı sayılmadan özerk olabileceğini örneklerle açıklamaktadır.

Çevirinin farklı pencerelerden bakılarak tanımlandığını belirten yazar, dilbilimsel, eylem kuramsal-işlevsel, betimleyici ve çoğulcu yaklaşımla yapılan tanımları aktararak, yaklaşımlardaki odağın tanımlara nasıl yansıdığını da ortaya koymaktadır: "Bir disiplinin gelişimiyle, araştırma nesnesine nasıl baktığı arasında belirli bir bağlantı vardır" (s. 35).

Kaindl yaklaşımların çeşitliğine dikkat çekerek, çevirinin tanımı konusunda çoğulculuk anlayışının benimsenmesinin yerinde olacağını açıklamaktadır. Yazara göre, 80'lerde sınırlarını belirginleştirme çabasında olan çeviribilim, günümüzde, bilimsel çalışmanın da bir gereği olarak, uzmanlık alanı olarak varlığını belirginleştirmiştir.

Kaindl kitabının ikinci bölümünde çeviribilimin bilimkuramsal profilini ortaya koymaya çalışacağını belirtir. Bunu yaparken özellikle paradigma kavramına değinmektedir. Kuhn'un ve Toulmin'in paradigma tanımlarını ele alan Kaindl, bu iki yaklaşımı karşılaştırmıştır. Kuhn'un yaklaşımının doğabilimlerine uygun olduğunu belirten yazara göre, bu yaklaşımda yeni paradigmanın yapılanmış, kapalı ve bütünlüklü olması gerekir. Yazar, çeviribilim açısından bakıldığında benimsenen ortak bir anlayışın olmadığını ifade eder ve Skopos'daki erek odaklılık anlayışı ile Toury'nin Betimleyici Çeviri Araştırmaları erek odaklılık anlayışı arasında bile farklılık olduğunu vurgular. Kuhn'un paradigma konusundaki yaklaşımının çok katı ve keskin olduğunu ifade eden Kaindl'a göre, çeviribilimde yeni bir paradigmadan söz edeceksek bunu ancak Toulmin'in yaklaşımından hareketle söyleyebiliriz. Kaindl Kuhn'un yaklaşımını her ne kadar çok katı bulsa da, Kuhn'un ortaya koyduğu şekilde paradigma olmanın unsurlarının çeviribilimde de var olduğunu söylemektedir. Özellikle Toury'nin de eleştirdiği çokparadigmalık durumunun, bilimsel açıdan bir eksikliğin göstergesi olarak değil, çeviribilim daha çok kültürbilimlerinin ve sosyal bilimlerin bir alanı olduğu için ortaya çıktığını, yani bu bağlamda bilimselliğinin sorgulanamayacağını vurgulamaktadır.

Yazar, çeviribilimde disiplinlerarasılık ile ilgili kendi tespitini sunmadan önce, disiplinlerarasılığı kavramsal düzlemde ele almaktadır. Çokdisiplinlilik, disiplinlerötesilik ve disiplinlerarasılık kavramlarını da irdeleyen Kaindl, çeviribilimin disiplinlerarası çalışma için gerekli koşullara sahip olmasına rağmen başka disiplinlerin kuram ve yöntemlerinden tek taraflı olarak yararlandığı tespit eder. Bu noktada yazar, karşılıklı işbirliklerinin geliştirilmesi gerektiğini, kavram, tanım ve yöntemlerin karşılaştırılarak ve ayrıştırılarak analiz edilip bunlardan yararlanılmasını önermektedir.

Çizgi romanlar üzerine yapılan değersizlik tartışmalarına değinen yazar, çizgi romanların tanımlanmasında da sorunlar yaşandığını belirtmiştir. Çizgi romanların varlığını çevirinin eski durumuna benzeterek bir tür belirsizlik içerisinde olduğunu ifade eden yazara göre, çizgi romanın tanımlama çabaları da bunun bir göstergesidir. Çizgi romanın farklı alanlar tarafından tanımlandığına değinen yazar, tanımların birbirinden farklı olduğunu ve yaklaşımların giderek genişlediğinin altını çizmektedir. Önceleri edebiyatın bir parçası olarak görülen çizgi romanın kitle iletişim araçlarının

yaygınlaşmasıyla artık bir tür ara konumda olduğunun da göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eder. Yazara göre çizgi romanın bir üreticisi olduğuna göre, alıcısını (alımlayıcısını) da dikkate almak gerekir.

Yazar çizgi roman çevirisinin, çeviribilimsel açıdan dilsel, resim/grafiksel ve tipolojik düzlemdeki eylemler bütünü olarak algılanması gerektiğini ifade eder. Çeviribilimin inceleme nesnesi olarak çizgi romanlara neredeyse hiç rastlanmadığını belirten Kaindl'a göre, bunun sebebi Almanca konuşulan çevrelerde çizgi romanın sıradan/değersiz ürünler olarak görülmesidir. Ancak yazar bu noktada bir metnin sıradan/değersiz olduğunu ortaya koyacak ölçütlerin de sorgulanması gerektiğini belirtir. Çizgi romanların çevirisi konusunda çeşitli yaklaşımlar olduğunu ifade eden yazar, bu alanda dilbilimsel, kültürsosyolojik, edebiyatbilimsel, betimleyici ve pedagojik yaklaşımlar bulunduğundan söz eder. Kaindl burada özellikle bütünsel bir yaklaşımın eksik olduğunu altını çizmektedir. Çizgi romanlar, sözsüz (nonverbal) boyutunun anlamı açısından çeviri analizi için bir araştırma nesnesi olabilmektedir. Yazara göre, çeviri prosedürünün ortaya koyulmasında, resimli bölümlerin de muhtemel aktarım stratejisi olarak dikkate alınması gerekir. Öte yandan çevirilerin açıklanmasının ancak, çevirinin gerçekleştiği ve çizgi romanların oluşumundaki sosyal koşulların da belirleyici olduğu bir eylem çerçevesi içinde mümkün olduğunu açıklar.

Sayısı az olan mevcut çalışmaların, çizgi roman çevirilerindeki çeşitli sorunlar konusunda genel bir bakış sunduğunu belirten Kaindl, bu türün kuramsal çerçevesinin olmadığını ve analiz araçlarının da eksik olduğunu altını çizmektedir. Kaindl'ın amacı da bu çalışmada bu çerçeveyi oluşturmaktır.

Yazar bu amaçla çevirinin sosyal boyutunun analiz edilebileceği bir çerçeve sunmaktadır. Çevirinin sosyal boyutunun İşlevsel Çeviribilimde dikkate alındığını ancak indirgendiğini ifade eden Kaindl, Bourdieu'nün alan, sermaye ve habitus konsepti sayesinde sosyal boyutun bütünsel olarak kavranabilir ve analiz edilebilir olduğunu belirtir. Böylece çeviri sadece çeviride etkili olan kişileri çevreleyen çeviri eylemi örgüsü olarak değil, sosyal bir üst alan olarak ele alınmaktadır.

Bourdieu'nün yaklaşımındaki alanların toplum içerisinde ayrı bölgeler olarak varlığını sürdürdüğünü belirten Kaindl, bu alanların kendilerine özgü yapıları ve kuralları

olduğunu da açıklamaktadır. Eyleyenlerin davranışının yalnızca bu yapılardan değil, aynı zamanda alanlar arasında tamamlayıcı bir ilişki durumunda olan habitus'dan da etkilenmekte olduğunu ifade eder. Kaindl, çeviri davranışını biçimlendirenin esas olarak çevirinin gerçekleştiği alan olduğunu söyler. Yazara göre başka kültürel etkinliklerde de olduğu gibi, alanın yapısı ve uygulama biçimi çeviri kararlarını etkileyecektir. Kaindl, çevirinin toplumsal bir uygulama olarak ele alınabileceğinin altını çizmiştir.

Yazara göre bu strateji İşlevsel Çeviri Kuramını önemli ölçüde tamamlamaktadır. Yazar çeviri kararlarının yalnızca erek kitleye değil, öncelikle, söz konusu alanda oyuncularla alan ve habitus arasında var olan bağlantılara ve alana dışarıdan etki eden koşullara bağlı olduğunu düşünür. İçeriklerin görsel olarak tasarlanması, multi-medyanın teknik imkanlarının yaygın olduğu bu zamanda daha da artmıştır. Kültürel eylemlerin alana bağımlı olma durumunu, çizgi roman üretimi ve çevirisi üzerinden açıklayan yazara göre, dilsel göstergelerden sonra, resimler bu anlamda pratik ve teorik açıdan en önemli göstergedir.

Yapılan incelemede kitapta öne çıkan kavramlar şu şekilde sıralanabilir:

Paradigma (Paradigma)

Yazar bu kavramı Kuhn ve Toulmin'in yaklaşımlarını irdeleyerek yorumlamaktadır. Bilimkuramsal açıdan paradigmanın disiplin sistemleri olduğunu açıklayan yazara göre paradigma, disiplinin hem bilimkuramsal hem de bilimsosyolojik boyuttaki gelişmelerinin açıklanmasına hizmet eder. Kuhn'un yaklaşımını eleştiren yazarın Toulmin'in yaklaşımını benimsediği gözlemlenmiştir.

Bilimsel gelişme (wissenschaftliche Entwicklung)

Kaindl'a göre bilimsel gelişmelerde hem bilim dalının kendi iç işleyişi, hem de onun dışındaki diğer sosyolojik, kurumsal vb koşullar önemli rol oynamaktadır. Bilimsel gelişmeler dinamik süreçlerdir. Gelişim süreçlerinde disiplinler arasındaki sınırlar da sürekli bir hareketle yer değiştirir.

Disiplinlerarasılık (Interdisziplinarität)

Disiplinler arasında rastlanan her ilişkinin disiplinlerarasılık sayılmayacağını ifade eden yazar, Hübenthal'dan da yararlanarak disiplinlerarası ilişkinin iki şekilde olabileceğini açıklamaktadır. Biri mevcut yaklaşımların alan içerisindeki koordinasyonu konusunda alt alanlarla çalışılması, diğeri ise disiplinden bağımsız olan bilim dallarıyla birlikte çalışılmasıdır. Yazar burada üç ayrı ilişki düzeyinden söz etmektedir. Birinci düzeyde bir bilim dalı başka bir bilim dalının tamamen etkisi altında olması olarak tanımlanırken, ikinci düzeyde bilim dalı kendi noksanlarını gidermek için başka bilim dallarının yöntem ve kuramlarından yararlanır. Üçüncü düzeyde ise karşılıklı etkileşim ve ilişki söz konusudur.

Çokdisiplinlilik (Multidisziplinarität)

Yazar aynı inceleme nesnesinin, farklı disiplinlerin kuram ve yöntemleriyle incelenmesi olarak tanımlamaktadır. Burada disiplinler her hangi bir iletişimde bulunmamaktadır.

Disiplinlerötesilik (Transdisziplinarität)

Yazar bu kavramı, başka bilim insanlarının yaklaşımlarından yararlanarak doğa- ve sosyal bilimler gibi iki farklı bilimsel sisteme ait disiplinlerin işbirliği yapması olarak tanımlamakta ve bu birlikte çalışmanın sonucunda söz konusu alanlar arasında bir bağ oluştuğunu belirtmektedir.

Çoğulculuk (Pluralismus)

Kaindl çeviribilimde çoğulcu bir bakış açısının kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Zwilling'in çoğulcu anlayışını benimsediğini belirten yazar, burada çeviri sürecinin farklı yorumlarının eşdeğer kabul edilmesinin söz konusu olduğunu açıklamaktadır.

Disiplinlerarasılık ve çeviribilime dair bakış açısı

Yukarıdaki ölçütler çerçevesinde yapılan inceleme sonucunda, 2004 yılında yayınlanmış Kaindl'in "Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog" başlıklı kitabı kuramsal alanda konumlandırılmıştır. Hedef kitesinin bilim insanları olduğu

belirlenen kitapta yazar, çeviribilimin başka disiplinlerle kurduğu "diyalogu" bir örnek (çizgi roman çevirileri) üzerinden ele almıştır. Bu bağlamda yazar öncelikle kuramsal zeminde konuyla ilgili sorunlara değinerek, bilimsel kaynaklardan yararlanmaktadır. Bu çerçevede yazarın yeni bir yaklaşım oluşturma amacında olduğu gözlemlenmiştir. Bilimin dinamik bir yapıda olduğu görüşünü savunan yazarın, çalışmasında geçen kavramları ve yaklaşımları da birçok açılarından irdeleyerek açıkladığı görülmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus da yazarın konuya çok boyutlu bakma çabasıdır. Yazar yapmış olduğu tüm açıklamalarda sebep-sonuç ilişkisini de kurmuş, irdeleyip tartışarak vardığı sonuçları paylaşarak ve buna göre belirli bir çerçeve dahilinde çalışmasını aktarmıştır.

Yazarın bakış açısını tespit etmek için yaptığımız incelemede, yazarın çağdaş çeviribilim yaklaşımlarını benimsediği ancak bunları geliştirme, genişletme çabasında olduğu söylenebilir. Yazarın kitapta değindiği konular, yaptığı açıklamalar ve yorumlardan hareketle çevirinin sosyal/sosyolojik boyutunu önemseydiği açıkça görülmektedir.

Disiplinlerarasılık ilişkisi açısından yapılan incelemede yazarın farklı disiplinlerin verilerinden yararlandığı tespit edilmiştir. Yazar çeşitli alanların sunduğu bilgilerden yararlanarak, çeviribilim için bir analiz yöntemi sunmaktadır. Disiplinler arasında gerçekleşen ilişki düzeylerini açıklayan yazar, sunmuş olduğu örnekte de farklı disiplinlerden yararlanmıştır. Çizgi romanların oluşumunda sosyal koşulların belirleyiciliğini derinden irdeleyen yazarın bu koşulları çeviri açısından da önemseydiği gözlemlenebilmektedir. Yararlandığı kaynaklar ve yaklaşımlar açısından yazar, dilbilim, bilim kuramı, kültür kuramı, edebiyatbilim ve sosyoloji ile de bağlantı kurmuştur.

4.2.3. Mary Snell-Hornby

4.2.3.1. Makale: "Eine integrierte Übersetzungstheorie für die Praxis des Übersetzens"

a) Yayının Künyesi

"Eine integrierte Übersetzungstheorie für die Praxis des Übersetzens", *Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht. Neue Beiträge zu einem alten Thema* içinde, yay. haz. Frank G. Königs; Goethe Institut München; 1989, 15-51.

b) Bilimsel Alan / Hedef Kitle

Mary Snell-Hornby'nin bu makalesi, çeviribilimle yabancı dil eğitimi alanlarını birlikte konu alan ve Goethe Enstitüsü'nün farklı şubelerinde düzenlenen bazı başka seminerlerin de neticesinde, Münih'teki Goethe Enstitüsü'nün 1988 yılında düzenlediği bir seminerin ardından yayınlanmış, "çevirideki bakış açıları ve eğilimler" konulu makaleleri içeren bir derleme kitapta yer almaktadır.⁹⁸ Makalenin içeriği ve kullanılan bilim dilinden hareketle, kuramsal alanda konumlandırılması gerektiğini ve belirli bir hedef kitleye yönelik yazıldığını, bu kitlenin de yabancı dil eğitimiyle çeviri ve çeviribilim alanlarındaki kuramsal gelişmelere ve aynı zamanda uygulama bilgisine ilgi duyacak kişilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Makale, buna göre konunun temel kavramlarını da içerecek şekilde anlaşılır bir dille yazılmıştır.

c) Kuramsal Dayanak / Yöntem

Makale, iç içe geçmiş de olsa giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini içermektedir. Yapılan incelemede yazarın çeviribilim, edebiyatbilim, dilbilim ve (Almanca-İngilizce örnekleri içeren) yabancı dil eğitimi alanlarındaki bilimsel kaynaklara göndermeler yaparak konuları tartıştığı gözlemlenmiştir. Makalenin kaynakçasında ağırlıklı olarak çeviribilime yer verilmiştir. Bu bilimsel zeminle birlikte yazarın, uygulamaya dayanarak

⁹⁸ Yayının Enstitü Müdürü tarafından Ağustos 1989 tarihinde yazılan önsözünde Goethe Enstitüsü'nün "ilk defa" böyle bir çalışma yaptığı dile getirilmiştir (Schroedter-Albers, 1989: 5-6). Derlemede Snell-Hornby'nin dışında, Katharina Reiß, Radegundis Stolze, Christiane Nord, Hans G. Höning, Frank G. Königs, Juliane House ve Stefan Ettinger'in de çeviri, çeviri eğitimi, çeviri kuramıyla ve yabancı dil eğitiminde çeviri konulu makaleleri bulunmaktadır. Derlemede sözlü çeviri konusu dışarıda bırakılmıştır.

verdiği örneklerle açıklayıcı ve yer yer betimleyici bir yöntem uyguladığı görülmektedir. Yazarın özellikle çeviribilim alanının yaklaşımlarından yararlandığı makale içerisinde verdiği alıntılardan ve atıflardan anlaşılmaktadır. Snell-Hornby bu yayınında kuramsal yaklaşımını uygulamada verdiği örneklerle desteklemektedir.

d) Amaç

Makaledeki amaç açıkça dile getirilmiş ve çeviriye yeni bir yaklaşım getirmenin amaçlandığı belirtilmiştir. Snell-Hornby bu makalede yabancı dil eğitimindeki çeviri uygulama örneklerinden hareketle çeviri kuramının gerekliliğini ortaya koymayı ve bu bağlamda çeviribilimde "entegre bir kuramsal yaklaşım" sunmayı amaçlamaktadır.

e) Özet / Öne çıkan kavramlar

Yabancı dil eğitimindeki çeviri uygulamalarında genelde "doğru ve eksiksiz" aktarımın ön planda olduğunu belirten Snell-Hornby, bu uygulamalarda önemli olanın olabildiğince kaynak metne sadık kalmak olduğunu da üzerinde durmaktadır. Yazara göre bu durum başka nedenlerle birlikte, özellikle çeviri anlayışının farklılığından kaynaklanmaktadır. Ona göre herkes çeviriden bahsetmekte, ama herkes aynı şeyi kastetmemektedir. Snell-Hornby burada "entegre çeviri kuramından" söz ederken, çeviri olgusunu geniş ölçekte kapsayacak bir kuramı işaret ettiğini belirtir; bu da çok kolay değildir, çünkü o ana kadar geliştirilenler ancak kısıtlayıcı kuramlar olarak kalmıştır (s.16).

Öncelikle çeviri kuramlarının tarihsel gelişimini aktaran Snell-Hornby, entegre bir kuramla ilgili yaklaşımlarını açıklamıştır. Snell-Hornby, "entegre çeviri kuramı" yaklaşımının temelini, Vermeer'in, bütün metin türleri ya da çeviri sorunları için geçerli olmasa da, en azından diğer kuramların yaptığı gibi bazı çeviri alanlarını baştan tamamen reddetmeyen Skopos kuramının oluşturduğunu ifade eder. Bir çeviriyi amacı belirliyorsa, mutlak anlamda mükemmel çeviri yoktur. Bu da Snell-Hornby'e göre, entegre kuramsal yaklaşımı açısından büyük önem taşır. Bir çeviriyi değerlendirebilmek için, onun çevrildiği zamanı, ortamı, dili, kültürü ve diğer tüm etkenleri de göz önünde bulundurmaktır. Çeviri için kesin ve nihai ya da genel geçer ifadelerde bulunmak neredeyse imkânsızdır: her şey birbiriyle, ilgili durum, ilgili amaçla bağlantılıdır (s. 20).

Snell-Hornby'nin bu yaklaşımının çıkış noktası, bir durum içindeki bir metin ve bir kültürün belirli bir işlevi olan parçası olarak, dildir. Ona göre çeviri, kelimeleri ve yapıları doğru bir şekilde dönüştürmek değildir kesinlikle, yeniden oluşturmanın bütünsel bir sürecidir. Snell-Hornby, Skopos kuramında edebi bir çevirinin koşul ve işlevinin, örneğin kullanma kılavuzundan farklı olduğunun göz ardı edildiğini vurgulamaktadır.

Snell-Hornby, Vermeer'in de yararlandığı Göhring'in kültür tanımından hareketle kendi yaklaşımı için önemli noktaları şu şekilde aktarmaktadır:

"birincisi, bilgi, beceri ve algılamının bütünlüğü olarak kültür anlayışı; ikincisi, anahtar kavram olarak davranış ve üçüncüsü, normlara bağımlılık. ... Norm, bir dil daha doğrusu kültür topluluğu tarafından kabul gören, kabul edilen sistemin ve/veya sistemin bir parçasının gerçekleştirilmesidir. Başka bir deyişle, sistem bir dilde mümkün olanı, norm ise bir dil topluluğu için belirli bir durumda genel geçerli olanı belirler" (s. 21).

Yabancı dil derslerinde yapılan çeviri uygulamaların son yıllarda sıkça tartışıldığını belirten Snell-Hornby, çeviri değerlendirmeleri ve ölçütleri konusunda yine de bir şeyin değişmediğini vurgulamaktadır. Sınavlarda yabancı dil bilgisi ve kullanımı ön plandadır ve bundan hareketle metnin, bağlamsız, erek kitlesiz (öğretmen hariç), işlev, kültür ya da koşullardan bağımsız olarak algılanmaktadır (s. 31).

Çevirmen eğitiminde ise çeviri edincinin daha çok ölçüldüğünü vurgulayan Hornby, buna göre sınavlarda da belirli çeviri işleri verilmesi gerektiğini belirtir. Böylece öğrencilere çeviri kararlarını gerekçelendirme imkânı da verilmiş olacağının altını çizmektedir. Çeviri kuramlarını bilmenin, çevirmenliğin daha iyi anlaşılmasına ve çeviri sürecinde de daha iyi kararlar alınmasına çok katkısı olduğunu belirten Snell-Hornby, öğrencilere de bu yönde bilgi verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Şu ifadeler makalede öne çıkmaktadır:

Entegre Çeviri Kuramı Yaklaşımı (integrierter übersetzungstheoretischer Ansatz)

Vermeer'in Skopos kuramını temel alarak ve eleştirerek oluşturduğu yaklaşımdır. Mevcut kuramın, yabancı dil eğitiminde çeviri uygulamaları örneği üzerinden, çeviri pratiğine entegre edilmesi söz konusudur.

Çeviri Edinci (Übersetzungskompetenz)

Çeviri eğitiminde yapılan sınavlarda ölçülmesi gerekenin yabancı dil bilgisinin değil, çeviri edinci olması gerektiği savunulmaktadır.

Çeviri Anlayışı (Translationsverständnis)

Hornby, çeviri derken herkesin farklı bir şey algıladığını, bunun da eğitim içerisindeki uygulamalara yansıdığını belirtir. Bu nedenle öncelikle bunun ortaya konması gerektiğini vurgular.

Skopos Kuramı (Skopos Theorie)

Hornby makalesinde kendi yaklaşımı için Skopos kuramını temel aldığını açıklamakta, bunun için de diğer kuramlarda olduğu gibi, çevirinin belirli alanlarını baştan dışarıda bırakmadığını gerekçe göstermektedir. Ancak Skopos kuramını da edebi metin türündeki kaynak metinle kullanımlık metin türündeki kaynak metin arasında oluşabilecek statü farkının gözden kaçırıldığı ve ayrıca çeviride üslup konusuna değinilmediği gerekçesiyle eleştirmektedir.

Bütünsel Süreç (Holistischer Prozess)

Çeviri sürecinin bütünsel bir yeniden oluşturma süreci olduğunu ve birçok etkenin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir.

Disiplinlerarasılık ve çeviribilime dair bakış açısı

Snell-Hornby makalede çeviri tarihini özetlediği giriş bölümünden sonra, döneminin (ve bugünün de) önemli çeviri kuramcıları olan Vermeer, Reiss, Holz-Mänttari'nin yaklaşımlarına, getirdiği eleştirilerle birlikte yer vermiştir. Makalenin bundan sonraki bölümünde de dört farklı çeviri senaryosu üzerinden çeviri stratejilerinin, durum ve kültür gibi görüşlerini değerlendirdiği diğer kuramcıların da kullandığı kavramlarla olan bağlantısını geniş bir şekilde açıklanmaktadır. Ancak yabancı dil eğitiminde (sınavlarında) çevirinin kullanılma yöntemini eleştirirken, bunu daha çok çeviribilim tarafından yapmakta, örneğin sınavların neyi nasıl ölçtüğünü yabancı dil eğitimi alanının perspektifiyle değerlendirmemektedir.

Snell-Hornby'nin konuları işleme biçimine bakıldığında bilimi uygulama odaklı kavradığını söyleyebiliriz. Çalışmasında da ön plana çıkan bütünsellik arayışı, bilim anlayışında geniş bir perspektiften hareket ettiğine işaret etmektedir. Ancak bütünsellik anlayışının süreç odaklı olduğunu dikkate aldığımızda bu tespitimiz farklı bir yöne dönmektedir.

4.2.3.2. Makale: "Übersetzen als interdisziplinäres Handeln. Über neue Formen des kulturellen Transfers".

a) Yayının Künyesi

"Übersetzen als interdisziplinäres Handeln. Über neue Formen des kulturellen Transfers", *Übersetzung als Medium des Kulturverstehens und sozialer Integration* içinde, yay. haz. Joachim Renn, Kürgen Straub, Shingo Shimada, Campus Verlag, 2008, s.144-160.

Makale, Mary Snell-Hornby'nin 2001 yılının Haziran ayında Essen'de "Kültürleri Anlamak ve Sosyal Entegrasyon Ortamı Olarak Çeviri" başlıklı disiplinlerarası bir toplantıda sunduğu bildirden basılmış ve Snell-Hornby'nin 1989-2007 yılları arasındaki yayınlanmış çalışmalarından derlenen kitapta yer almıştır. İnceleme için kitabın 2008 yılındaki baskısı esas alınmıştır.

b) Bilimsel Alan / Hedef Kitle

Makale (bildiri) kuramsal olarak işlevsel çeviri yaklaşımlarını temel almakta ve bunu yeniden yorumlayarak "disiplinlerarası bir eylem olarak çeviri" olgusunu değerlendirmektedir. Hedef kitlesinde öncelikle 2001 yılında düzenlenen disiplinlerarasılık ve çeviri konulu konferansın izleyicileri, 2008 yılından itibaren de yazılı metin olarak çeviribilimcilerin yanısıra, alan örneği olarak verdiği opera çevirileriyle ilgilenenler de olabilir.

c) Kuramsal Dayanak / Yöntem

Yapılan incelemede yazarın bilimsel kaynaklara göndermeler yaparak konuları tartıştığı gözlemlenmiştir. Bu bilimsel zemin üzerinde uygulamadan verdiği örneklerle açıklayıcı ve yer yer betimleyici bir yöntem uyguladığı görülmektedir. Snell-Hornby, Skopos ve Çeviri Eylemi kuramlarını kısaca açıkladıktan sonra, çeviribilimde özellikle disiplinlerarası çalışmaların artmasıyla birlikte, Holz-Mänttari'nin Eylem Odaklı Çeviri Kuramının öneminin arttığını belirtmektedir (s.126). Bu bağlamda Snell-Hornby'nin işlevsel çeviri yaklaşımlarından ve kavramlarından yararlandığı söylenebilir.

d) Amaç

Snell-Hornby bu makalede görsel-işitsel metinlerin çevirisinde karşılaşılan sorunları aşmaya yönelik kuramsal bir yaklaşım getirmeyi amaçlamaktadır. Bunu da opera metinlerinde üstyazı (Übertitelung) çevirisi örneği üzerinden çeviribilimsel bir perspektifle yapmaktadır.

e) Özet / Öne çıkan kavramlar

Skopos ve Çeviri Eylemi kuramlarının birçok ortak noktası olduğunu vurgulayan Snell-Hornby, görsel-işitsel metinler için geliştirdiği ve "Übersetzen als interdisziplinäres Handeln" (disiplinler arası bir eylem olarak çeviri) olarak adlandırdığı yaklaşımının temelini bu iki kuramın birlikte oluşturduğunu belirtmektedir (s. 126).

Holz-Mänttari'nin kuramının önceleri terminolojik olarak zor anlaşılmasının da etkisiyle pek ilgi görmediğini belirten Snell-Hornby, 90'lı yılların sonuna doğru disiplinlerarası yaklaşımların da artmasıyla, kuramın çeşitli alanlar içinde giderek dikkat çekmeye başladığını ifade etmektedir. Snell-Hornby bu kuramın özellikle, opera çevirisi, çeviri edinci, mahkeme ve hastanelerde yapılan çeviriler gibi konularda, ampirik çalışmalarda kabul gördüğünü belirtmektedir. Disiplinler arası çeviri eylemini, birçok alana ait arka plan ve alan bilgisi, işbirliği ve uyum (esneklik) gerektiren bir uzmanlık edimi olarak tanımlamaktadır.

Opera metinleri örneğinde disiplinlerarasılık gerektiren çevirilerde çevirmenin uzman kimliğinin öne çıktığını belirten Snell-Hornby, bu tür çevirilerde disiplinler arası

işbirliği olması gerektiğinin altını çizer. Opera örneğinde çevirmenin mümkün olduğunca rejisör, besteci, söz yazarı, koreograf, dekorcu ve oyuncu ile ortak bir çalışma yürütmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Ancak uygulamada bunun çoğu zaman yapılmadığını vurgulayan Snell-Hornby, kaba çevirinin çevirmen tarafından yapıldıktan sonra, alanın "gerçek" uzmanları tarafından da işlendiğini belirtmektedir (s. 136).

Snell-Hornby, makalesinin sonuç bölümünde, görsel-işitsel iletişim aracı olan çevirilerin, disiplinler arası bir çeviri eylemiyle gerçekleştirildiği durumlarda daha iyi sonuçlar elde edilebileceğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede çevirmenin de üretici grubunun bir parçası olarak yaratıcı sanatçı konumuna geleceğini ifade etmektedir.

Makale, iç içe geçmiş de olsa giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini içermektedir. Makalenin amacı açıkça dile getirilmiş ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Kuramsal yaklaşım uygulamadan verilen örneklerle desteklenmiştir.

Makalede şu kavramlar öne çıkmaktadır:

Çeviri Eylemi (Translatorisches Handeln)

Snell-Hornby, makale içinde Holz-Mänttari'nin ve Vermeer'in kuramsal yaklaşımlarına atıfta bulunarak bunlardan kendi yaklaşımının çıkış noktası olarak yararlanmakta ve çeviri eylemine bu açıdan yaklaşmaktadır.

Disiplinler arası bir eylem olarak çeviri (Übersetzen als interdisziplinäres Handeln)

Snell-Hornby'nin "Disiplinler arası bir eylem olarak çeviri" yaklaşımı, çeviri sürecinde çevirmenin gerçekleştirdiği "kaba" çevirinin, söz konusu metnin alanının uzmanıyla birlikte çalışarak işlenmesi gerektiğini vurguladığı yaklaşımdır.

İşbirliği (Zusammenarbeit)

İşbirliği, yazar tarafından disiplinler arası çeviri eyleminin bir gerekliliği olarak görülmektedir. Bu bağlamda yazar, alanlar arası işbirliği anlayışından hareketle disiplinlerarasılığı birlikte çalışma olarak tanımlamaktadır.

Uzman Edimi (Expertentätigkeit)

Makale içinde bu kavramın ön plana çıkıyor olmasının nedeni, yazarın ortaya koymaya çalıştığı "Disiplinler arası bir eylem olarak çeviri" yaklaşımında söz konusu olan çeviri eylemini, bir uzman edimi olarak adlandırmasıdır.

İşlevsel Çeviri Kuramları (Funktionale Translationstheorie)

Bu yaklaşımlara makale içinde sıkça rastlanmaktadır. Yazarın işlevsel çeviri kuramlarından sıkça söz ettiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda makale içerisinde hem yaklaşım hem de kullanılan kavramlar bakımından öne çıkmaktadır.

Disiplinlerarasılık ve çeviribilime dair bakış açısı

Yukarıdaki ölçütler çerçevesinde yapılan inceleme sonucunda, Snell- Hornby'nin 2008 yılında yayınlanmış "Übersetzen als interdisziplinäres Handeln, Über neue Formen des kulturellen Transfers" başlıklı makalesi, kuramsal alanda konumlandırılmıştır. Hedef kitlesinin bilim insanlarının olduğu belirlenen makalede yazar, çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunu ele almıştır. Hornby bu çalışmasında alanda gördüğü boşluklara işaret ederek, yeni bir yaklaşım sunmaktadır.

Yazarın çeviri sürecine dair sunduğu yaklaşımda özellikle alan içerisindeki kuramsal bakış açılarından faydalandığını, alanın kendi terminolojisiyle konuştuğunu ve böylelikle çeviri süreciyle ilgili soru(n)larını yine alanın kendi içinde tartıştığını görüyoruz. Sunduğu yaklaşımdan hareketle yazarın çeviribilimi özerk bir bilim dalı olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

Aynı zamanda Snell-Hornby, operada üstyazı çevirisi örneğinden yola çıkarak, çevirinin üretildiği alanın uzmanıyla bir "çeviri uzmanının" bir araya geldiği disiplinler arası bir iş durumu olarak algılamaktadır (s. 136). Bu da "disiplinler arası bir eylem olarak çeviri" yaklaşımını oluşturma ve bunu yaparken de bütünsel bir çeviri yaklaşımını sunma çabasını destekleyen bir durum olarak değerlendirilebilir.

4.2.4. Wolfram Wilss

4.2.4.1. Makale: "Übersetzungswissenschaft eine Interdisziplin?"

a) Yayının Künyesi

Wilss, Wolfram (1997), "Übersetzungswissenschaft: eine Interdisziplin?", *Transfer – Übersetzen, Dolmetschen, Interkulturalität* içinde, yay. haz. Horst W. Drescher, Mainz Germesheim, s. 35-47.

b) Bilimsel Alan / Hedef Kitle

Wolfram Wilss'in makalesi Germersheim'daki Johannes Gutenberg Üniversitesi'nin Uygulamalı Dil ve Kültürbilimleri Bölümü'nün (FASK) 50. kuruluş yıl dönümü için hazırlanmış olan derleme bir kitapta yayınlanmıştır. Buna göre makalenin içeriğinden ve kullandığı bilim dilinden hareketle, kuramsal alanda konumlandırıldığını ve alanda çalışan araştırmacılar için ya da alandaki kuramsal gelişmelere ilgi duyacak olan bilim insanları olduğunu söylememiz mümkündür.

c) Kuramsal Dayanak / Yöntem

Yapılan incelemede yazarın bilimsel kaynaklardan alıntılar vererek konuları aktardığı gözlemlenmiştir. Bu bilimsel zemin üzerinde yazarın kendi fikirlerine yer verdiği ve yargılarda bulunduğu görülmektedir. Yazarın eleştirel bir tutum içerisinde olduğu ve keskin ifadeler kullanarak tespitlerde bulunduğu da gözlemlenebilmektedir. Makalenin kaynakçası incelendiğinde daha çok dilbilim, bilim kuramı ve çeviribilim alanlarına ait kaynaklardan faydalandığı görülmektedir.

d) Amaç

Makaleyi incelediğimizde, yazarın çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunu ele aldığını görmekteyiz. Yazarın, makalede çeviribilimin özerkliğini sorgulayarak, disiplinlerarasılığın söz konusu olup olamayacağını ortaya koymaya çalıştığını gözlemleyebiliyoruz.

e) Özet / Öne çıkan kavramlar

Wolfram Wilss'e göre, bilimde/bilim kuramında yeni bir kavram ortaya çıkıyorsa bunun bir sebebi vardır. "Bilinç değişikliklerinin bilimsel söyleme dönüşebilmesi için kavramlara ihtiyaç duyulduğunu" açıklayan Wilss, disiplinlerarasılığın da böyle bir kavram olduğunu belirtmektedir. Kavrama bilimsel alanda sıkça yer verildiğini belirten yazar, konuyu sorgularken yanıtını aradığı soruları şu şekilde sıralamaktadır:

-Bilimin disiplinlerarasılığa duyduğu ilgi nereden geliyor?

-Disiplinlerarasılık nasıl tanımlanıyor?

-Çeviribilimsel araştırmalarda disiplinlerarasılık ne durumda?

Wilss birinci sorunun özellikle bilgisayar bilimlerine duyulan bilgikuramsal ilgi ile ilişkilendirilebileceğini belirtmektedir. Fizikçi Charles P. Snow'un iddia ettiği "İki Kültür" hipotezine göre doğa bilimleri ve beşeri bilimler arasındaki mesafenin kapanmayacağı görüşü için Wilss disiplinlerarası araştırmalarda artık bu yaklaşıma yer olmadığını belirtir. Yazara göre mevcut durum, bilimin paradigma değişimi aşamasında olduğunu göstermektedir. Kuhn'un paradigma kavramına da değinen Wilss, bu yaklaşımın doğa bilimleri için ortaya koyulmasına rağmen sosyal bilimlerde de benimsendiğini belirtir. Yazar Kuhn'un paradigma değişimi konseptinde, disiplin içi ve disiplinler arası araştırma gibi farklı yaklaşımların aynı anda etkili olabileceğinin göz ardı edilmiş olduğunu savunur. Wilss disiplinlerarasılığın gerçekten yeni bir araştırma paradigması olup olmadığını henüz netlik kazanmadığını belirtmektedir (s. 37).

Disiplinlerarasılığın tanım sorununa değinen Wilss'e göre, disiplinler arası söylem konusunda öncelikle şu soruyu sormak gerekir: Disiplinlerarasılık deyince, toplama bilimsel pratikten mi söz ediyoruz, yoksa bütünleştiricilik midir bundan anlaşılan? Bu konuda çeviribilimde ve dilbilimde belirsizlikler olduğunu belirten Wilss'e göre, çeviribilimde disiplinlerarasılıktan söz edenler çok disiplinli toplama bilimi savunmaktadır. Wilss disiplinlerarasılığın gerçekte neye karşılık geldiğini Jürgen Mittelstraß'ın yaklaşımında görmenin mümkün olduğunu ifade eder. Buna göre

Mittelstraß'ın disiplinlerarasılığı "onarım fenomen"i⁹⁹ olarak da görülebileceğini belirtmesi önemlidir; Mittelstraß'ın bu onarım fenomeninde disiplinlerarasılığın nasıl bir rol oynadığını belirtmesi durumunda ortaya bilgikuramsal bir konsept de koyulmuş olacaktır.

Çeviribilimde 90'lı yılların başına kadar disiplinlerarasılıktan çok az söz edildiğini belirten Wilss, Snell-Hornby'nin "Translation Studies. An Interdiscipline" (1994) başlıklı yayınıyla bu durumun değiştiğini açıklamaktadır. Başlığın sebep olduğu beklentilerin kitap içerisindeki makalelerde karşılanmadığını ifade eden Wilss'e göre bu yayında disiplinlerarasılığı gerçekten konu alan tek makale Ingrid Kurz'un sözlü çeviri ile ilgili olan yazısıdır.

Wilss bilgikuramsal iddia ve çeviribilimsel gerçeklik arasında bir dengesizlikten söz ederek bunun nedenlerini kavramlar ve bilim pratiği olarak ikiye ayırır:

1. Çeviribilimde bir özerkliğin söz konusu olmadığını belirten yazara göre sadece çeviribilim tarafından çözülebilen hiçbir problem yoktur. Çeviribilimin kendine sorun ettiği her problemin edebiyatbilim, bilişsel psikoloji gibi başka disiplinler tarafından da çözülebileceğini iddia eden Wilss, bu durumdan çeviri ve çeviribilim alanında çalışan herkesi sorumlu tutmaktadır. Yazar, çeviribilimin disiplinlerarası araştırmalar için gerekli olan özerkliğin mevcut olmadığını eleştirerek açıklamaktadır. Wilss'e göre bir meslek, sanat mı, bilim mi, zanaat mı yoksa teknik bir işlem mi olduğunu tartıştığı sürece, ya da bir disiplin kendi adı konusunda gereksiz tartışmalar yürüttüğü sürece disiplinlerarası araştırma için temel gereksinimlerini yerine getirmiş olması beklenemez (s. 41).

2. Wilss, disiplinlerarasılıktan söz edildiğinde toplama ve bütünleştirici/tamamlayıcı araştırma perspektiflerinin kolayca birbirine karıştırılabileceğini belirtmektedir. Bierwisch'in anlam kavramı üzerine yaptığı açıklama, yazara göre başka bilim

⁹⁹ Mittelstraß disiplinlerarasılığın ön koşullarını şu şekilde açıklamaktadır: Bu ön koşullardan birincisi disiplin sınırlarının, disiplinin bilgi sınırları olmaya başlaması tehlikesidir. İkincisi ise bilimin bütünlüğü ya da bilimsel akılcılığın bütünlüğü diye bir şeyin kalmamasıdır. Bu koşullarda disiplinlerarasılık ihtiyacı doğmaktadır. Mittelstraß disiplinlerarasılığı onarım ve telafi süreci/aracı olarak tanımlamaktadır. Buna göre bilgi sınırları disiplinin sınırları haline gelmeye başladığında, disiplinlerarasılık onarım aracı olarak disiplini daralmış pozisyonundan çözmek için kullanılmaktadır. Disiplinin bütünlüğünün olmaması durumunda ise disiplinlerarasılık telafi aracı olarak disiplin için bağlantıları yeniden oluşturma amaçlı kullanılmaktadır. (Mittelstraß 1987: 152).

alanlarına da aktarılabilmektedir. Bierwisch'e göre anlamın ne olduğu sorusu dilbilim, mantık, iletişim kuramı odaklı dil felsefesi ve bilişsel psikoloji gibi alanlar tarafından ele alınarak farklı tanımlar geliştirilmiştir. Bunun sonucunda da tanım çeşitliği ortaya çıkmıştır. Bierwisch'e göre bir nesne, farklı kuramsal yaklaşımlar ya da çeşitli bakış açılarıyla incelenebilmektedir. Her kuram, bütünü tamamlayacak şekilde, bütünün bir parçası üzerine açıklamalar yapılmasına imkan verir. Bierwisch'in bu yaklaşımını destekleyen ifadelerde bulunan Wilss, aynı durumun çeviribilimde de görülebileceğini savunmaktadır. Burada elde edilenin disiplinlerarasılık değil, her biri kendi içinde var olan farklı araştırma perspektiflerinin bir araya toplanması olduğunu ifade eder (s. 43).

Çeviribilimde homojenleşmeye de gidildiğini belirten Wilss, artık eskiden olduğu gibi çeviri yönteminin değil, çevirmen davranışının açıklanması üzerinde durulduğunu belirtmektedir. Bu amaçla yapılan incelemelerin kısmen analitik kısmen de yorumlayıcı düşünme ile gerçekleştiğini ifade eden yazara göre bu zor ve neredeyse imkânsız bir girişimdir. Buna neden olarak ise çevirikuramsal düşünmenin son yıllardaki esnekliği, karmaşıklığı ve bakış açısı çeşitliliği sonucunda ortaya çıkan çelişkileri göstererek, çevirikuramsal tartışmanın, hangi kuramsal bakış açısının doğru olduğu konusunda bir çatışmaya dönüştüğünü ifade etmektedir.

Çeviride söz konusu olanın taklit etme/çoğaltma (Reproduktion) olduğunu belirten Wilss, bunun zihinsel bir işlem zincirinin son aşaması olduğundan söz eder. Yazara göre bu süreçte analiz etme, karşılaştırma, benzetme, müdahale etme, gözden geçirme, seçme, kombine etme, ilişkilendirme, yorumlama gibi eylemler etkileşim içerisinde. Bundan hareketle yazar, çevirinin eylem, davranış, sorun çözme, sezgi, yaratıcılık, çeviri stratejisi, çeviri yöntemi, çeviri tekniği, çeviri alışkanlığı gibi işlemsel kavramlarla incelenmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁰

Çeviride çok fazla faktörün etkili olduğunu belirten yazar, tüm bu faktörlerin nasıl açık, yöntemsel ve makul şekilde disiplinlerarası bir bağlama oturtulmak istendiğini anlamadığını ifade etmektedir. Yazara göre etkili faktörlerin çeşitliliğinden yola çıkarak

¹⁰⁰ Burada çeviri anlayışı/ çeviri ortamı/ erek normlar gibi erek odaklılığın çekirdeğini oluşturan etkenlerin yokluğu dikkat çekmektedir.

disiplinlerarası bir işleyişin söz konusu olduğu söylenebilir, ancak bu durumda da çeviribilimsel disiplinlerarasılığın ne olduğunu gerekçelendirmek gerektiğini ve disiplin içi çalışma ile disiplinlerarasılık olgusunun çeviribilimde nasıl inandırıcı ve kabul edilebilir şekilde birbirinden ayrıldığını açıklamak gerekir. Wills, eğer disiplinlerarasılıktan anlaşılan başka disiplinlerin kuram ve anlayışlarından hareketle çeviri yaklaşımlarının geliştirilmesi değil ise, çeviribilimin, üzerine düşünülmüş ve oturmuş disiplinlerarası bir modelden çok uzak olduğunu vurgular (s. 45).

Yapılan incelemede öne çıkan kavramlar şu şekilde sıralanabilir:

Disiplinlerarasılık (Interdisziplinarität)

Wills, disiplinlerarasılığın iddia edildiği gibi yeni bir araştırma paradigması olup olmadığına henüz söylenemeyeceğini belirtirken, bunun bilimsel bağımlılığa ulaşmaya çalışan ve moda olan -arasılık (metinlerarasılık, kültürlerarasılık vs.) konseptinin bir ürünü olabileceğine işaret eder.

Paradigma değişimi (Paradigmenwechsel)

Yazar, paradigma değişiminin, araştırılacak olan nesne alanının karmaşıklığı ve araştırma yöntemleri arasındaki boşluk nedeniyle oluşan bilgi krizleri ve bilginin sorgulanmasıyla oluştuğunu açıklar.

Çeviri (Übersetzung)

Yazar, çeviriyi metin türüne bağlı bir metin kopyalama/taklit etme (Reproduktion) süreci olarak tanımlamaktadır. Ona göre çeviri, hem kaynak hem de erek metne yönelik olan, farklı dil ve kültür toplulukları arasındaki anlaşmayı sağlamak amacını taşıyan, bilinçli, planlı ve kontrol edilebilir bir etkinliktir.

Disiplinlerarasılık ve çeviribilime dair bakış açısı

Yukarıdaki ölçütler çerçevesinde yapılan inceleme sonucunda, 1997 yılında yayınlanmış olan "Übersetzungswissenschaft: eine Interdisziplin?" başlıklı makale,

kuramsal alanda konumlandırılmıştır. Hedef kitesinin bilim insanlarının olduğu belirlenen makalede yazar, çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunu ele almıştır. Ortaya koyduğu soruna çözüm üretme anlamında doğrudan bir çabası bulunmayan yazarın, sorunu ortaya koyarak kesin yargılarda bulunduğu görölmektedir.

Yazarın ifadelerinden, disiplinler arasında bir alışverişin gerçekleştiğini, yani farklı bilim dalları arasında bir temas bulunduğunu kabul ettiği çıkarımında bulunulabilir. Ancak getirdiği açıklamalardan, bunun disiplinlerarasılık olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı konusunda eleştirel davrandığı da görölmektedir. Disiplinlerarasılığın başka bilim dallarının yaklaşımlarını geliştirmek (uyarlamak) olarak algılandığını açıklayan yazar, buna göre de çeviribilimde disiplinlerarasılığın mümkün olmadığını savunmaktadır.

Yazar makalenin genelinde çeviribilim konusunda eleştirel bir tutum sergilemekte ve çeviribilimin kendi başına problem çözmediğini belirterek özerkliğini sorgulamaktadır. Bununla birlikte getirdiği açıklamalar ve kullandığı ifadelerle çeviribilimin toplama bir bilim dalı (Aggregatwissenschaft) olduğuna işaret etmektedir. Bakış açısını tespit etmek için yaptığımız incelemede, yazarın çeviribilimsel kaynakların yanı sıra özellikle dilbilim, bilim kuramı ve alanların yaklaşımlarından da yararlandığı gözlenmiştir. Bu çerçevede değerlendirmelerini dayandırdığı belirgin çeviribilimsel bir yaklaşım ön plana çıkmamaktadır.

Disiplinlerarasılık ilişkisi açısından yapılan incelemede yazarın farklı disiplinlerin verilerinden yararlanarak disiplinlerarasılık için değerlendirmede bulunmuştur. Bununla birlikte bilimkuramsal yaklaşımları yorumlayarak çeviribilimi sorguladığı da gözlemlenmiştir. Yararlandığı kaynaklar ve yaklaşımlara göre yazar, dilbilim, bilim kuramı, bilgi kuramı gibi alanların bilgisinden yararlanmıştır.

4.2.4.2. Makale: "Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?"

a) Yayının Künyesi

Wilss, Wolfram (2000), "Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?", *Paradigmenwechsel in der Translation: Festschrift für Albrecht Neubert zum 70. Geburtstag* içinde, yay. haz. Peter A. Schmitt, Tübingen: Stauffenburg, s. 265 – 279.

b) Bilimsel Alan / Hedef Kitle

Makalenin yayınlandığı kaynaktan, içeriğinden ve kullandığı bilim dilinden hareketle, kuramsal alanda konumlandırılması gerektiğini ve belirli bir hedef kitleye yönelik yazıldığını, bu kitlenin de alandaki kuramsal gelişmelere ilgi duyacak olan bilim insanları olduğunu söylememiz mümkün.

c) Kuramsal Dayanak / Yöntem

Yapılan incelemede yazarın bilimsel kaynaklara göndermeler yaparak konuları aktardığı gözlemlenmiştir. Bu bilimsel zemin üzerinde yazar çeviribilim ve disiplinlerarasılık konusunda belirli yargılarda bulunmaktadır. Yazarın eleştirel bir tutum içerisinde olduğu da gözlemlenebilmektedir.

Yazarın çeşitli alanların yaklaşımlarından yararlandığı, makale içerisinde verdiği alıntılardan ve atıflardan görülmektedir. Bunu yanı sıra makalenin kaynakçasından dilbilim, bilim kuramı, metindilbilim ve çeviribilim gibi alanların çalışmalarından yararlandığı görülmektedir.

d) Amaç

Makaleyi incelediğimizde, yazarın mevcut disiplinlerarasılık konusundaki yaklaşımları yetersiz bulduğu söylenebilir. Açıkça ifade etmese de, Wilss'in makaledeki amacı, disiplinlerarasılık konusundaki tanım ve uygulama sorununa çözüm bularak son noktayı koymak değil, bu sorunun varlığına eleştirel bir yaklaşımla dikkat çekmektir.

e) Özet / Öne çıkan kavramlar

Disiplinlerarasılığın bir süredir bilim kuramı ve bilimsel pratikte sık karşılaşılan bir kavram olduğunu belirten Wolfram Wilss, bu kavramın mevcut ve gelecek dönemler için anlamının tam da belli olmadığını vurgulamaktadır. Yazar, Almanya'da disiplinlerarası düşünme konusunda 1968 yılında Helmut Schlesky tarafından kurulan "Disiplinlerarası Araştırma Merkezi"nin yön verici olduğunu aktarmıştır. Zaman içerisinde birçok üniversitede disiplinlerarası bölümlerin kurulmuş ve bununla birlikte disiplinlerarasılık konulu toplantılar, konferanslar düzenlenmiş olduğunu belirten Wilss, yine de disiplinlerarasılığın ne anlama geldiği konusunda hemfikir olunamadığının altını çizmektedir.

Çeviribilimde disiplinlerarası düşünmenin 1980'lerden beri fark edildiğini belirten Wilss, Toury, Snell-Hornby ve Neubert'in o yıllarda bu konuda görüş bildirdiklerini, ancak disiplinlerarasılık kavramını ayrıntılı biçimde ele almadıklarını belirtir. Wilss'e göre çeviribilimde disiplinlerarasılıktan söz edebilmek için hangi sorunların disiplin içerisinde çözülemediğinin sorgulanması gerekir. Ancak Wilss, bu konuda henüz bir çalışmanın yapılmadığını da vurgular. Yazar, disiplinlerarasılığın nerede başlayıp nerede bittiğini belirlemenin zor olduğunu açıklamaktadır. Ona göre disiplinlerarasılık kavram olarak çokanlamlıdır ve bilgikuramsal arka planı, disiplinler düşünmeye karşın avantajları, dezavantajları ve sınırları gibi hususlar açısından irdelenmelidir. Wilss, disiplinlerarasılığın "çokdisiplinlilik" (Multidisziplinarität) kavramı ile örtüştüğü yanlıgısına da açıklık getirilmesi gerektiğine işaret eder. Disiplinlerarasılığın yükselişini üç nedene bağlayan Wilss, bu nedenleri şu şekilde sıralamaktadır (s. 267):

- Nesnel gerçekliklerin varlığına duyulan şüphenin planlı ve yöntemsel bir biçimde, ancak çeşitli disiplinlerin birlikte etki etmesiyle ortadan kaldırılabilir olması.
- Disiplinlerarasılığın, bilimde büyük bir oluşum formülü (Mittelstraß) olarak görülmesi.
- Üst problemlerin çözülmesinde (örneğin ekoloji) çeşitli disiplinlerin birlikte etki etmesi. Burada öteki disiplinlerden konsept ve yöntemlerin aktarılması söz konusu olabilmektedir.

Almanya'da disiplinlerarasılık konusuyla ilk kez Jürgen Mittelstraß'ın bir makalesiyle karşılaştığını belirten Wilss, Mittelstraß'tan alıntı yaparak onun bütün bilim dalları için yöntemsel bir temel yönelim oluşturmaya çalıştığını düşünmektedir. Wilss'e göre bilimsel düşünme konusunda böyle bir yönelim, şu an için çok uygun değildir. Günümüz bilgi kuramı ve yaşam felsefesinin temelinde zaten çok çeşitlilik yattığını belirten Wilss, Charles P. Snow tarafından ortaya atılan "İki Kültür" tezine değinmektedir. Snow, doğa bilimleri ve beşeri bilimlerin birleşemez alanlar olduğunu ve gelecekte doğa bilimlerinin her zaman ön planda olacağını savunur. Bu görüşe karşı çıkan Frank R. Leavis'den de söz eden Wilss, bu tartışmaların disiplinlerarasılık açısından önemli olduğunu belirtir, çünkü her iki görüş de disiplinlerarasılığı reddetmektedir. Doğa bilimleri ile beşeri bilimler arasındaki mesafenin gitgide büyüdüğünü belirten Wilss, bunlara sosyal bilimlerin de eklendiğini söyler. Ona göre, öncelikle sorulması gereken soru, modern bilimin ortak bir gerçekliğe sahip olup olmadığı ya da her disiplinin kendi kavram ve terminolojisinde ısrar edip etmediğidir. Yazara göre bunlar disiplinlerarasılığı zorlaştıran, hatta imkansız hale getiren durumlardır (s. 269).

Wilss disiplinlerarasılık söz konusu olduğunda hermenötik ve analitik felsefenin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Hermenötiği savunan birinin bir metni tek bir anlama indirmediğini belirten Wilss, analitik yaklaşanların bunun tam tersi metne semantik, işlevsel ve pragmatik açıdan yaklaşan bir yöntem benimsediğini düşünmektedir. Analitik görüşe göre, analizi yapan kişi merkezde değildir. Bu iki bakış açısını karşılaştıran Wilss, bir metni aktarabilmek için öncelikle anlamak gerektiğini vurgular. Anlamak için kişinin kullanacağı yöntem, yani hermenötik ya da analitik yoldan gidip gitmeyeceği ise bilişsel yapısıyla ilgilidir. Karşılıklı iddialara rağmen nesnel gerçekliğin de var olduğunu belirten Wilss, bunu temsil eden kavramın yapı olduğunu belirtir.

Ampirik gözlemlerle temelde yatan yapının araştırıldığını belirten Wilss, bu yöntemle ilerlediğinde bilimin hedefinin incelenen nesnenin iç mantığını çözmek olduğunu anlatır. Wilss bu noktada bilimsel bilginin günümüzde sistem olarak algılandığını ve bilimin, her şeyi çözümlüyüp üst sistem oluşturmayı hedeflediğini ifade eder. Sistem kuramının çıkış noktasının biyoloji olduğunu açıklayan Wilss, bu kuramın bilimsel bir

yaklaşım olarak, özellikle sosyal bilimlerde, iktisat, çevrebilim, dilbilim gibi alanlardaki karmaşık sorunlara çözüm bulmada kendini ispatladığını vurgulamaktadır (s. 273).

Doğanın her geçen gün daha da karmaşık hale geldiğini belirten Wilss, karmaşıklığın indirgenmesiyle ilgili sınır ve imkanların disiplin içi ve disiplinlerarası araştırılmasının mümkün olabileceğini düşünür. Kaos, oyun ve karar teorilerinin disiplin sınırlarını aşan düzen yapılarının olduğuna işaret ettiğini belirten yazara göre, bunların varlığı sadece sistem algısıyla kavranabilir.

Wilss yukarıda aktardığımız konulara değindikten sonra, disiplinlerarasılık ve çeviribilimi ele almaktadır. Ona göre çeviribilim, çevirmenin davranış şekillerini, bir metnin çevirmene ve tersi olarak çevirmenin bir metne nasıl etki ettiğini ve bu çerçevede belirleyici faktörlerin ne olduğunu araştıran bir disiplindir. Wilss, çeviri eyleminin disiplinlerarasılık konseptiyle açıklanamayacağını özellikle vurgulamaktadır. Çeviribilimde disiplinlerarasılık kavramının konu edilmemesini de bu nedene bağlar. Yön verici olan çeviribilimsel yayınların hiçbirinde, disiplinlerarasılık kavramının merkezi bir rol oynamadığını belirten Wilss, çeviri etkinliğinin, evrensel geçerliliği olan düşünce sisteminde ve yöntem araçlarıyla açıklanamayacak kadar geniş ve farklı olduğunu ifade eder. Wilss'e göre dünya, tarih ve dil kullanımı tek bir bilimkuramsal ilke ile bütünsel olarak ele alınamayacak kadar karmaşıktır ve her organizma kendi yöntemsel gerçekliğinde yaşar, kendi düşünce ve eylemlerine sahiptir. Bu bağlamda düşünmenin birçok yolu vardır ve herkes gerçekliğin ufak ya da daha büyük bir parçası olarak kabul edilmelidir.

Çeviri ile ilgili projelerden örnekler vererek disiplinlerarasılığın olmadığını aktaran Wilss, bilim insanların kendi bildikleri alanın dışına çıkmaktan kaçındıklarını belirtir. Disiplin içi kategoriler, terimler ve yöntemlere bağlı kalmak istemelerinin sebebini de, dünyada anlam ifade eden her şeyin disiplinlerarasılıkla değil, fizik, antropoloji, dilbilim, psikoloji, felsefe hatta Galilei ve Newton mekaniğinde bile uzman bilgisiyle ortaya koyulması olarak açıklamaktadır (s. 275).

Wilss günümüzde en önemli bilimsel üretim gücünün disiplinlerarasılıkta olmadığını, aksine bilimsel tartışmalara biyoloji, matematik, psikoloji gibi tek tek disiplinlerin yön verdiğini belirtmektedir. Bugün genelde bilimin ve özelden çeviribilimin

disiplinlerarasılık konusunda çok az bilgiye sahip olduğunu açıklayan yazar, bunun ortak bir konsept olarak, yeni bilimsellik türü için yeterli olamayacağını altını çizmektedir. Disiplinlerarasılığın akademik bir etkinlik olarak, bilimsel sınırlarımızı genişletebileceğinin de belirsiz olduğunu belirten Wilss, disiplinlerarasılığın bilim insanının kendi kafasında gerçekleşebileceğini ve bunun da yüksek seviyede entelektüel kıvraklık gerektirdiğini savunmaktadır.

Disiplinlerarasılığın ne yöntemsel açıdan güven verdiğini, ne de kavramsal düzeni sağladığını belirten Wilss, bu konseptin bugün merkezde bulunan iki anlamlılık (Ambiguität), arada kalmışlık (Ambivalenz) ve olasılıklar (Kontingenzenz) gibi kavramlara temel katkı sağlayabileceğini düşünmektedir. Yazar son olarak, gerçek gerçeğin sanal gerçeklikten ayırt edilmesinin zor olduğu günümüzde, ileriye dönük bu konuda gelişmeler olup olmayacağını belirsiz olduğunu açıklamaktadır.

Yapılan incelemede öne çıkan kavramlar şu şekilde sıralanabilir:

Disiplinlerarasılık (Interdisziplinarität)

Yazara göre disiplinlerarasılık kavramının tanımlanmasında sıkıntılar vardır. Yazar disiplinin sınırının nerede bittiği ve nerede disiplinlerarasılığa geçildiğinin belirgin olmadığını belirtmektedir. Ona göre disiplinlerarasılık akademik bir etkinliktir, yani ortaklaşa yapılan projelerle sınırlıdır ve bilimsel boyuta taşınamaz.

Çeviribilim (Übersetzungswissenschaft)

Yazara göre çeviribilim, çevirmenin davranış şekillerini, bir metnin çevirmene ve tersi olarak çevirmenin bir metne nasıl etki ettiğini ve bu çerçevede belirleyici faktörlerin ne olduğunu araştıran bir disiplindir.

Çokdisiplinlilik (Multidisziplinarität)

Yazar kavramı aynı alanın farklı bakış açılarıyla incelenmesi olarak tanımlamakta ve disiplinlerarasılığın bu kavramla karıştırıldığını belirtmektedir.

Sistem (System)

Yazar sistemlerin bir tür hafıza işlevi gördüğünü ve düzenleyici ilkeler veya programlar olduğunu açıklamaktadır. Sistemlerin eylem öncesi, eylemin gerçekleştirilmesi, kontrolü ve değerlendirilmesini kolaylaştırdığını belirten yazar, eylem kararlarımızda yol gösterici ve yönlendirici işlevlerinin olduğunu da aktarmaktadır.

Disiplinlerarasılıkve çeviribilime dair bakış açısı

Wilss'in, yukarıdaki ölçütler çerçevesinde yapılan inceleme sonucunda 2000 yılında yayınlanmış olan "Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?" başlıklı makalesi, kuramsal alanda konumlandırılmıştır. Hedef kitlesinin bilim insanlarının olduğu belirlenen makalede yazar, eleştirel bir yaklaşımla disiplinlerarasılık kavramını sorunsallaştırmıştır. Çözüm üretme çabasında bulunmayan yazarın, sorunu ortaya koyarak bu konuda yapılması gerekenler konusunda fikir vermekte olduğu görülmektedir.

Yazara göre bilimsel ilerleme disiplin içi çalışmalarla gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda disiplinlerarasılığa karşı bir tutum içerisinde olduğu makale içerisindeki ifadelerinden çıkarılabilir. Bununla birlikte tüm alanları çevreleyecek disiplinlerarası bir yaklaşımın mümkün olmadığı görüşünü savunmaktadır. Ancak makalesinin son kısmında bu konuda ileride gelişmeler kaydedilebileceğini de belirtmektedir.

4.2.5. Erich Prunč

4.2.5.1. Makale: "Profilierung und interdisziplinäre Kooperation in der Translationswissenschaft"

a) Yayının Künyesi

Prunč, Erich, 2007. "Profilierung und interdisziplinäre Kooperation in der Translationswissenschaft", *Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens* içinde, yay. haz. J. Muráth and A. Oláh-Hubai, Wien: Praesens, s. 55-71.

b) Bilimsel Alan / Hedef Kitle

Makalenin içeriğinden ve kullandığı bilim dilinden hareketle, kuramsal alanda konumlandırılması gerektiği ve belirli bir hedef kitleye yönelik yazıldığı, bu kitlenin de alandaki kuramsal gelişmelere ilgi duyacak olan bilim insanları olduğu söylenebilir.

c) Kuramsal Dayanak / Yöntem

Yapılan incelemede yazarın bilimsel kaynaklara atıfta bulunarak ve göndermeler yaparak konuyu işlediği gözlemlenmiştir. Yazarın yararlanmış olduğu bilimsel kavramları tanımladığı ve makalenin genel işleyişi açısından tümdengelim yöntemiyle ilerlediği de görülmektedir. Yazar üzerinde durularak okunması gereken bir bilim dili kullanmıştır.

Yazarın, büyük çoğunluğu çeviribilimsel kaynaklar olmak üzere, çeşitli alanların yaklaşımlarından yararlandığı makale içerisindeki atıflardan görülmektedir. Yazarın tüm yaklaşımları çeviribilimsel açıdan yorumladığı da gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra yazarın kaynakçada iletişim kuramı, kültür kuramı, sosyoloji ve çeviribilime ait kuramsal kaynaklardan yararlandığı görülmektedir.

d) Amaç

Yazar, çalışmadaki amacını açıkça ifade etmemektedir ancak yapılan inceleme sonucunda çeviribilimin mevcut disiplinlerle arasındaki işbirliğini ele alarak, alanın inceleme nesnesi konusundaki bakış açısını geliştirmeyi amaçladığını söyleyebiliriz.

e) Özet / Öne çıkan kavramlar

Erich Prunč, makalesinin giriş kısmında, inceleme alanının/nesnesinin bilimsel her disiplinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Yazar, çeviribilim açısından inceleme nesnesinin tanımlanmasının, disiplinin bilimsel ve toplumsal olarak konumlandırılabilmesi için gerekli olduğunu da vurgulamaktadır.

İnceleme alanının gerçeklikle bilim arasındaki bağıntı olduğunu belirten yazar, alanın keskin sınırlar içerisine alınamayacağını da, aynı inceleme nesnesinin farklı alanlar tarafından incelendiğini gerekçe göstererek açıklamaktadır. Bu bağlamda Snell-

Hornby'nin çeviribilimi disiplinlerarası bir disiplin (Interdisziplin) olarak tasarladığını belirtir, ancak tartışmanın bu aşamasında daha pragmatik olması açısından Halverson'un prototipik çeviri konseptine göre devam edeceğini belirtir. Buna göre çevirinin referans alanında, merkezde ayırt edici özellikler bulunurken, çevrede kalan olguların bir kısmı bu merkeze doğru, bir kısmı da merkezden uzaklaşarak gri bölgelere ya da komşu inceleme nesnelere referans alanıyla kesişme bölgelerine yerleşirler.¹⁰¹ Yazar burada Halverson'dan farklı olarak bu prototipik konseptte odak ve çevre arasında kesintisiz olarak var olan ve gözlemlenebilir olgular için tek tek parametreler belirleyeceğini açıklar (s. 55).

Prunč alanın bilim insanlarının benimsediği ve gerçekliğin parçası olan nesneyi çeviribilimin inceleme nesnesi olarak kabul edeceğini belirtir. Bir olgunun inceleme alanında olup olmadığı konusundaki fikir birliği ne kadar yoğun olursa, o kadar alanın odağına kayacağını ileri sürer.

Yazar ikinci önemli hususun, bu inceleme nesnesinin bilimsel söylem içinde, inceleme nesnesini analiz edip açıklayabilecek kavram ve yöntem açısından, bütünsel ve kendi içine kapalı bir sistemin oluşturulup oluşturulamayacağı olduğunun altını çizer. Bu aşamada inceleme nesnesi için bir çerçeve belirlenmesinin gerekliliğini belirten yazar, bunun sınırlayıcı bir engel olmadığını, aksine disiplinlerarası işbirliği için ön koşul olduğunu ifade eder. Prunč'a göre üçüncü önemli nokta, çevirinin faaliyet alanıdır. Zaman içerisinde faaliyet alanı ve üstesinden gelinmesi gereken görevlerin değişmesiyle, çeviribilimin odağına aldığı çevirinin kültürel yapısının da değiştiğini belirtir (s. 56).

Çeviriyi, kültürden ve zamandan bağımsız olarak kabul görmüş, diller arası aktaran/aktarılan bir etkileşim olarak ele alacağını belirten yazar, bu yönde çeşitli hususlara değinmektedir.

Etkileşimi (Interaktion) bireyler, nesnelere ya da sistemler arasındaki karşılıklı etkileşim olarak anladığını açıklayan yazar, etkileşim ve eylem arasında ayırt edici özellik olarak amaçlılığı belirlemektedir. Yazara göre bu amaçlılık özelliği sayesinde, inceleme

¹⁰¹ Prunč'un bu yaklaşımı, merkez-perifer ilişkisi açısından Itamar Even-Zohar'ın "Çoğuldizge" konseptiyle benzerlik göstermektedir.

alanında, makine çevirisinden, bilgisayar destekli çeviriye ve insan çevirisine kadar bir ilk ayırım gerçekleştirilebilmektedir (s. 57).

Dillerarasılığın çeviri kavramına dayanak noktası oluşturabilecek prototipik yapıda olan bir özellik olduğunu belirten yazar, çevirinin aracılık durumunu da ayrıntılı şekilde ele almaktadır. Burada yazar diliçi iletişim ve kültürlerarası iletişim ile dillerarası ve kültürlerarası aracılıkla, çeviri arasındaki farklılıkları bu kavramları tanımlayarak açıklamaktadır. Yazar, kültürlerarası iletişimde bir aktarım süreci söz konusu olduğunda, kültür içi iletişim ve kültür içi çeviri arasındaki ayırma benzer bir durumun ortaya çıktığını ve bu noktada da terminolojik olarak kültürlerüstü bir iletişimden söz edilmesini önerir. Bu alanda profesyonel ajansların ve aracılıkların bulunduğu bir meslek alanının olduğunu açıklayan yazar, bunlarla çevirmenlerin çalışma alanları arasında benzerlikler olduğunu da ifade eder.

Konuya çeşitli açılardan yaklaşan yazar, hem kurumsal hem de bireysel olarak işleyebilecek bir iş bölümünün yapılması ve bu çerçevede kuralların koyulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada Prunč, günümüz çeviri piyasasında çevirmenin görev ve hukuki sorumluluklarının da göz önünde bulundurularak dinamik bir fikir birliğine varılmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir.

Kültürel olguların ilkesel olarak nedensiz, alışkanlıklara tabi, rastgele ve standartlaştırma gerektiren özellikte olduklarını belirten yazar, belirli bir toplum ve kültür içerisindeki kültürlerüstü iletişimi yenilik ve gelenek arasında sürekli devam eden bir güç yarışı olarak görür. Ona göre çevirinin kavram çerçevesi konusunda fikir birliğine varma süreci, çevirinin amaçlarıyla ve bunların gerçekleştirilme şekliyle de bağlantılıdır. Kültürlerarası arabuluculuk olgusunu ve kültürlerüstü/çokkültürlü çeviriye açıklayan yazara göre, sosyal bir eylem olarak çevirinin ve çeviri kavramının görecelik ve geleneksellik anlayışı, özellikle globalleşen dünyada anlamlıdır. Ona göre, çeviribilimin başlangıç aşamalarında etkilendiği Avrupa çevrelerinden uzaklaşması durumunda, çevirinin kültüre özgü gelenekleri daha şiddetli biçimde sorgulanmaktadır.

Yazar aracılık ve kültürlerüstü danışmanlık kavramlarını ve bunların çalışma alanlarını çevirmeninkiyle karşılaştırmaktadır. Bu bağlamda, çeviri eyleminin metne bağlılıktan iyice uzaklaşarak, aktarım eylemi olarak mı algılanması gerektiği sorusunu sorar. Böyle

bir durumda kendisi de diyalog ortaklarından biri olacağını ve oluşturduğu metinlerin de yabancı bir iletişim eyleminin sunulması değil, bir iletişim eyleminin etkileşimsel parçası olacağını belirtir. Buna benzer bir durumun toplum çevirmenliği/community interpreting'de söz konusu olduğunu belirten Prunč, "kültür aracıları", "kültürel danışmanlar" ve "çevirmenler" arasında da belirsiz geçişler olduğunu vurgular (s. 63).

Yerelleştirme ve çeviriyi karşılaştıran yazara göre, teknik, hukuksal ve yönetsel olanlar dışarıda tutulduğunda, yerelleştirme için gerekli olan edinçlerin çevirmeninkiyle örtüşmektedir. Yazar, günümüzde yerelleştirmenin çevirinin meslek alanının dışında yer bulmuş olmasını, çeviribilimin geçmişte eşdeğerliğe bağlı oluşturduğu dar çeviri anlayışına bağlamaktadır. Çeviribilimin gelecekte bu şekilde kaybettiği çalışma alanları için, çeviri eğitiminin de yeniden düzenlenmesiyle bir şeyleri değiştirmesi gerektiğinin altını çizen Prunč, teknik redaktörlük gibi başka mesleklerin öğelerinin de çevirmenin yaptığı iş ile örtüştüğünü ifade etmektedir.

Prunč, çeviribilimin geçirdiği tarihsel süreci aktarırken, söz konusu yaklaşımlardaki odağı da açıklamaktadır. Yazara göre son paradigma değişimi¹⁰² 90'lı yılların başında sosyolojik yönelim olarak yaşanmıştır. Bu yaklaşıma göre çevirinin sosyal bir eylem olarak kavrandığını belirten yazar, sosyal boyutun da dahil edilmesiyle çeviri olgusuna bütünsel olarak bakılabilmesi konusundaki boşluğun doldurulmuş olduğunu ifade eder. Yazar makalesinin sonuç kısmında çeviribilimin geçirdiği paradigma değişikliklerinden sonra, kendine güvenerek öteki disiplinlerle ilişki kurmak anlamında kendini açabilecek ve bunu eşit zeminde sürdürebilecek bir disiplin haline geldiğini belirtir (s. 67).

Güncel eğilimlerin de görmezden gelinemeyeceğini ifade eden Prunč'a göre, bu eğilimler alanın odağında yer alan olguları periferde doğru itebilir. Gelecekteki gelişmeler, iletişimin elektronik medyaya, internetin sanal alanlarına ve dilden başka göstergesel kodlara kayacağını göstermektedir. Prunč bu gelişmelerin, yakın zamanda

¹⁰² Erich Prunč 90'lı yıllarda yaşanan sosyolojik yönelimi "son paradigma değişimi" olarak adlandırmaktadır. Oysa kültürbilimleri alanında yaşanan yönelimleri kitabında ayrıntılı biçimde inceleyen Doris Bachmann-Medick paradigma ve yönelim (turn) arasında belirgin bir ayrım görmektedir. Ona göre, yönelimler paradigmalardan farklı olarak aynı anda geçerliliğini koruyabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Doris Bachmann-Medick'in Christian Höller ile yaptığı mülakat, *Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften* içinde, 3. baskı, Reinbek bei Hamburg, 2009.

çeviride de yukarıda anılan prototipik odağın yeniden yapılandırılması gereğini ortaya çıkaracağını ifade etmektedir.

Yapılan incelemede kaynakta öne çıkan kavramlar şu şekilde sıralanabilir:

Etkileşim (Interaktion)

Yazar etkileşimi bireyler, nesnelere ya da sistemler arasında karşılıklı olarak gerçekleşen her türlü etkileşim olarak tanımlamaktadır.

Diliçi İletişim (Intralinguale Kommunikation)

Aynı dil topluluğuna ait olan, ancak aynı dili farklı şekillerde kullanan bireylerin doğrudan doğruya iletişime geçmesi olarak tanımlanmaktadır.

Dillerarası Çeviri (Interlinguale Translation)

Diliçi iletişimden farklı olarak, aynı dil topluluğuna ait olan, ancak aynı dili farklı şekillerde kullanan bireylerin üçüncü bir metin aracılığıyla iletişime geçmesi olarak tanımlanmaktadır. Yazar burada bir filmdeki yerel dildeki ya da lehçeli bir ifadenin standart dilde altyazı olarak verilmesini örnek göstermektedir.

Kültürlerüstü İletişim (Transkulturelle Kommunikation)

Yazar bu kavramı kültüriçi iletişim, kültüriçi çeviri, kültürlerarası iletişim, kültürlerarası arabuluculuk ve kültürlerarası çeviriyi içine alan bir üst kavram olarak önermektedir.

Kültürlerarası Arabuluculuk (Interkulturelle Mediation)

Yazar kültürlerarası arabuluculuk kavramını, farklı kültürlere ait bireyler, gruplar ya da kurumlar arasında gerçekleşen her türlü aktarım eylemi olarak tanımlamaktadır.

Kültürlerarası Çeviri (Interkulturelle Translation)

Yazar bu kavramı, metinlerin biçimini değiştirerek ve yeniden biçimlendirerek, kaynak dilden farklı bir dile aktarım eyleminin gerçekleştiği her türlü etkileşim olarak tanımlamaktadır.

Paradigma (Paradigma)

Yazar, makale içerisinde bu kavramı sıkça kullanmasına rağmen açıklamamıştır. Ancak yapılan incelemeye göre, alana farklı bir boyut kazandıran her yaklaşımı yeni bir paradigma olarak kabul ettiğini söylememiz mümkün.

Bakış Açısı ve Disiplinlerarasılık İlişkisi

Yukarıdaki ölçütler çerçevesinde yapılan inceleme sonucunda, 2007 yılında yayınlanmış "Profilierung und interdisziplinäre Kooperation in der Translationswissenschaft" başlıklı makale, kuramsal alanda konumlandırılmıştır. Hedef kitlesi bilim insanları olarak belirlenen makalede yazar, çeviribilimin inceleme alanını ve buna yakın alanları ele almıştır. Bu bağlamda yazar çeviriyle "kültürlerüstü iletişimi" karşılaştırarak çeviribilimin geleceğe dönük eğilimi konusunda öneride bulunmaktadır.

Yapılan incelemede yazarın çeviri pratiğini göz önünde bulundurarak, ele aldığı konulara kuramsal bir bakış açısı ile yaklaştığı gözlemlenmiştir. Burada yazarın çeviribilimin eşdeğerlik odaklı konsepti olduğunu ifade ederek eleştirmesi ve bu bağlamda çevirinin inceleme alanının dar kalması konusunda sorumlu tutması dikkat çekicidir. Yapılan incelemeye göre yazarın alana eleştirel yaklaştığını ve yaptığı yorumları çeviri uygulamalarına dayandırdığını söylememiz mümkündür.

Disiplinlerarasılık ilişkisi açısından yapılan incelemede yazarın farklı disiplinlerin verilerinden çok az yararlandığı tespit edilmiştir. Yazarın geniş bir kaynakçadan yararlandığı ve iletişim kuramı, kültür kuramı ve sosyolojiye ait kuramsal kaynaklara da yer verdiği görülmektedir. Ancak kaynakçanın çok büyük oranda çeviribilim kaynaklarından oluştuğu da dikkat çekmektedir.

5. BÖLÜM: BİLİMSEL VE KAVRAMSAL PERSPEKTİFTE ÇEVİRİBİLİM

Giriş bölümünde, gelişim süresince ve günümüzde de çeviribilim açısından en sık yaşanan tartışmaların, bilimsellik düşüncesi ve buna bağlı olarak alanın disiplinler arasındaki konumlandırılışıyla ilgili olduğuna değinmiştik. Bu tartışmalar, alanın doğru adlandırılmasından özgün bir araştırma konusunun olup olmadığına kadar farklı şekillerde dile getirilmiştir. Çalışmamızın amacı, bu konuya disiplinlerarasılık kavramı üzerinden bakmak olduğundan, 4. Bölümde belirli ölçütler doğrultusunda seçtiğimiz yayın örneklerinden elde ettiğimiz verileri, bu açıdan değerlendirmek istiyoruz.

5.1. Çeviribilimcilerin Çeviribilim ve Disiplinlerarasılık Anlayışı

Buraya kadar olan bölümde yapılan incelemede, çeviribilim alanında belirgin yerleri olan yazarların kendi disiplinleri ve disiplinlerarasılık kavramıyla ilgili görüşlerinin ve tercihlerinin izini sürmeye çalıştık. 2. Bölümün sonunda ortaya çıkan sorularla bu incelemenin gerekçelerini ve tez çalışması açısından önemli olduğunu düşündüğümüz bağlantıları aktarmaya çalışmıştık. Çıkış noktamız disiplinlerarasılık üzerinden çeviribilime yöneltilen eleştiriler olduğundan, bu incelemeyle söz konusu eleştirileri sorgulamayı, çeviribilim içerisinde kavramların kullanımı açısından birlik olup olmadığını, örnek çeviribilimcilerin bilime ve kendi disiplinlerine olan bakış açılarını, sosyal bilimlerdeki yaklaşımların izlerini çeviribilimde görüp göremeyeceğimizi ve tüm bunları dikkate alarak disiplinlerarasılık konusundaki bakış açısını değerlendirmeyi hedeflemiştik. Buna göre aşağıda önce 4. Bölümde ele aldığımız yayın örneklerinden ve genel okumalardan hareketle incelemenin genel sonuçlarına, ardından da kuramsal ve kavramsal tartışmalara ve ortak konulara yer vereceğiz.

5.1.1. Hans J. Vermeer: Versuch einer Intertheorie

İnceleme sonucunda elde edilen verilerden hareketle Vermeer'in yazarın bakış açısını ve disiplinlerle kurduğu ilişkiyi yorumlarken öncelikle belirtmemiz gereken, yazarın verdiği bilgileri yüzeysel olarak değil, derinlemesine sunduğudur. Bu da bu bilgileri içselleştirdiğini göstermektedir. Öyle ki, yazarın çeviribilimci olduğunu bilsek de, bu kitabı çeviribilimsel olarak konumlandırıp konumlandıramayacağımızı tartmamız gerekir. Kitapta çeviri etkinliğini yorumlayabilmek için mi farklı alanlardan yararlanıldı, yoksa kitabın araştırma/tartışma konusunu örneklemek üzere mi çeviri etkinliği yorumlandı soruları örtüşüyor gibi görünse de, bu sorunun yanıtı yapılan çalışmanın odağını kaydırabilecek mahiyettedir. Vermeer'in kitap içerisinde verilen bilgileri açıklayabilmek için, çeviriyi örnek gösterdiğini belirtmiştik, ancak burada özellikle çeviriyi örnek gösterme çabası yoktur. Tam da bu noktada dikkati çeken şey, çeviri yerine farklı bir örnekten hareket edilebileceğidir, çünkü verilen bilgiler sadece çeviriyi ve çeviri sürecini çevreleyen faktörleri aydınlatmak üzere verilmiş bilgiler değil, etkileşimin ve iletişimin bulunduğu her türlü insan faaliyetini açıklayabilecek nitelikte bilgilerdir. Bu açıdan bakıldığında kitabın, yazar açıkça dile getirmese de, bilimkuramsal bir yaklaşım sunmaya çalıştığı açıktır.

Ancak bu tespitte bulunurken yazarın ortaya koymaya çalıştığı yeni yaklaşım da gözden kaçırılmayacak kadar belirgindir ve temellendirilerek işlenmiştir. "Intertheorie" kavramını ortaya atan Vermeer, bu kavramı "disiplinlerarası etkileşim kuramı" (interdisziplinäre Interaktionstheorie) olarak açıklamaktadır. Vermeer Luhmann'ın sistem teorisinden hareket ettiğini belirtmiştir ve da bu metin içerisinde açıkça görülmektedir. Ancak geliştirdiği kavramdan da görüleceği gibi Luhmann'da ön planda olan iletişim kavramı, Vermeer için etkileşim kavramıyla açıklanmaktadır. Böylelikle eylemi yaklaşımının odağına alan Vermeer'in, eylemin olduğu yerde etkileşimin meydana geleceği düşüncesinden hareketle "etkileşim kuramı"ndan söz ettiğini söyleyebiliriz.

Disiplinler arasında gerçekleşen ilişki de bu etkileşim ile açıklanabilir. Bir sistem olarak çeviribilim, sistemler arası etkileşimle varlığını sürdürmektedir. Genele bakıldığında ve bütünsellik anlayışından hareket edildiğinde bu, bütünün parçası olarak görülmeleri bakımından bütün bilim dalları için geçerlidir. Bilim dallarının belirli noktalarda kesişen

çalışmaları ve tespitleri, bu bilim dallarıyla az ya da çok temas eden çeviribilimi bilinçli ya da bilinçsiz etkiler. Buna göre bilim dalları arasında gerçekleşen etkileşimin, farklı düzeylerde olabileceğini söylemek de yanlış olmaz. Bu yaklaşıma göre çeviribilim de bir sistemdir ve başka sistemlerle etkileşim halindedir.

Verdiği tüm bilgiler ışığında kitabın son kısmında çeviri eylemini yorumlayan yazar, açıkça ifade etmese de, burada gerçekleşen etkileşimin tam anlamıyla açıklanamadığına işaret etmektedir. İnceleme bölümünde de aktardığımız gibi yazara göre, bir sosyal sistem içerisinde gerçekleşen etkileşimde bile sorunlar yaşanabilecekken, iki ayrı sosyal sistem arasında gerçekleşen bir etkileşim çok daha sıkıntılıdır. Vermeer bu sorunları dile getirmesinin ardından "çeviri her zaman işlemedi mi ki" sorusunu da sormaktadır: "İşlediyse neden her fırsatta bir çevirinin "doğru" mu, "sadık" mı, "uygun" mu gibi tartışmalar yapıлып, nasıl daha "iyi" olabileceği üzerine konuşuluyor?" (Vermeer, 2006: 369).

Vermeer'in buradaki sorularını, ileriye dönük çözülmesi gereken bir sorunsal olarak yorumlayabileceğimiz gibi, kendi yaklaşımıyla çelişkili olduğunu da söyleyebiliriz. Kendisi bu çalışmayı yaparken zaten bu sorunların farkında değil miydi? Farkında olarak, çeviri eylemini açıklamak üzere eylem odaklı bir yaklaşım sunma çabasına girmemiş miydi? Bu düşünceyi yorumlamak gerekirse, Vermeer'in böylesine geniş bir bakış açısından hareket ederek farklı, ileriye dönük geliştirilebilecek bir yaklaşım sunduğunu söylemek gerekir. Çalışmasında çeviri eyleminde gerçekleşen etkileşimi ve burada var olan sorunları farklı alanlardan verdiği bilgilerle somutlaştırarak sunduğunu görmekteyiz. Böylece bu soruna dikkat çekmiş ve çözülmesi yolunda önemli bir adım atmış olduğunu da ifade edebiliriz.

Yazarın her fırsatta dile getirdiği bütünsellik düşüncesi, kitabın kurgusunda da kendini göstermektedir. Toplamda 6 kısım ve 10 bölümden oluşan kitapta, bölümler her bir kısım içinde ayrı ayrı baştan başlayarak değil, kitap boyunca birbirini izleyecek şekilde numaralandırılmıştır. Bir başka ifadeyle 1. kısımda 1. ve 2. bölümler, 2. kısımda 3. ve 4. bölümler olarak 6. kısımda 10. bölüme kadar devam eder. Kitabın bu farklı kurgusu "İçindekiler" listesinde kısımlardan ve bölümlerden oluşan iki paralel hat olarak da görünürlük kazanmıştır. Vermeer'in bu çalışması, okunmaya kitabın başlığına,

kapsamına ve konu içeriğinin genişliğine uygun şekilde, klasik giriş-gelişme-sonuç bölümlenmesinin dışına çıkarak "İçindekiler" listesinden başlamayı hak eder.

Vermeer tüm süreçlerin ve olayların daha geniş bağlamlarla ve nihai olarak evrenle bütünleştiğini belirtir. Bunun ifadesi olarak kurduğu bu geniş bağlantılara göre bütünü göremeden parçadan söz edilemeyeceği görüşünün yazarda hakim olduğunu söylememiz de mümkündür: "Günceli takip etmek demek, bugün sayısız disiplinden binlerce bilgiyi alıp anlamaya çalışmak ve kendi meselemiz için verimli hale getirmeyi istemek demektir" (Vermeer, 2006: 53).¹⁰³

Mittelstraß'a göre disiplinlerötesiliğin bir araç olarak görüldüğünü yukarıda belirtmiştik. Ona göre disiplinlerötesilik "daha çok bilmek, soruna daha kapsamlı şekilde yaklaşmaktır (Mittelstraß, 2001: 171). Mittelstraß'ın disiplinlerötesilik tanımından hareketle, bilim insanının sorunu bütünün bir parçası olarak görüp yapacağı çalışmada tüm faktörleri tespit etmesi ve söz konusu olan disiplinlerle ilişki kurabilmesi gerektiğini belirtmiştik. Yaptığımız incelemede Vermeer'in bu yönde bir çabası olduğunu görmekteyiz.

5.1.2. Klaus Kaindl: interdisziplinäres Dialog

Klaus Kaindl'in "Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog. Am Beispiel der Comicübersetzung" başlıklı kitabının incelemesinde elde ettiğimiz verilerden hareketle, yazarın bakış açısını ve disiplinlerle kurduğu ilişkiyi yorumlarken, öncelikle çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunda bir yaklaşım ortaya koyma çabasında olduğunu belirtmemiz gerekir. Yazar incelemelerde çok az ele alınan bir konu olarak ifade ettiği çizgi romanlar için çeviribilimsel bir inceleme yöntemi geliştirmeyi hedeflediğini, kitabının giriş kısmında belirtmektedir.

Kaindl bilimin devingen ve etkileşim halinde olduğunu savunmaktadır. Bu fikri benimsediği, bütün çalışma boyunca yapmış olduğu açıklamalar ve yorumlarla da kendini hissettirmektedir. Kuhn'un paradigma kavramı konusundaki yaklaşımını

¹⁰³ "Auf dem laufenden sein bedeutet, heutzutage eine Unmenge Informationen aus zahlreichen Disziplinen entnehmen, zu verstehen suchen und für die eigene Sache fruchtbar machen wollen."

çeviribilim açısından irdeleyerek yorumlayan yazar, bu yaklaşıma göre çeviribilimin gerekli kriterleri yerine getirmediğini vurgulamaktadır. Ayrıca bunun bir sosyal bilim alanı için doğal olduğunu da ifade etmiştir. Bu nedenle kuram ve yöntemler açısından farklı yaklaşımlar olmasının, alanın bilimselliğini sorgulamamızı gerektirmediğini de belirtmiştir. Burada yazarın paradigma kavramı konusundaki yaklaşımlara geniş yer verdiği ve sorgulayarak tartıştığı gözlemlenmiştir. Bu hesaplaşma bize yazarın bakış açısı konusunda da ipuçları vermektedir. Yazarın modern bilim anlayışını benimsediğini ve alana da bu çerçeveden yaklaştığını yapmış olduğu yorumlardan fark edebiliriz. Burada yazarın kısıtlı ve sınırlayıcı bir yaklaşımdan yana olmadığını, bir konuda farklı yaklaşımların olabileceğini kabul ederek çoğulcu bir bakış açısını benimsediğini de görmekteyiz.

Disiplinlerarasılık meselesini ele alan yazarın, çalışmasında bu konudaki tanım çeşitliliğini ortaya koyarak irdelediğini de görmekteyiz. Disiplinlerarasılığı ilişki derecesine göre, yukarıda da açıkladığımız gibi, üç düzeyde ele alan yazarın, konuya çeviribilim açısından yaklaştığı gözlemlenmiştir. Burada dikkati çeken yazarın çeviribilimde ağırlıklı olarak ikinci düzeydeki yaklaşımın geçerli olduğunu belirtmesidir, ancak yazar bu konuya açıklık getirmemiştir.

Yaptığımız incelemeye göre, Kaindl'ın konuyu işleyiş biçiminden ve kitap içerisindeki genel tutumundan hareketle, burada kast ettiği ilişkinin, başka bilim dallarının yöntem ve kuramlarının basit bir aktarımı olmadığı izlenimini ediniyoruz. Kaindl yaptığı açıklamada çeviribilimin disiplinlerarasılığın koşullarına sahip olduğunu, ancak bunu üçüncü düzeye taşıyamadığını, yani başka disiplinlerle çift taraflı ilişki kurmadığını ve ortak çalışmalar yapmadığını ifade etmiştir.

İncelememize göre yazarın, çizgi roman konusunda spesifik çeviribilimsel yöntemlerin neredeyse hiç geliştirilmediğini ifade ederek, alana hem bu anlamda, hem de bu tür spesifik konuların ele alınması gereğine dikkat çekerek katkı sağladığını söyleyebiliriz. Daha geniş bir perspektiften baktığımızda, Kaindl'ın çizgi roman çevirisini, bilimsel açıdan konumlandırarak ve gerekçelendirerek bu alandaki sorunları ortaya koymuş ve bunların çözümüne yönelik böyle bir çaba göstermiş olması, çeviribilimde disiplinlerarasılık konusu açısından da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda özellikle çeviri eyleminin toplumsal boyutunu göz önünde bulundurduğu görülmüştür. Buna göre

yazarın bilime geniş perspektiften baktığı ve disiplinleri de bu geniş perspektifle bütün boyutlarıyla kavranması gerektiği fikrini benimsediği çıkarımında bulunabiliriz.

Bu aşamada çalışmamız açısından özellikle dikkati çeken, yazarın bir konuda kendi fikrini ifade etmeden önce, konuyu her açıdan ele alması ve farklı yaklaşımları okura sunmasıdır. Yazarın, bu yaklaşımları yorumlarken, bir yandan da tüm çalışma boyunca konuları ayrıntılı bir şekilde işlediği ve nesnel bir bakış açısı sunarak belirli tespitlerde bulunduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede yazarın konulara belirli bir açıdan hareket ederek değil, örnekler ve daha somut tespitler üzerinden giderek gerçekçi bir şekilde yaklaştığı gözlemlenmiştir.

5.1.3. Mary Snell-Hornby: interdisziplinäres Handeln

Mary Snell-Hornby'nin 4. Bölümde incelediğimiz "Übersetzen als interdisziplinäres Handeln. Über neue Formen des kulturellen Transfers" (2002) ve "Eine Integrierte Übersetzungstheorie für die Praxis des Übersetzens" (1989) başlıklı makalelerini genel olarak değerlendirdiğimizde, öncelikle iki makalede de amacın giriş bölümünde açıkça ifade edildiğini söyleyebiliriz. Her iki makalede de mevcut kuramlar genişletilerek ya da bu kuramlardan hareketle çeviri olgusuna yeni yaklaşımlar getirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda çeviribilim açısından bir sorgulama gerçekleştirilerek belirli düzeyde eleştirel bir yaklaşım sergilendiğini söyleyebiliriz. Ancak bu noktada makalelerde anlaşılır bir dil kullanılmış olmasına rağmen, kuramcının yaklaşımları yeterince açık olarak ortaya koymadığını da belirtmek gerekir. Her iki makalede kuramsal yaklaşımlar, uygulamadan ve Snell-Hornby'nin mesleki deneyiminden gelen örneklerle desteklenmiştir. Her iki makale için yaptığımız bu tespitler, yazarın genel yaklaşımın bu yönde olabileceğine de işaret etmektedir.

Snell-Hornby "Eine Integrierte Übersetzungstheorie für die Praxis des Übersetzens" başlıklı makalesinde çeviribilimin çevirinin her türünü içeren bir alanı kapsaması gerektiğini savunu ve bu nedenle de bütünleyici bir kurama ihtiyaç duyulduğunu belirterek çeviribilime yeni bir yaklaşım getirmeyi hedeflemiştir. Bu düşünce, makalede yeterince açık bir şekilde ortaya koyulmasa da, bu açıdan kuramlarla hesaplaşıldığını

söyleyebiliriz; ancak çevirikuramsal açıdan bir boşluk olarak gördüğü bu ihtiyaca yönelik değerlendirme yapmakla birlikte, metnin bir makale olarak düzenlenmesi ve yayınlandığı ortamın sınırlılığı, Snell-Hornby'nin bu konuda daha geniş tespitlerde bulunmamış olmasının sebeplerinden biri olarak düşünülebilir.

Snell-Hornby'nin bu söylenenlere ek olarak çeviribilimdeki işlevsel kuramsal yaklaşımları, uygulamaya ve özellikle yabancı dil eğitimi alanına taşıdığı görülmüştür. Nitekim makalenin yayınlandığı Goethe Enstitüsü'nün seminer kitabının başlığı "Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht" [Çeviribilim ve Yabancı Dil Eğitimi] olarak belirlenmiştir. Tez çalışmamız kapsamında bütüncü seçiminde göz önünde bulundurduğumuz hususlar açısından, böyle bir başlık ilk anda çeviribilim ve eğitimbilimleri arasında disiplinler arası bir çalışmayla karşı karşıya olduğumuz görüntüsünü vermektedir; ayrıca makalenin başlığında ve girişinde sözü edilen "entegre çeviri kuramı yaklaşımı" da bu beklentiyi desteklemiştir. Ancak makalenin içeriğinde ve kaynakçasında açıkça hissedilen çeviribilimin ağırlığı, yukarıda andığımız seminer kitabının kapsamı ve yayın amacı açısından disiplinler arası çalışmanın öteki ayağı olması beklenen eğitimbilimlerine ve (makale özelinde) yabancı dil eğitiminin hedeflerine (kuramsal olarak) neredeyse hiç temas edilmediğini göstermektedir. Bu da ilk anda oluşan beklentimizin karşılanmaması anlamına gelir.

Mary Snell-Hornby'nin 4. Bölümde incelenen diğer yayını ise "Übersetzen als interdisziplinäres Handeln. Über neue Formen des kulturellen Transfers" başlıklı makalesiydi. Makalesinde çeviriye zaman içerisinde birçok alanda ihtiyaç duyulmasının, kuramları yeniden gözden geçirmesine neden olduğunu belirten Snell-Hornby, bunun için İşlevsel Çeviri Kuramlarından hareket ederek, durumu çeşitli alanlar açısından (örn. opera metinleri) yorumlamaya çalışmış ve bunu da "disiplinlerarası çeviri eylemi yaklaşımı" olarak adlandırmıştır. Tez çalışmamız açısından önemli olan soru, buradaki disiplinlerarasılığı nasıl anlamamız gerektiğidir.

Snell-Hornby " Eylem Odaklı Çeviri Kuramının (Translatorisches Handeln) ve Skopos kuramının pek çok ortak yönü olduğunu ve birlikte kendi yaklaşımı için temel oluşturduklarını" ifade eder (Snell-Hornby, 2001: 126). Bu durumda bugünün penceresinden baktığımızda, "disiplinlerarası çeviri eylemi" olarak adlandırdığı yaklaşımındaki esas vurgunun, disiplinlerarasılığın işlevsel kuramların tamamlayıcısı

olarak mı, yoksa sadece uygulama açısından daha somut bir bağlantı noktası olarak mı ön plana çıkardığı sorusunu sorabiliriz.

Snell-Hornby disiplinlerarasılığı, genelde karşılaşıldığı gibi, çeviribilimin yöntem ve araç açısından farklı disiplinlerden yararlanması olarak değil,¹⁰⁴ daha çok çevirmenin uygulamada gerçekleştirdiği disiplinler arası bir eylem olarak anlamaktadır. Ama buradan hareketle kuramcının disiplinlerarasılığı uygulamayla sınırlı tuttuğunu iddia etmek de yanlış olur. Çeviribilimin gelişim sürecine istikrarlı bir şekilde katkıda bulunan, uygulamadaki deneyimini kuramsal çalışmalarla birleştirerek, alana daha geniş bir perspektiften bakmaya önem veren bir çeviribilimcinin bilimsel tavrını ortaya koyabilmek için daha derin ve geniş okumalara ihtiyaç vardır.

Öyleyse iki makaleyle sınırlı bir incelemeden tez çalışmamızın sorunsalı kapsamında nasıl bir sonuç çıkarabiliriz? Özetlemek gerekirse, Snell-Hornby'nin "Eine Integrierte Übersetzungstheorie für die Praxis des Übersetzens" başlıklı makalesi 1989 yılında yazılmıştır ve bu makalede Hornby, bütüncü bir kurama gereksinim duyulduğunu ifade ederek, sonuçlandırmamış da olsa bu yönde bir yaklaşım sunmuştur. "Übersetzen als interdisziplinäres Handeln. Über neue Formen des kulturellen Transfers" başlıklı makale ise 2001 yılında yayınlanmıştır ve disiplinlerarası bir çeviri eylemi yaklaşımını sunmaktadır. Bu şekilde bakıldığında aklımıza şu soru gelir: acaba birinci makalede dile getirilen çevirinin tüm alanlarını içine alan bütüncü (genel) bir kuram ihtiyacı, ikinci makalesinde sunulan disiplinlerarası çeviri eylemi yaklaşımıyla mı doldurulmaya çalışılıyor? Elbette bu yönde bir çıkarımda bulunmamız için daha kapsamlı okumalar yapmamız gerekir. Ancak incelememizde yer verdiğimiz iki makalede de Snell-Hornby'nin uygulama ile kurama bir arada yer verdiğini, bunu yaparken kurama uygulamanın penceresinden eleştirel bir gözle bakmayı başardığını, böylece çeviri kuramının da uygulayıcısı olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁰⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mine Yazıcı; 2004: 16-19.

5.1.4 Wolfram Wilss: eine Interdisziplin? / ein neues Paradigma?

Bu çalışmada ilk olarak Wolfram Wilss'in "Übersetzungswissenschaft: eine Interdisziplin?" başlıklı makalesi incelenmiştir. Elde edilen tüm verilerden hareketle yazarın bakış açısını ve disiplinlerle kurduğu ilişkiyi yorumlarken öncelikle belirtilmesi gereken, yazarın çeviribilimde disiplinlerarasılık konusunda açık bir yaklaşım ortaya koyma çabası olmamasıdır.

Yazar, teknolojik gelişmelerin alanları etkilediğini işaret ederek, disiplinlerarasılık konusuna duyulan ilginin buradan kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Yazarın ifadelerinden disiplinlerarasılık konusunda şüpheleri olduğu gözlemlenebilmektedir. Ancak makalede paradigma değişiminden söz ederek, bilimin disiplinlerarasılık konusunda paradigma değişimi sürecinde olabileceğini de belirtmektedir. Bundan hareketle yazarın disiplinlerarasılığın tanımlanması konusunda yapılan çalışmaları yetersiz bulduğu ve kavramın, dolayısıyla disiplinlerin nerede başlayıp nerede bittiği tanımlanmadığı sürece disiplinlerarasılığın mümkün olmayacağını ifade ettiği çıkarımında bulunabiliriz. Yazarın bilimde paradigma değişiminden söz etmesini, ileriye dönük olarak bu konuda gelişmeler kaydedilebileceğine dair verdiği bir işaret olarak yorumlayabiliriz.

Disiplinlerarasılığın tanım sorununa değinen yazar, çeviribilimin çoğu zaman toplama bilim olarak algılandığını ifade etmiş ve özellikle çeviribilimin özerkliğini sorgulamıştır. Çeviribilimin, başka bilim dallarının yapamayacağı, kendisine has araştırma ve incelemelerde bulunmadığını savunması, bunun en somut göstergesidir.

Tüm bu açıklamaların yanı sıra yazar, çeviribilimin bu durumundan alandaki bilim insanlarını sorumlu tutmaktadır. Yazar her ne kadar çeviribilimi bir bilim dalı olarak görmediğini ima etse de, makalenin bazı bölümlerinde yer alan yukarıdaki gibi sitemlerden, böyle bir bilim dalına ve araştırmalarına ihtiyaç olduğu yönünde bir fikre sahip olduğu çıkarımında bulunulabilir. Çeviri kuramlarının esnekliğini, karmaşıklığını ve çeşitliliğini eleştiren Wilss'in çeviri etkinliğini bütünüyle çevreleyen ve her şeyiyle kapsayabilen bir kuramın eksikliğini hissettiğini gözlemleyebiliyoruz. Ancak ifadelerinden böyle bir şeyin mümkün olmadığına da işaret etmektedir. İnceleme sonucunda yazarın yeni bir yaklaşım sunma çabasının olmadığı gözlemlenmiştir.

Wolfram Wilss'in "Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?" başlıklı 2. makalesinin incelenmesinden elde edilen tüm verilerden hareketle yazarın bakış açısını ve disiplinlerle kurduğu ilişkiyi yorumlarken öncelikle belirtilmesi gereken, yazarın verdiği bilgileri derine inmeden sunduğudur. Bu da yazarın disiplinlerarasılık konusunda bir yaklaşım ortaya koyma çabasından çok soruna işaret etmek istemesi şeklinde algılanabilir. Buna göre yazar, sunduğu bazı bilgilere dayanarak disiplinlerarasılığı değerlendirmekte ve böyle bir çalışma yönteminin işlemesi konusunda şüpheleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada dikkati çeken şey yazarın, disiplinlerarasılığı nasıl yorumladığıdır.

Yazar çeviribilimsel kaynaklarda disiplinlerarasılığın tanımlanmadığını eleştirmiştir ancak kendisi de herhangi bir tanım ortaya koymamaktadır. Wills'in yapmış olduğu değerlendirmelerden hareketle, disiplinlerarasılığı iki farklı şekilde kavradığını söyleyebiliriz. Yazar disiplinlerarasılıktan söz ederken, bunun akademik bir etkinlik olduğunu ve farklı disiplinlerden gelen bilim insanlarının yaptığı ortak çalışmalarla sınırlı olduğunu dile getirir. Makalenin başka bir noktasında ise disiplinlerarasılığın ancak bilim insanının kendi kafasında gerçekleşebileceğini ve bunun da yüksek seviyede entelektüel kıvraklık gerektirdiğini savunmaktadır. Bu iki görüş çelişkili görünse de, yine de yazarın bakış açısı konusunda bazı ipuçları vermektedir. Yazara göre disiplinlerarasılık iki şekilde olabilir: birincisi ortak çalışmayla, ikinci görüş ise, bilim insanının geniş perspektiften, bütünü görerek bakabilmesi ile.

Genele baktığımızda yazar bütünden parçaya gidilmesini eleştiriyor ve disiplinlerarasılık konusundaki sorunları buna bağlıyor diyebiliriz. Bunu yaptığı eleştirilerden de görmekteyiz. Yazara göre tüm disiplinler için geçerli olabilecek disiplinlerarası bir yöntem oluşturma çabalarından önce, disiplin içi bakış açısının nerede bittiği, disiplinlerarasılığın nerede başladığı belirginleştirilmelidir. Buna göre de öncelikle disiplin içinde hangi sorunların çözülemediği konusunun sorgulanması gerekir. Wilss, disiplin içi düşünmeye karşın disiplinlerarasılığın avantajları, dezavantajları ve sınırlarını içerecek şekilde irdelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

5.1.5. Erich Prunč: interdisziplinäre Kooperation

İncelemede Erich Prunč'un "Profilierung und interdisziplinäre Kooperation in der Translationswissenschaft" başlıklı makalesine yer vermiştik. Elde ettiğimiz verilerden hareketle yazarın bakış açısını ve disiplinlerle kurduğu ilişkiyi yorumlarken, öncelikle büyük ölçüde çeviribilimsel kaynaklardan yararlanmış olduğunu belirtebiliriz.

Çeviribilimin inceleme nesnesini de konu aldığı makalede Prunč, teknik alanlardaki uzmanlık edinçleri hariç, o alanlarda aracı, teknik redaktör, kültür danışmanı gibi görevleri yerine getiren kişilerin sahip olduğu nitelikleri çevirmenlerin de taşıdığını belirtmiştir. Buna bağlı olarak da eşdeğerlik arayışıyla dar bir kalıba sokulmuş olan çeviri yaklaşımları nedeniyle, çevirinin aslında "kendi topraklarını kaybettiğine" ve ileride eğitim kurumlarının bunu geri alacak şekilde yeniden yönlendirilmesi gerektiğine işaret eder (s. 64).

Belirtmemiz gereken bir başka husus ise, yazarın paradigma kavramını, alanda yaygın olan halinden (Kuhn'un paradigma kavramı) farklı kullanmış olmasıdır. Yazar bunu açıkça ifade etmese de, çeviriye bakış konusunda farklı bir boyut kazandıran her yaklaşımı yeni bir paradigma olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz. Prunč'un "*Son paradigma değişimi* 1990'lı yılların başında gerçekleşti ve sosyolojik yönelim olarak etiketlendi" (Prunč, 2007b: 67)¹⁰⁵ ifadesi bu tespiti desteklemektedir. Son olarak Prunč'un bilimsel bakışı konusunda ipucu veren önemli bir açıklaması da şu şekildedir: "Sosyal boyutun eklenmesiyle çeviri olgusunu bütün olarak ele almadaki son boşlukta tamamlanmış oldu" (Prunč, 2007 b: 67).

Alıntıdan da görüleceği gibi yazar, inceleme alanına yönelik bütünsel bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu görüşünde olacak ki, bu noktaya "son paradigma değişimiyle" geldiğini ifade etmiştir. Ancak burada "son boşluk" derken yazarın neyi kast ettiği belirgin değildir. Bu ifadeyi yorumlayacak olursak, yazar çeviri olgusunu açıklama konusuna her açıdan ve bütünsel yaklaşabileceğimiz son noktaya geldiğimizi savunmaktadır. Burada yazarın bilime olan bakış açısının sorgulanması gerektiğini de söyleyebiliriz. Çünkü modern bilim anlayışına göre bilimin dinamik yapıda olması ve

¹⁰⁵ Prunč, Erich, "Profilierung und interdisziplinäre Kooperation in der Translationswissenschaft", *Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens* içinde, yay. haz. J. Muráth and A. Oláh-Hubai, Wien: Praesens, 2007.

bununla birlikte her gün değişen, gelişen teknoloji ve bilimsel bakış açıları gibi hususlara rağmen bu kadar keskin ifadeler kullanması, mevcut durumun onun bilimsel anlamdaki beklentisini karşıladığı olarak yorumlanabilir.

5.2. Ortak Yönler, Farklı Tavırlar, Kavramlar, Tartışmalar

İncelemelerden hareketle, yazarların açık ya da örtük ifadelerinden çeviribilim ve disiplinlerarasılık konusundaki düşünceleri hakkında yaptığımız çıkarımları, 2. Bölümün sonunda ortaya çıkan sorular ışığında yan yana getirdiğimizde, adı geçen çeviribilimcilerin aralarındaki bağlantıları, kavramsal ve kuramsal yaklaşımları şu açılardan değerlendirebiliriz:

Öncelikle makale başlıklarında, Wilss dışında konuya soru sorarak yaklaşan bir yazar yoktur. Yazarların yayın başlıklarında kullandıkları *entegre çeviri kuramı* (integrierte Übersetzungstheorie), *disiplinlerarası eylem* (interdisziplinäres Handeln), *disiplinlerarası diyalog ve işbirliği* (interdisziplinäres Dialog / interdisziplinäre Kooperation) ve *kuramlararasılık* (Intertheorie) şeklindeki ifade ve tanımlar, çeviribilimin disiplinlerarası perspektifteki yerine ya da en azından bu tür bir bağlantıya işaret eder. Wolfram Wilss'in iki makalesinden birinde geçen "disiplinlerarası disiplin" (Interdisziplin) ifadesi, bu gruba yakın görünse de, soru işaretiyle verilmiştir. Elbette çeviribilimin disiplinlerarasılıkla ilişkisi diğer yayınların içeriğinde de tartışılan bir konudur, ancak bu konunun sorgulanacağı, Wilss'in her iki makalesinde de, henüz yayın başlığında ilan edilmiş görünmektedir.

Seçtiğimiz yayınların tarihlerine bakıldığında, incelemede yaklaşık aynı dönemin içinde üretilmiş bir yayın grubundan söz edebiliriz. Bu da bize konuyla ilgili (yaklaşık) eşzamanlı ancak farklı perspektifleri ve yaklaşımları yan yana görme imkânı sağlar. Çeviribilimin gelişim süreci açısından bu yayınların yaklaşık "kültürel yönelim" (cultural turn) olarak ifade edilen döneme ve sonrasına denk geldiğini söyleyebiliriz. Sosyal bilimlerde yaşanan ve çeviribilimde de izleri sürülen bu hareketin, incelediğimiz yayınlar ve dolayısıyla tartışma konusuyla ilgili bakış açısına da yansımaları beklenen bir

durumdur. Nitekim inceleme bölümünde de açıkladığımız gibi Prunč, 90'lı yıllardaki yönelimi "bir paradigma değişimi olarak" değerlendirmektedir.

Yayınların incelenmesiyle elde ettiğimiz kavram grubuna baktığımızda, yazarların kendi kuramsal yaklaşımlarının ve metin kurgularının, dolayısıyla da disiplinler arası ilişkisi bağlamındaki düşüncelerinin buraya da yansıdığını görüyoruz. Örneğin Mary Snell-Hornby'nin kuramsal yaklaşımı, metin tasarımı, uzman çevirmen, çeviri edinci, entegre çeviri kuramı, bütünsel süreç, Skopos Kuramı gibi İşlevsel Çeviri Kuramlarının temel kavramlarıyla ortaya çıkmaktadır. Snell-Hornby aynı zamanda disiplinlerarasılık kavramını da uygulama alanından hareketle birlikte/ortak çalışma anlamında bir eylem olarak anlamaktadır.

Bu aşamada özellikle Holz-Mänttari'den yararlandığı ve Eylem Odaklı Çeviri Kuramından "disiplinlerarası eylem kuramı"na geçiş yaptığı gözlemlenebilir. Makalenin başlığındaki "entegre" sıfatı da buna işaret etmektedir. Bu anlamda da çeviribilimin yenilenmesi yönünde çaba gösterildiğini düşünebiliriz. Snell-Hornby ayrıca, çeviribilimin çeviri faaliyetinin olduğu tüm alanları kapsamaması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre de, yukarıda ayrıntısıyla gösterdiğimiz gibi, çeviribilimde bütüncü bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Konuları işleme biçimine bakıldığında Snell-Hornby'nin bilimi uygulamayla birlikte ele aldığı söylenebilir.

İncelememizde, uygulamayı farklı bir açıdan dikkate aldığımızı gözlemlediğimiz bir diğer yazar da Erich Prunč olmuştur. Prunč yazısında uygulama alanından yola çıkarak çevirinin, iletişimin ve dolayısıyla bu süreçlerde yer alan kişilerin kavramsal ayırımları üzerinde durmaktadır ve disiplinlerarasılık ilişkisini bu yönde kurar. Prunč, makalesinde diliçi iletişim, dillerarası çeviri, kültürlerüstü iletişim, kültürlerarası arabuluculuk, kültürlerarası çeviri gibi kavramlardan yararlanıyor.

Etkileşim ve kültür, birer üst kavram olarak, çeviribilimde bütünsel bir yaklaşımın olmasını savunan Prunč'u diğer yazarlara yaklaştırmaktadır. Ancak Prunč'un bütüncü yaklaşım anlayışı Snell-Hornby'nin yukarıda ifade edilen bakış açısından farklıdır. Snell-Hornby için bütünsel olarak ele alınması gereken şey, çeviri yapılan tüm alanlar, bir başka deyişle çevirinin uygulamasıdır. Prunč'ta ise söz konusu olan

perspektiftir. Ona göre bütünsel bir yaklaşım, inceleme nesnesinin her yönünün farkında olan bir bakış açısıdır.

Diğer yazarlarla ortak kullanılan bir diğer kavram olarak paradigma ise, bu yazıda sıkça anılmasına rağmen, açıklama yönünden eksik bırakılmıştır, yani Prunč bu kavramı ötekilerden farklı kullanmasına rağmen bunu açıklamamaktadır. Paradigma değişimi çeviribilimcilerce, kaynak odaklı yaklaşımlardan erek odaklı yaklaşımlara geçişe neden olan bir dönüm noktası olarak kullanılmaktadır. Oysa Prunč, her türlü yönelimi ayrı birer paradigma olarak adlandırır. Buna göre de, 90'lı yıllarda yaşanan "cultural turn" Prunč için paradigma değişimidir.

Klaus Kaindl, bir yandan Snell-Hornby ve Prunč gibi somut bir çeviri örneğinden hareketle çeviribilimin disiplinlerarası niteliğini değerlendirirken, diğer yandan onlardan biraz daha geniş bir perspektifte ve bilimkuramsal bir bakışla bu kavramı irdelemektedir. Bilimsel gelişmelerin dinamik süreçler olduğunu açıklayan yazar, bu süreçlerde disiplinler arasındaki sınırların da sürekli olarak yer değiştirdiğini belirtir. Disiplinler arasında rastlanan her ilişkinin disiplinlerarasılık sayılamayacağını ifade eden yazar, burada üç ayrı ilişki düzeyinden söz eder ve bu bağlamda çokdisiplinlilik, disiplinlerötesilik gibi kavramlardan yararlanarak disiplinlerarasılık kavramını tanımlamaya çalışır. Klaus Kaindl'in çalışmasında yer verdiği çoğulculuk kavramı, onun çeviribilimde çoğulcu bir bakış açısının kabul edilmesinden yana olduğuna işaret eder. Bu kavram Kaindl'i ötekilerden ayırmaktadır. Çeviribilimde çok fazla yaklaşımın bulunmasını ve ortak bir paydada buluşulamamış olunmasını zayıflık olarak gören Wilss'ten farklı olarak, Kaindl için farklı seslerin yükselip aynı anda varlığını sürdürmesi bilimin doğal süreci içindedir.

Bütüncemizin metaforik anlamda iki ayrı ucunu temsil eden Hans Vermeer ve Wolfram Wilss'in çalışmalarına baktığımızda ise, yukarıda andığımız çalışmaların da katılımıyla, hem çeviribilimin bir anlamda klasikleşmiş (çeviri)bilimsellik tartışmasına, bir yandan da yenilikçi bakış açısının uzanabileceği mesafeye ışık tutan iki ayrı bilimsel tavırla karşılaşırız.

Wilss'in her iki makalede Snow'un "İki Kültür" yaklaşımına değinmesi ve disiplinlerarasılığın mümkün olmayacağını yine bu yaklaşıma dayandırması dikkat

çekmektedir. Bunun yanısıra Wilss çeviribilimden bağımsız olmak üzere, bilim dallarının ayrışmasından ve disiplinlerarasılık ile ilgili ortaya çıkan yeni yaklaşımlardan söz etmemektedir. Disiplinlerarasılık, yazara göre tanımlanmasında sıkıntılar olan bir kavramdır ve disiplinin sınırının nerede bitip nerede disiplinlerarasılığa geçildiği de belirgin değildir. Wilss, disiplinlerarasılığı akademik bir etkinlik olarak algılar, yani ortaklaşa yapılan projelerle sınırlanacağını, özgül bilimsel bilgi edinme boyutuna taşınmayacağını ifade eder. Bu şekilde de çokdisiplinlilik kavramıyla eş anlamlı kullandığı görülmektedir. Wilss'e göre bu anlamda paradigma değişimi de buna paralel olarak, araştırılacak nesnenin karmaşıklığı ve araştırma yöntemleri arasındaki boşluk nedeniyle oluşan bilgi krizleri ve bilginin sorgulanmasıyla oluşmaktadır.

Doğa bilimleri ve beşeri bilimler arasında var olduğunu ifade ettiği mesafenin her zaman olacağını sebep göstererek, disiplinlerarasılığın mümkün olamayacağını savunan Wilss, bir yandan disiplinlerarasılığın tanım sorunu olduğunu ifade ederken, diğer yandan çeviribilimin özerkliğini sorgular. Bu anlamda kapsayıcı bir kurama ihtiyaç olduğunu açıklamakla birlikte, bunun imkansız olduğunu ifade ettiği noktada biraz çelişkili, en azından çeviribilim adına çok da ümit vaat etmeyen kuşkucu bir tavırla karşımıza çıkmaktadır. Wilss'in, bakış açısı ve yararlandığı kaynakların da, incelenen ve birkaç yıl arayla yazılmış olan makalelerinde aynı olması ise, bize yazarın geçmişten gelen bakış açısının sabit olduğu ve bunun çeviribilimde disiplinlerarasılık konusundaki yaklaşımına da yansıtıldığını, bu konuya karşı diğerlerine göre daha eleştirel ve tutucu bir tavır içinde olduğunu düşündürmektedir.

Bu dönem yaptığı çalışmalarda çeviribilimin bir bilim dalı olmadığını ve başka bilim dallarının yöntem ve yaklaşımlarının uyarlanmasıyla oluştuğunu belirten Wilss'in makalelerinde özellikle dikkati çeken, çağdaş çeviri kuramları diye adlandırılan yaklaşımlardan hiç söz etmemesidir. Çeviribilimi çevirmenin davranış şekillerini, bir metnin çevirmene, çevirmenin de bir metne nasıl etki ettiğini ve bu çerçevede belirleyici faktörlerin ne olduğunu araştıran bir disiplin olarak tanımlayan, yani çevirmen-metin ilişkisi üzerinden daha dar bir açıdan kurgulayan yazarın, makalelerin yayınlandığı yıllar dikkate alındığında, bu yaklaşımlardan haberdar olmaması da mümkün görünmemektedir. Bu da Wilss'in yukarıda aktarmaya çalıştığımız bilimsel yaklaşımını destekler bir durum olarak kabul edilebilir.

İncelediğimiz yayınlardan hareketle ortaya çıkarmaya çalıştığımız (çeviri)bilimsel ve kavramsal çeşitliliğin diğer ucunda ise, çeviriyi şimdiye kadarki en geniş ve kapsamlı çerçevede ele alan Hans J. Vermeer'in "disiplinlerarası etkileşim kuramı" olarak tanımladığı yaklaşımı yer alıyor. Bilimsel alt yapısında Niklas Luhmann'ın sistem tanımından yararlanan yazar buna göre, sistemi belirli koşullar altında işleyen bir nesnenin bütünlük olarak kavranması şeklinde tanımlamaktadır. Her sistemin tek olduğunu vurgulayan yazar, sistemlerin kendi kendilerini yönettiğini ve kapalı olduklarını açıklar. Ancak bu kapalılık çevrelerinden bağımsız olarak varlıklarını sürdürebilecekleri anlamına gelmez. Yazara göre sistemler, çevrelerine karşı açık uçlu olarak etkileşimle/iletişimle temasa geçmelidirler, çünkü varlıkları çevrelerinin varlığına bağlıdır.

Vermeer'in çalışmasında yer verdiği evren kavramı ise yazarın, bütüncü bakış açısı doğrultusunda kullandığı bir diğer kavramdır. İlişkisel, etkileşim ve uyaran da Vermeer'in bu geniş bakış açısını ve yaklaşımını kurgularken yararlandığı kavramlardır.

Vermeer kitabının adında çeviriye ilişkin bir kuramsal denemeye işaret etmekle birlikte, içerikte çeviriden alışageldiğimiz yoğunlukta söz etmemektedir. Buna karşılık üzerinde yoğunlukla durduğu "kültür"ü bir üst kavram olarak ve davranışlarımızı şekillendiren bir olgu olarak ele alır. Kültürü üç alana ya da düzeye ayıran Vermeer, İdio- (örn. bireyin kültürü), Dia- ve (örn. mesleki, bölgesel kültür), Para- takılarıyla ayrıştırdığı kültür katmanlarından (örn. halk ya da ulus) bu çalışmada da söz ederek, kendi çeviribilim düşüncesinin ve hayatının başından bu yana çeviriyle kurduğu bağlantıyı da hatırlatmış olur. Kitabın arka kapağındaki tanımla çevirinin (yazılı ve sözlü çevirinin) iç içe geçmiş (mikro ve makro) dilsel, fiziksel, nörobiyolojik, sosyal, kültürel koşulların oluşturduğu bir ağ olduğu belirtilen çalışmada, bu dokuların da yine söz konusu bu alanların kendi arasındaki çeviriler olduğu ifade edilir. Buna göre çalışmanın amacı bu çeviri katmanları arasından birkaç ipucunu yakalayabilmektir. Bu da Vermeer'in bakış açısının sınırlarının çok geniş bir alana yayılmasının, bir anlamda sınırsızlığın nedeni olarak düşünülebilir.

Yapılan inceleme çalışmalarında ortaya çıkan ve burada bir üst bakışla değerlendirmeye çalıştığımız sonuçlardan, bilim insanlarının bakış açısının, onların genel olarak bilime

yaklaşımlarıyla belirlendiğini görmekteyiz. Buna göre çeviribilime ilişkin yaklaşım ve bunu ifade etme şekli de bu bakış açısıyla belirlenmektedir.

SONUÇ

Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi çeviribilimin gerek kendi içinde, gerekse diğer disiplinler tarafından bilimselliğinin sorgulanması aşamasında disiplinlerarasılık kavramı anlam kazanmaktadır. Disiplinlerarasılık ve bilimsellik, çeviribilimde çoğu kez eksik ifade edilmiş ya da eksik bırakılmış nitelikler olarak anılmış ve bu da çeşitli kişiler ve alanlar tarafından çeviribilimin olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirilmesine yol açmıştır.

Bu sorunu daha yakından incelemek adına, tez çalışmamızın 1. ve 2. Bölümlerinde öncelikle bilim ve bilimin tarihsel gelişimiyle sosyal bilimlerin gelişim süreci incelenmiştir. Disiplinlerarasılık sosyal bilimlerde ortaya çıkışından günümüze gelinceye dek farklı şekillerde ele alınmıştır. Buna göre bazı kaynaklarda¹⁰⁶ sosyal bilimlerin ortaya çıkışı ve gelişimi sürecinde disiplinlerarasılık, hiç bir disipline ait olmayan, kelimenin tam anlamıyla disiplinler arasında kalan boşluklar/nesnelere olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca disiplinlerarasılığa hem disiplinlerin birlikte projeler yürütmesi olarak hem de yöntem olarak rastlamaktayız. Disiplinlerarasılık sadece çeviribilimde değil, sosyal bilimlerin birçok disiplininde geçerli bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Çeviribilim kaynaklarında çeviribilim için söylenen disiplinlerarasılık ifadesiyle neyin kastedildiği sorusu da ayrıca akla gelmektedir. Bu düşünceden hareketle disiplinlerarasılık kavramının çeviribilim açısından tanımlanmasının önemi ortaya çıkar.

Bu yönde yapılacak bir çalışma, çeviribilimi bir bilim alanı olarak konumlandırabilmek açısından da önemlidir. Çalışmamızın 1. Bölümünde tarihsel gerçekliklerin ve gelişmelerin, o anki döneme ait bilim anlayışına yön verdiğini gözlemledik. Bu gözlemden hareketle, çok eski zamanlara dayanan çeviri etkinliğinin aynı yaklaşımla paralellik gösterdiğini söylememiz mümkün.

Birçok kaynakta sosyal bilim alanı olarak tanımlanan çeviribilimin, yapılan incelemelerde de görüldüğü gibi, günümüzde fen bilimleri ile de işbirliği ve ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Bunun dışında sözlü çeviri alanında yapılan

¹⁰⁶ *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Metis Yayınları, İstanbul 2008.

psikolinguistik ve nörobilimsel laboratuvar çalışmaları ve araştırmalar buna örnek gösterilebilir.¹⁰⁷ Diğer yandan gelişen teknolojiyle bilgisayar destekli çevirilere ilginin artması, bilgisayar dili ve çeviri bellekleri oluşturma çalışmaları da fen bilimleri ile olan etkileşim ve ilişkiye örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda hem çeviribilimin bir bilim dalı olarak konumlandırılması, hem de disiplinlerarasılığın çeviribilim açısından tanımlanması, çeviribilimin birçok farklı alana temas etmesi bakımından incelenmesi gereken önemli olgulardır. Bu tez çalışması ile çeviribilimcilerin bilim anlayışlarını ve disiplinlerarasılık kavrayışlarını ortaya koyarak, bilimkuramsal açıdan da yorumlamak amaçlandığından yapılan okumalar, bilimsel bir bakış açısı kazandırmak bakımından da işlevseldir.

Çalışmamızın kuramsal ve kavramsal çerçevesini bu şekilde çizdikten sonra, 4. Bölümde yer verdiğimiz gibi, bilimsel yayınlardan seçilen bütüncü üzerinde çeviribilim ve disiplinlerarasılık konusunun izlerini sürmeye çalıştık.

Yapılan incelemelerin olabildiğince nesnel olarak değerlendirilebilmesini mümkün kılmak amacıyla, belirli ölçütler belirleyerek her kaynak için uygulanabilecek ortak bir inceleme modeli oluşturduk. Böylelikle adı geçen yazarların bütününde olmasa bile, yayınların niteliği göz önüne alındığında belli bir zaman dilimindeki görüş ve yaklaşımlarını saptama imkânı bulmuş olduk. İncelemenin artsüremlili ya da eşsüremlili yapılması açısından şunu hatırlatmak gerek: Çeviribilimin bütün gelişim süreci ve bu süreçte yapılan yayın sayısını göz önüne alarak, daha dar ve güncel bir zaman diliminde yer alan yazılardan örnekler seçilmesine karar verdik. Ancak bu seçilen örneklerin yine çeviribilimin gelişim süreci açısından belirli noktalarda yer almış, çalışmalarıyla ve düşünceleriyle bu süreci yönlendirmiş ya da bu konuda ciddi değerlendirmeler üretmiş kişilerden alınmış olmasına da dikkat ettik. Ayrıca incelemeye konu olacak yayınların seçimi aşamasında bir pilot çalışma yaparak, inceleme sorularını oluşturduk.

Söz konusu bölümde inceleme sonuçlarını değerlendirmek üzere, öncelikle metinlerin elverdiği ölçüde daha somut sorularla hareket ederek seçtiğimiz yayınları gözden geçirdik. Kullanılan kavramları, yayınların yöntemini, hedef kitlesini, kuramsal

¹⁰⁷ Susanne Göpferich, *Translationsprozessforschung. Stand. – Methoden – Perspektiven*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2008, s. 11. Türkiye'de bu alanda yapılan sınırlı sayıda çalışmaya örnek olarak bkz. Aymil Doğan, *Sözlü Çeviri- Çalışmaları ve Uygulamaları*, Hacettepe Doktorlar Yayınevi, Ankara, 2003.

dayanaklarını ve amacını belirlemeye çalıştık. Bu arada yayınların hepsinde bu yönde açık ifadeler bulunmadığını da gözlemledik. Bu sorularla incelediğimiz yayınları daha sonra disipline ve disiplinlerarasılık kavramına getirdikleri yaklaşımlar doğrultusunda bir kez daha gözden geçirerek 5. Bölümde yer verdiğimiz üst bakış için bir zemin oluşturduk.

Buna göre çeviribilimde disiplinlerarasılık olgusuna dair bakış açımızı geliştirmek ve bu bağlamda sorulacak soruları şekillendirmek amacıyla yapılan bu tez çalışmasının 4. Bölümünde incelediğimiz bilimsel yayınlarda gerçekte neyi anlayabildiğimizi, çeviribilim içerisinde kavramların kullanımı açısından birlik olup olmadığını, çeviribilimcilerin bilime olan bakış açılarını ve buna bağlı olarak çeviribilim tanımlarını, ayrıca adı geçen yayınlar üzerinden çeviribilimcilerin alana dair görüşlerini, ortak kavramları ve tartışmaları karşılaştırmalı olarak gözden geçirdik. İnceleme çalışmasına geçmeden önce de, çeviribilim ve disiplinlerarasılık konusundaki yaklaşımlara dair bir perspektif edinmek üzere 3. Bölümde, genel bir okuma ile bazı çeviribilim kaynaklarını değerlendirdik. Bunlar aynı zamanda aralarından bütüncemizi de belirlediğimiz kuramsal kaynaklar olup, böylelikle bu okuma sürecinde, incelediğimiz örnek metinlerden elde ettiğimiz verileri, değerlendirme aşamasında doğru bir şekilde konumlandırmak üzere de yararlanmış olduk.

İncelemeye geçmeden önce genel bir perspektif edinmek üzere yaptığımız okumadan, çeviribilimcilerin her zaman aynı dili konuşmalar da, disiplinlerarasılık konusundaki görüşlerinin bazı açılardan benzeşebildiğini de gördük. Yurtiçi ve yurtdışı kaynaklardan elde ettiğimiz veriler yan yana geldiğinde, çeviribilimin disiplinlerarasılığı konusunda belli açılardan sınıflandırabildiğimiz görüşlere ulaştık. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz sonuçlar, yurt içindeki ve yurt dışındaki çeviribilimcilerin disiplinlerarasılık ekseninde çeviribilimi hangi açılardan değerlendirdiğini ve bunu yaparken konuya nasıl yaklaştıklarını anlamamız açısından önemli bilgiler içeriyordu. Bunların arasında örneğin en sık karşılaştığımız görüşlerden biri olarak disiplinlerarasılık olgusunun kaynağında büyük çoğunlukla çeviribilim/dilbilim ilişkisine yer verildiğini gördük. Tarihsel süreçte uzun süre dilbilimin araştırma konusu olan çevirinin, inceleme nesnesi dil olan iki disiplin arasında zaman zaman gerilimli ama her zaman aktif bir ortamda yer

alması, bu kaynaklardaki disiplinlerarasılık tartışmasında da önemli bir boyut olarak belirmiştir.

Bu genel perspektifte üzerinde durulan bir diğer konu da çeviribilimin kendini ve dolayısıyla inceleme nesnesini tanıma ve tanıtmaya çabasının da önem kazanmış olmasıdır. Böylelikle disiplinler arasında bir temas ya da işbirliği yaşanacaksa, bunun bir alt-üst ilişkisinden çok eşit statüdeki disiplinlerin alışverişi olarak görülmesi de kolaylaşacaktır. İnceleme nesnesi aynı zamanda alanın bilimselliği açısından da önemli bir karar noktasıdır çünkü alanlar arasında sınırların nerede başlayıp bittiği sorusunun cevabı da bu karara bağlıdır.

Farklı kaynaklarda disiplinlerarasılık ve çeviribilim bağlantısıyla ilgili olarak yapılan tespitler ya da önerilen çözümlerin de bu okumada birbirine eklemenebildiğini gördük. Örneğin Kurultay'ın disiplinler ayrışma ya da kopuş tartışmasında bilimsel alanların sınırlarının belirlenmesinin gerekliliği, bir yandan Wills'in disiplinin bitip disiplinlerarasılığın nerede başladığı sorusunun bir başka şekilde ifadesi olarak karşımıza çıkarken, bir yandan da yukarıda değindiğimiz alt-üst ilişkisine ve buradan İsmail İşcen'in kendi tanımı dahilinde "örtüşme/kaplama" olarak adlandırdığı hiyerarşik ilişkiye bağlanmaktadır.

Böylelikle tezimizin ana sorunsalı doğrultusunda 1. ve 2. Bölümlerde yer verdiğimiz kuramsal ve kavramsal bilgileri, yine 2. Bölümün sonunda oluşturduğumuz sorular ve 3. Bölümde çeviri ve disiplinlerarasılık konusundaki bilgiler ışığında, 4. Bölümde inceleme kısmında ortaya çıkan ve 5. bölümde genel değerlendirmesini yaptığımız sonuçlarla birleştirmiş olduk.

Çalışmamızın Giriş bölümünde de ifade ettiğimiz gibi, bu çalışmada çeviribilimin bilimselliği birbirine bağlı iki soruyla mercek altına alınmıştır. Bunlardan birincisi, yukarıda değindiğimiz gibi, ayrı bir bilim dalı olarak çeviribilime ihtiyaç olup olmaması, ikincisi de bu tartışmanın disiplinlerarasılık kavramı üzerinden yapılmasıdır. Tez çalışmamız süresince bunlara ek olarak bir grup soru daha belirgin hale gelmiştir. Sosyal bilimlerin tarihsel gelişiminde evrilen bilim anlayışının çeviribilime yansıyor yansımadağı, bu alandaki yaklaşımların izlerini çeviribilimde görüp göremediğimiz bunlardan biridir. Buna bağlı olarak disiplinlerarasılık konusundaki bakış açısının

durumu da gözden geçirilmiştir. Burada ortaya çıkan görüşler, disiplinlerarasılığın çeviribilimin özerkliğini tehdit edip etmediği ya da dağılma riskine karşı bir çözüm olarak görülüp görülmediği konularında bize fikir vermiştir. Yine buna bağlı olarak ortaya çıkan bir soru da kimi bilim insanlarınca söylendiği gibi, çeviribilimin gerçekte toplama bir bilim dalı olup olmadığıdır.

Tüm bu soruların ve tez çalışmamızda yer verdiğimiz bilgi ve bulguların ışığında yaptığımız değerlendirmede dikkatimizi çeken konulardan biri, disiplinin kuramsal altyapısının çeviribilimciler tarafından birbirlerinden beslenerek ele alınmış olmasıdır. İncelediğimiz örnek metinlerde yazarlar kendi çerçeveleri içinde diğer bilim insanlarının görüşlerine ve kuramsal kavramlara yer vermişlerdir. Wilss, Snell-Hornby'nin görüşlerinden, Snell-Hornby ise Holz-Mänttari'nin ve Vermeer'in alana getirdiği kuramsal zeminden söz etmektedir. Destekleyici ya da eleştirel tavırla olup olmadığı da dikkate alınarak, diyalog eksikliklerinden de söz edilebilse de, bu durumun disiplinin kendi içindeki tartışmaların ve doğrudan ya da dolaylı paylaşımların canlılığına işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bu tür alışverişler bilim dallarının gelişim sürecinde ve kendi gerçekliği içinde doğal bir durum olarak karşımıza çıkar. Tez bütüncesinde bunun örneğini Eylem Odaklı Çeviri Kuramından "disiplinlerarası eylem kuramı"na doğru ilerleyen bir yolda görmemiz mümkün olmuştur. Bu bağlamda disiplinlerarası eylem kuramı oluşturulurken, çeviri odaklı eylem kuramından hareket edildiği, hatta söz konusu kuramı da içine alarak yeniden, mevcut şartlar göz önünde bulundurularak değerlendirildiği görülmüştür.

Bu durumun yansımaları kullanılan kavramlarda da gözlemleyebildik. Çeviribilim kavramları, her birinde birebir aynı değer ve içeriğe sahip olmamakla birlikte, yazarlar tarafından yoğunlukla ele alınmıştır. Burada söylemek istediğimiz, aralarında farklılıklar olsa da, kullanılan kavramların giderek daha geniş bir bilimsel perspektife işaret etmesidir. Paradigma, paradigma değişimi, sistem, bütüncülük/bütünsellik, çoğulculuk gibi kavramlar ait oldukları sosyal bilim ağı içinde kullanıma girdikten sonra, yine bu ağ içinde yer alan çeviribilim tarafından da paylaşılmaya başlamıştır. Bu aşamada bu kavramlarla ilgili sosyal bilimlerde de tek ve tam bir tanım olup olmadığı sorusu akılda tutulmalıdır. Bu durum, disiplinlerarasılık boyutunda sorgulanmaya devam edilen çeviribilimin yeterince "sosyal bilimleşmiş" olup

olmadığına dair bir işaret olarak da değerlendirilebilir. Kuramsal alt yapı tartışmaları olarak adlandırabileceğimiz Snow'un "İki Kültür" olgusuna yapılan atıflar, Kuhn'a karşı Toulmin'in önerilmesi, çeviribilimdeki paradigma değişikliği tartışması ya da bir kuramlar arası denemesinde yer verilen yaklaşımlar da disiplinin kendi içinde bu açıdan bir hareketlilik olduğunu anlatmaktadır.

Tez çalışmamızın sonuçları açısından üzerinde durabileceğimiz bir diğer konu çeviribilimin gelişim sürecinde sürekli tartışma konusuna dönüşen adlandırma meselesidir. Çeviribilimin içinden ve dışından kimi görüşlerde bu adlandırma tartışmasına, alanın disiplin olarak sorgulanması konusunda gerekçe olarak da yer verilmiştir. Bu saptamayı şu şekilde bir sorunsallaştırmaya dönüştürebiliriz: Çeviribilimin kendi içindeki adlandırma tartışmasına bağlı olarak, iki husustan söz edilebilir. Bunlardan biri hala nesnesini sorgulayan bir bilimsel faaliyet alanı olarak "bilim" konumunu hak edip etmediği tartışmasıdır. Bu daha çok Alman dilindeki çalışmalarda "Wissenschaft" teriminin çağrışımlarıyla birlikte yürütülmektedir. Diğer yandan inceleme nesnesini sorgulamak yerine, "Translation Studies" başlığı altında inceleme ve araştırmalarını yürüten Anglosakson ayağı yer alır. Yaptığımız çalışmada, örnek yayınların başlığında karşılaştığımız entegrasyon, diyalog, işbirliği gibi kavramların, disiplinin bu soruna bakışında bir tür yenilik olarak algılanması da mümkündür. Çevirinin kendisinin diğer alanlar için bir araştırma konusu olup olmadığıyla başlayan süreç, giderek kendi araştırma konusunu ve araçlarını belirleyen bir disipline evrilmiştir diyebiliriz. Başka bir deyişle, çeviribilim uzunca bir süre, kendini ifade etmeye çalışmış, kabul görmek için çaba sarf etmiştir. Zaman içinde değişen ve yerleşen duruşu ile güveninin arttığını, kendisini öteki disiplinler gibi taraf olarak görmeye başlamış olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda inceleme sonuçlarından hareketle kendine yeni bir kimlik tanımlamaya çalıştığını düşünebiliriz.

Bu durumda, adlandırmaya yönelik bu tartışmanın artık geride bırakıldığını ya da eskimeye başladığını söyleyebilir miyiz? Eğer öyleyse, disiplinlerarasılık konusundaki sınavı geçmekte zorlanan bir alan olarak bu değişikliğin nedeni, çeviribilimin sosyal bilimlerde yaşanan süreçlerden etkilenmesi ve bunları yansıtması anlamına gelir mi? Ya

da çeviribilimin kendi içinde giderek daha geniş ve esnek bir bakış açısı ve ifade şeklini benimser hale geldiğini düşünebilir miyiz?

Bilim dalı olma ölçütü olarak ayrı bir önem taşıyan özerklik konusu açısından da yukarıdaki soruların anlamı olduğunu düşünüyoruz. Başından beri ifade edilen, çeviribilimin öteki disiplinlerin yaptığından daha fazla ya da daha farklı bir şey ortaya koymaması ve bu nedenle de ayrı bir bilim dalı olarak ihtiyaç duyulmaması, çeviribilimin bilim dalı olma sürecinde uzun süre odakta kalmış düşüncelerden biridir. Tez çalışmasında yer verilen örneklerden ve kuramsal yaklaşımlardan hareketle, disiplinlerarası bir zeminde kendini eşit taraflardan biri olarak görmeye başlaması, aynı zamanda giderek artan bir esneklik algısına da sebep olabilir. Bu durumda ortaya çıkan bir diğer soru disiplinlerarasılığın çeviribilimi olumsuz olarak etkileyip etkilemeyeceğidir. Bu soruya toptan ve bir kerede yanıt vermek, eldeki sınırlı örneklerle doğru olmayacağı gibi, bu tür bir riskten ne anlaşıldığını da açıklamak gerekir. Bu açıdan baktığımızda disiplinlerarasılığı, dar anlamda disiplinlerin arada kalmışlığı olarak değil, bir üst bilimsel bakış olarak algılamak, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız riskin de uzaklaştırılmasına yardımcı olacaktır.

Bu bağlamda belirtilmesi gereken önemli bir tespit, disiplinlerarasılığın günümüz bilim anlayışı içindeki evrimidir. Çalışmamızın birinci bölümünde bu evrimi ortaya koymaya çalıştık. Geçmişte hiçbir disipline ait olmama tanımı nedeniyle olumsuz olarak algılanan disiplinlerarasılık kavramı, günümüzde tersi bir etki bırakmaktadır. Bir bilim dalının, gerek yöntem olarak, gerekse ortak projelerin yürütülmesi anlamında disiplinlerarası olması, o bilim dalının bilimselliğinin sorgulanması anlamına değil, başka disiplinlerle ilişkiye girebilecek düzeyde, disiplin olma özelliğine sahip olması anlamına gelir. Çeviribilimi bu açıdan değerlendirdiğimizde, onun çok boyutlu inceleme nesnesinin olması, bu nesneye aynı derecede çok boyutlu yaklaşma başarısını göstermesi zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında çeviribilimin, disiplinlerle çeşitli düzeylerde iletişime geçtiğini yapmış olduğumuz çalışmada gösterdik. Buna göre çeviri eyleminde, bir başka deyişle çevirmenin gerçekleştirdiği çeviri sürecinde söz konusu alanın uzmanıyla çalışarak gerçekleştirdiği "*disiplinler arası iletişim*" bu düzeylerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmıştır. Bir başka yönelim ise, inceleme nesnesinin farklı boyutlarının farkında olarak, bu nesnenin ve nesnenin

oluşum sürecinin açıklanmasında boyutları açıklamak üzere disiplinlerin bakış açıcısı / yöntem / kuram / yaklaşımlarından yararlanma anlamında gerçekleştirilen "*disiplinler arası ilişki*"dir. Bu noktada Kaindl'ın "çeviribilimin disiplinlerarası çalışma için gerekli koşullara sahip olmasına rağmen başka disiplinlerin kuram ve yöntemlerinden tek taraflı olarak yararlanmasına karşılık, karşılıklı ilişkilerinin geliştirilmesi, kavram, tanım ve yöntemlerin karşılaştırılarak ve analiz edilerek yararlanılması" önerisini de hatırlamak gerekir. Bilim dünyasında günümüzde sıkça rastlanılan ve gerçekleştirmek için çaba sarf edilen disiplinlerarası projeler boyutu, "*disiplinler arası işbirliği*" olarak kendini göstermiştir. Bu noktada, açıkça ifade edilmese de, bugünün bilim anlayışı açısından doğal bir gereklilik olarak karşımıza çıkan "*disiplinler arası etkileşim*" durumundan söz etmek gerekir. Yaptığımız çalışmada tespit edilen günümüz bilim anlayışındaki disiplinler arası geçişlilik ve buna bağlı olarak geniş perspektiften bakabilme gereğinin çeviribilim içerisinde de ifade edilmesi, onun bu eğilimlerden etkilendiğinin bir göstergesidir. Aynı nedenlerle Uygulamalı Çeviribilime ihtiyaç olup olmadığı sorusu da akla gelmektedir.

Tez çalışmamızın bütüncesinde yer verdiğimiz bilim insanlarının yaklaşımlarında, özellikle daha önceki yıllarda yapılan yayınlarda genel, bütüncü bir kuram arayışından söz edilmektedir. Prunč'un 90'lı yılların başındaki sosyolojik yönelimi çeviribilimde yaşanan son paradigma değişimi olarak belirlediğine daha önceki bölümlerde değinmiştik. Bu yaklaşımında Prunč çeviriyi sosyal bir eylem olarak kavramakta, böylelikle çeviri olgusuna bütünsel olarak bakılabilmesi konusundaki boşluğun da doldurulmuş olduğunu iddia etmektedir. Çeviribilimdeki paradigma değişikliğinin tamamlanıp tamamlanmaması ayrı bir tartışma konusu olsa da¹⁰⁸, Prunč'un ifadesiyle "çeviribilimin yaşanan paradigma değişikliklerinden sonra, kendine güvenerek öteki disiplinlerle ilişki kurmaya kendini açabilecek ve bunu eşit zeminde sürdürebilecek bir hale gelmiş olması" üzerinde durulması gereken bir diğer noktadır.

¹⁰⁸ Çeviriyi incelerken bilimlerin ilerleyişinde mutlaklığın ortadan kalktığı ve bilimin evrilmeye açık bir alan olduğu düşünülürse, "son paradigma" ifadesinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Kaldı ki sözü edilen sosyolojik yönelim, çeviriyi her yönüyle açıklamak için tek başına yeterli görünmemektedir. Bununla birlikte burada söz konusu olanın paradigma değişimi değil, yönelim olduğunu düşünmekteyiz. Bu konudaki görüşümüzü ve gerekçelerimizi 4.bölümde açıklamıştık.

Öte yandan Mittelstraß'ın tanımıyla "disiplinlerarasılık, disiplin sınırlarının, disiplinin bilgi sınırları olmaya başlamasıyla ya da bilimin ya da bilimsel akılcılığın bütünlüğünün ortadan kalkması durumunda disiplinlerarasılık onarım ve telafi süreci/aracı olarak" ortaya çıkar.

Bütün bunları bir arada düşündüğümüzde ve tez çalışmamızın başlangıcında dile getirdiğimiz sorunsalları hatırladığımızda "çeviribilimden disiplinlerarası bir bilim dalı olarak bahsedilmesinin, öne sürüldüğü gibi dağılmasını engellemek üzere bir çırpınmayı temsil edip etmediği" ya da "disiplinlerarasılık kavramının bir çalışma yöntemi olarak çeviribilimciler tarafından bir program düzeyinde açıklanmaması nedeniyle, bilim dalının özerkliğinin tehlikeye düşüp düşmeyeceği" sorularına yanıtın yine aynı yerden gelme olasılığı, ironik bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Disiplinlerarasılığı bilimsel anlamda bir üst düşünme yöntemi olarak benimseyen, bilim dallarının doğal olarak birbiriyle etkileşim halinde olduğuna inanan bir bilim anlayışında, yukarıda yaptığımız tespitler, belki de çeviribilimin aradığı bütünleyici kuramı ya da belki de henüz yaşamadığı o "son paradigma" değişikliğini anlatan anahtar sözcüğün disiplinlerarasılık olması hiç de yabana atılacak bir düşünce sayılmaz.

KAYNAKÇA

- Abbott, Andrew (2013) *Disiplinlerin Kaosu*, çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları.
- Albrecht, Jörn (2004), "Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Übersetzungsforschung; Übersetzung – Translation – Traduction, Neue Forschungsfragen in der Diskussion", Festschrift für Werner Koller: Yayınlandığı yer, Yay. Haz. Jörn Albrecht, Heidrun Gerzymisch-Arbogast, Dorothee Rothfuss-Bastian, Tübingen.
- Bachmann-Medick, Doris, Christian Höller ile Röportaj (2009) "Turn Turn Turn. Ein E-Mail-Gespräch mit der Kulturwissenschaftlerin Doris Bachmann-Medick über kulturelle Wenden, den konzeptuellen Umbruch innerhalb der Cultural Studies und die Notwendigkeit methodischer Metaphern", içinde: Springerin. Hefte für Gegenwartskunst VX/4, s.18-24.
- Bachmann-Medick, Doris, (2009) *Cultural Turns*. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften. 3. Auflage. Reinbek bei Hamburg.
- Balsiger, Philipp W. (2005) *Transdisziplinarität. Systematisch-vergleichende Untersuchung disziplinenübergreifender Wissenschaftspraxis*. München: Fink.
- Behrendt, Heiko (2004) "Multi-, Inter- und Transdisziplinarität – Und die Geografie?"; içinde: *Transdisziplinarität: Bestandsaufnahme und Perspektiven*; yay. haz. Brand/Schaller/Völker; Universitätsverlag Göttingen, 115-128.
- Benecke, Frank (2004) "Produktentwicklung. Arbeiten in und mit verschiedenen Disziplinen – wozu?" içinde: *Transdisziplinarität: Bestandsaufnahme und Perspektiven*; yay. haz. Brand/ Schaller/ Völker; Universitätsverlag Göttingen, s.79-91.
- Berk, Özlem (2005) *Çeviribilim Terimcesi*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları

- Bernardo, Ana Maria Garcia (2004) "Quo vadis, Übersetzungswissenschaft? Haupttendenzen der aktuellen Übersetzungsforschung", *Übersetzung – Translation – Traduction, Neue Forschungsfragen in der Diskussion, Festschrift für Werner Koller içinde*, yay. haz. Jörn Albrecht, Heidrun Grezymisch-Arbogast, Dorothee Rothfuss-Bastian, Tübingen.
- Bernardo, Ana Maria Garcia (2010) *Zu aktuellen Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*. Frankfurt am Main etc.: Lang.
- Bulut, Alev "Güz Çorbası, Kış Çorbası: Kültürel Kimlikler ve Çeviri"; www.ceviribilim.com, çevrimiçi 01.12.2010.
- Cooke, Michele Kaiser (2007) *Wissenschaft, Translation, Kommunikation*, Facultas Verlag und Buchhandel, Wien.
- Çelik, Sevil (2005) Bilim Kuramsal Açısından Çeviribilimde Kavram Sorunu: ‘Kaynak Metin’ (KM) ve ‘Erek Metin’ (EM) Kavram Çifti Açısından Bir Gerekçeleştirme Denemesi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi
- Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Sempozyum Bildirileri, Metis Yayıncılık, 2001
- Demez, Neslihan , "Türkiye’de Çeviribilimin Gelişimi Açısından Paradigma Kavramı ve Değişiminin Yansımaları" başlıklı doktora tezi, 2014.
- Dizdar, Dilek (2006) *Um und Irrwege*, Frank & Timme GmbHDoğan, Aymil, Sözlü Çeviri, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012 (3. Baskı)
- Doğan, Aymil *Sözlü Çeviri- Çalışmaları ve Uygulamaları*, Hacettepe Doktorlar Yayınevi, Ankara, 2003.
- Ersoy, Hüseyin (2012) *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*, Araştırma Yayınları

- Eruz, Sakine (2000) "Çeviride ve Çeviri Eğitiminde Dilbilimsel Çalışmalara Eleştirel Bir Yaklaşım" XIV Dilbilim Kurultayı, 27-28.04.2000, Çukurova Üniversitesi, Adana
- Eruz, Sakine (2000) *Çeviride ve Çeviri Eğitiminde Koşut Metinler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayınları
- Eruz, Sakine (2003) *Çeviriden Çeviribilime*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Eruz, Sakine (2010) *Çokkültürlülük ve Çeviri: Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Even-Zohar, Itamar (2008) "Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazınının Durumu", çev. Saliha Parker, *Çeviri Seçkisi 2 – Çeviri(bilim) nedir?* der. Mehmet Rifat, İstanbul: Kollektif Yayıncılık, s.125-132
- Fleischmann/Schmitt (2000) "Fachsprachliches Übersetzen – Anstoss zu einem Paradigmenwechsel?", içinde; *Paradigmenwechsel in der Translation*, Stauffenburg Verlag; S.256-100.
- Forti, Augusto & Mayor, Frederico (2004) *Bilim ve İktidar*, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları
- Jakobson, Roman (2004) "Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne", yay. haz. Mehmet Rifat, *Çeviri Seçkisi – 2: Çeviri(bilim) nedir?*, İstanbul: Dünya Yayıncılık
- Jungert, Michael (2010) "Was zwischen wem und warum eigentlich? Grundsätzliche Fragen der Interdisziplinarität"; içinde: *Interdisziplinarität: Theorie, Praxis, Probleme*; yay. haz. Jungert/ Romfeld/ Sukopp/ Voigt; Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1-12.
- Goethe Institut (1989) *Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht. Neue Beiträge zu einem alten Thema.* yay. haz. Frank G. Königs; Goethe Institut München.

- Göpferich, Susanne (2008) *Translationsprozessforschung. Stand. – Methoden – Perspektiven*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Gulbenkian Komisyonu (2008) *Sosyal Bilimleri Açın*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Holmes, James (2008) "Çeviribilimin Adı ve Doğası", yay. haz. Mehmet Rifat, çev. Ayşenaz Koş, *Çeviri Seçkisi – 2: Çeviri(bilim) nedir?*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, s. 107-120.
- Holz Mänttäre, Justa (1984) *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia (Annales Academiae Scientiarum Fennicae B 226)
- İşcen, İsmail (2002) *Çevrim Kuramı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Kaindl, Klaus (2004) *Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog*, Tübingen: Stauffenburg Verlag
- Kaindl, Klaus (2013) "Toplumsal Bir Olgu Olarak Çeviri: Çeviribilimde Sosyolojik Yaklaşımlar", çev. Filiz Şan, *Çeviribilimin Paradigmaları*, yay. haz. Faruk Yücel, Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı.
- Kalverkämper, Hardwig (2009) „Das Wissenschaftstheoretische Paradigma der Translationswissenschaft und ihr gesellschaftlicher Kontext“, içinde: *Translation zwischen Text und Welt: Translationswissenschaft als Historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft*, Yay. Haz. Hardwig Kalverkämper / Larissa Schippel, Frank & Timme GmbH, Berlin, s.65-114.
- Kalverkämper, Hardwig (2013) „Körperkommunikation als Teil von Translationskultur“, içinde: *Theorie und Praxis des Dolmetschens und Übersetzens in fachlichen Kontexten*, Yay. Haz. Klaus Dieter Baumann, Hartwig Kalverkämper, Frank & Timme GmbH, Berlin, s. 51-113.
- Kansu-Yetkiner, Neslihan (2009) *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları

- Karadağ, Ayşe Banu (2006) "Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında Dilbilim-Çeviribilim İlişkisine Genel Bir Bakış", Dilbilim, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Karagöz, Emel (2010) *Sosyal Bilimlerde Kuram Oluşum Süreci ve İletişim*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Kızıltan, Rezan, "Tarihte Çeviri – Antik Çağdan 19. Yüzyıl Sonuna Kadar Edebi Çeviri Kuramları 1: Antik Çağdan Barok Çağın Sonuna Kadar" ‘çevrimiçi’ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1052/12718.pdf>, 21.12.2013
- Kızıltan, Rezan, "Aydınlanma ve Erken Romantizmin Edebi Çeviri Kuramları" ‘çevrimiçi’ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1013/12300.pdf>, 21.12.2013
- Köktürk, Şaban & Öztürk, Emine (2005) "Edimbilim: Çeviribilim Edimbilim İlişkisini Çeviri Stratejisi Açısından İnceleme", içinde: Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, II, s. 89-97.
- Kuhn, S. Thomas (2006) *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Kuran Burçoğlu, Nedret (2010) *Çeviriye Bilimsel Yaklaşımlar*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Kurultay, Turgay (2005) "Çeviri Uygulamalı Dilbilim Midir?", Dilbilim XIII, İstanbul, s.199-209.
- Kurultay, Turgay (2000) "Çeviriye Bilimsel Bakış ve Türkiye’deki Gelişmeler", Litera, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Kurultay, Turgay (2008) "Türkiye’de ve İstanbul Üniversitesi’nde Çeviri Eğitiminin Gelişimi ve Güncel Hedefler", *Gençliğin İzdüşümü: Nilüfer Tapan Armağan Kitabı*, yay. haz. Nilüfer Kuruyazıcı, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

- Kurultay, Turgay (2010), "Internationale Standardisierungsarbeiten für mehrsprachige Ressourcen - Vom Bedarf nach einer angewandten Translationswissenschaft", yay. yer.: Translationskultur revisited Festschrift Für Eric Prunč, yay. haz.: Grbić, Nadja / Hebenstreit, Gernot / Vorderobermeier, Gisella / Wolf, Michaela / Fischer, Beatrice, Stauffenburg Verlag, 113-126.
- Kurultay, Turgay, Çağlar Tanyeri (1998) "Bilimselliğin Neresindeyiz? Türkiye’de Kültür Bilimleri Alanındaki Çalışmalar Üzerine Bazı Gözlemler ve Düşünceler", Mersin Üniversitesi Yayını, Sempozyum Bildirileri.
- Kurultay, Turgay, (2006) "Kültür ve İletişim Bilimlerinde Disiplinlerin Ayrışması: Kopuş mu, Ayrışma mı?" M. Karakuş/ M. Oraliş, içinde, *Bellek, Mekan, İmge – Prof. Dr. Niliüfer Kuruyazıcı’ya Armağan*. S. 283–297. Multilingual.
- Kurz, Ingrid (1996) *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*, Wien: WUV-Universitätsverlag.
- Kußmaul, Paul (2009) *Wie viel Linguistik braucht ein Übersetzer? İçinde: Übersetzen – nicht leicht gemacht. Beiträge zur Translation*, Translationswissenschaftliche Bibliothek, 2), SAXA Verlag.
- Lecourt, Dominique (2006) *Bilim Felsefesi*, Ankara: Dost Yayınları.
- Luther, Martin (1963) „Sendbrief vom Dolmetschen", yay. haz. H. J. Störig, *Das Problem des Übersetzens*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 14-32
- Magee, Bryan (1993) *Karl Popper’in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Mittelstraß, Jürgen (2001) *Wissen und Grenzen*. Philosophische Studien. Frankfurt, Main.
- Mittelstraß, Jürgen (1987) "Die Stunde der Interdisziplinarität?" içinde: Kocka, Jürgen: *Interdisziplinarität*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, S. 152-158.

- Moles, Abraham (2004) *Belirsizin Bilimleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- Özlem, Doğan (2001) "Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Yeni Bir Kavşağa Doğru*, İstanbul: Metis Yayınevi, s. 53-67
- Öztürk, İlyas (2000) *Tarihsel Süreçte Çeviri*, Sakarya Üniversitesi Yayını, Sakarya
- Paker, Saliha (1987) "Tanzimat Dönemi'nde Avrupa Edebiyatı'ndan Çeviriler. Çoğul-Dizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme", çev. Ali Tükel, *Metis* Sayı 1, s. 31-43.
- Prunč, Erich (2007a) *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft: Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*, Berlin: Frank&Timme Verlag
- Prunč, Erich. (2007b) "Profilierung und interdisziplinäre Kooperation in der Translationswissenschaft", içinde: *Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens*, yay. haz. J. Muráth and A. Oláh-Hubai, Wien: Praesens, s. 55-71.
- Rossi, Paolo (2009) *Modern Bilimin Doğuşu*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Röbbecke, M.; Simon, D.; Lengwiler, M.; Kraetsch, (2004) C., *Inter-Disziplinieren. Erfolgsbedingungen von Forschungsk Kooperationen*, Hrg. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Berlin.
- Santana, Belen, "Humor verstehen vs. Humor übersetzen – Vom Regen in die „Taufe“", 2004, http://download2.hermes.asb.dk/archive/download/H33_03-santana.pdf çevrimiçi 15.06.2014
- Schäffner, Christina (2000) "Kontinuität und Erneuerung", *Paradigmenwechsel in der Translation: Festschrift für Albert Neubert zum 70. Geburtstag*, yay. haz. Peter A. Schmitt, Tübingen: Stauffenburg Verlag, s.205-216.

- Snell-Hornby, Mary (2002) "Übersetzen als interdisziplinäres Handeln. Über neue Formen des kulturellen Transfers", içinde: *Übersetzung als Medium des Kulturverstehens und sozialer Integration*, yay. haz. Joachim Renn, Kürgen Straub, Shingo Shimada, Campus Verlag, s.144-160.
- Snell-Hornby, Mary (1989) "Eine integrierte Übersetzungstheorie für die Praxis des Übersetzens", içinde: *Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht. Neue Beiträge zu einem alten Thema.* yay. haz. Frank G. Königs; Goethe Institut München; s. 15-51.
- Snow, C.P., İki Kültür, çev. Tuncay Birkan, Ankara; Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 1993
- Stolze, Radegundis (2005) *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*, Tübingen: Günter Narr Verlag
- Störig, Joachim H. (1963) *Das Problem des Übersetzens*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft
- Ströker, Elisabeth, *Bilim Kuramına Giriş*, çev. Doğan Özlem, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2005
- Şan, Filiz, Demez, Neslihan, (2010) "Literaturwissenschaft und Translation: Die Notwendigkeit translationswissenschaftlicher Theorien", X. Germanistik Kongresi Bildiri Kitabı, İzmir
- Şan, Filiz "Die Translationswissenschaft ist Interdisziplinär - Was heisst überhaupt Interdisziplinarität?", XI. Uluslararası Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, basım aşamasında 2011
- Şenöz-Ayata, Canan, "Metindilbilimsel Yöntemle Bilimsel Metin Çözümlemesi", Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları, haz. N. Öztokat, 40-49, Multilingual Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Şenöz-Ayata, Canan, "Der Beitrag interkultureller Vergleiche zur Produktion von Wissenschaftstexten und die Darstellung eines textlinguistischen

Analysemodells zum Textvergleich. Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi 19, 5-26, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2007.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2003) "Çoğuldizge Kuramı. Uygulamalar. Eleştiriler", yay. haz. Mehmet Rifat, Çeviri Seçkisi 1 – Çeviriyi Düşünenler, İstanbul: Dünya Yayıncılık

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2005) *Kapılar/Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*, İstanbul: Scala Yayıncılık

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2011) *Çevirinin ABC'si*, İstanbul: Say Yayıncılık

Teymur, Nevdet (2001) "Disiplinlerin Aralığında(ki) Mekân", Sosyal Bilimler Yeniden Düşünmek, Toplum ve Bilim, MetisYayınları, s. 269-280

Thome, Gisela (2012) *Übersetzen als interlinguales und interkulturelles Sprachhandeln*, Frank & Timme.

Tosun, Muharrem (2004) "Bireysel ve Bilimsel Olmayan Bir çeviribilim İsteği: Yeni Paradigmanın Karakteri", "Translation Studies in the New Millennium" Bilkent University içinde, S.211-223.

Toury, Gideon (1995) *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam: John Benjamins

Toury, Gideon (2008) "Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü, çev. Arzu Eker, *Çeviri Seçkisi – 2: Çeviribilim nedir?* der. Mehmet Rifat, İstanbul: Kollektif Yayıncılık, s.149-164

Uslu, Ferit (2011) "Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi – Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte Bilim", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı:19, Çorum, s. 5-35.

Veit- Brause, Irmline (2000) "Die Interdisziplinarität der Begriffsgeschichte als Brücke zwischen den Disziplinen" içinde: *Die Interdisziplinarität der*

Begriffsgeschichte, yay. haz. Gunter Scholtz, Felix, Meiner Verlag, Hamburg,; s.15-30.

Vermeer, Hans J. (1986) Voraussetzungen für eine allgemeine Translationstheorie, Universität Heidelberg: Institut für Übersetzen und Dolmetschen

Vermeer, Hans J. (1992),“Skizzen zu einer Geschichte der Translation”, Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt.

Vermeer, Hans J. (2006) Versuch einer Intertheorie der Translation, Berlin: Frank & Timme, 474 s.

Völker, Harald “Von der Interdisziplinarität zur Transdisziplinarität”, içinde: Transdisziplinarität: Bestandsaufnahme und Perspektiven; yay. haz. Brand/Schaller/Völker; Universitätsverlag Göttingen, 2004, s. 9-28

Wallerstein, I. & Lee, R.E. (2005) *İki Kültürü Aşmak. Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı*, Metis Yayınları, İstanbul,.

Wallerstein I. (1996) *Die Sozialwissenschaften Öffnen. Ein Bericht der Gulbenkian Kommission zur Neustrukturierung der Sozialwissenschaft*, Campus Verlag, Frankfurt / New York.

Wilss, Wolfram (1977) *Übersetzungswissenschaft: Probleme und Methoden*, Stuttgart, Ernst Klett Verlag.

Wilss, Wolfram (2000) “Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?” *Paradigmenwechsel in der Translation: Festschrift für Albrecht Neubert zum 70. Geburtstag*, içinde, yay. haz. Peter A. Schmitt, s.265 – 279, Tübingen: Staufenburg.

Wilss, Wolfram (1997) “Übersetzungswissenschaft: eine Interdisziplin?”; *Transfer – Übersetzen, Dolmetschen, Interkulturalitaet*, içinde, yay. haz. Horst W. Drescher, Mainz Germesheim.

- Yaldır, Hülya & Üner, Aslı (2009) “Bilimsel İlerleme ve Metot Kavramı Üzerine Karl Popper ve Thomas Kuhn” (Karl Popper and Thomas Kuhn on the Conception of Scientific Progress and Method), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4.
- Yazıcı, Mine (2004) “Çeviribilimde Disiplinlerarası Bir Yöntem: Sorunlar ve Çözümler”, *Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları*, içinde, yay. haz. Nedret Öztokat, Multilingual, İstanbul.
- Yazıcı, Mine (2004) *Çeviri Etkinliği*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Yazıcı, Mine (2005) *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Yazıcı, Mine (2007) *Yazılı Çeviri Edinci*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Yazıcı, Mine (2011) *Çeviribilimde Araştırma*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Yıldırım, Cemal (1999) *Bilim Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yıldırım, Cemal (2005) *Bilimin Öncüleri*, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları
- Yıldırım Cemal (2009) *Bilim Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yücel, Faruk (2007) *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*, Ankara: Dost Kitabevi
- Zybatow, Lew N. (2002) “Sprache - Kultur - Translation oder Wieso hat Translation etwas mit Sprache zu tun?”, yay. haz. Lew N. Zybatow, *Translation zwischen Theorie und Praxis, Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft I* içinde, Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.
- Zybatow, Lew (2004): “Was sagt die Wissenschaft zur Wissenschaft zur Translationswissenschaft?”, *Übersetzung - Translation - Traduction. Neue Forschungsfragen in der Diskussion. Festschrift für Werner Koller*. içinde,

yay. haz. Albrecht, Jörn; Gerzymisch-Arbogast, Heidrun; Rothfuß-Bastian, Dorothee, Tübingen: Narr, s. 253 - 271.

Zybatow, Lew N. (2010) "Translationswissenschaft: Glanz und Elend einer Disziplin", içinde: *Translationswissenschaft – Stand und Perspektiven*, yay. haz. Zybatow Lew N., Frankfurt: Peter Lang

ÖZGEÇMİŞ

Filiz ŞAN 01.11.1980 tarihinde Almanya Frechen'de doğmuştur. Ortaöğrenimini Almanya'da tamamlamıştır. Lisans derecesini Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2003 yılında almıştır. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Anabilim Dalı'ndan "Theorien und Methoden der Übersetzungskritik - Ein wissenschaftlicher, zielkulturorientierter Ansatz zur Übersetzungskritik" başlıklı teziyle 2006 yılında Yüksek Lisans derecesi almıştır. Filiz ŞAN, 2007 yılında 35. madde ile gittiği İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviri Bilim Dalı Doktora Programı'na 2009 yılına kadar devam etmiş, daha sonra Sakarya Üniversitesi'ne dönmüştür.

Filiz ŞAN 2004-2007 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmış, ardından doktora eğitimine başlamak üzere geldiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (35.md) Çeviribilim Bölümü Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı'nda görevini sürdürmüştür. Filiz ŞAN 2009 yılında Sakarya Üniversitesi'ne geri dönerek Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya devam etmiştir.

Filiz Şan'ın çalışma alanları çeviri eleştirisi, edebiyatbilim, akademik çeviri eğitimi ve çeviri kuramından oluşmaktadır. Çeviri Derneği, Afette Rehber Çevirmenlik Organizasyonu ve Germanistler Derneği üyesi olan Filiz ŞAN çok iyi derecede Almanca bilmektedir.